פערלאַג פראגרעס ווארשא

געוועזענע א. קאַפּיק'ס אויסגאַבען.

אָדָם־הָרִאשׁוֹן'ס דוֹרוֹת

אדער

דִי פָּאְרְהִיסְטָאְרִישֶׁע צַייט פוּן מֶענְשֶׁעו.

פערפאַסט דורך

קודריאַווסקי.

מיט צייכנונגען צום ענדע.

צווייטע אויסגאבע

ווארשא. תרס"ה.

דרוק ש. ב. לנדא, נאלעווקי 38.

ОДОМЪ-ОРИШЕЙНСЪ ДЕЙРЕСЪ

т. е. Первобытная жизнь человѣка.

Сочиненіе **Кудрявскаго.**

Переводъ съ русскаго.

Изданіе „ПРОГРЕСЪ“.

HARVARD UNIVERSITY LIBRARY

278

Дозволено Цензурою
Варшава, 15 Сентября 1904 г.

Тип. I. Эдельштейна, Налевки 38.

אײנְלײטוּנְג.

דָאס רוב מֶענְשֶׁען װָאס הָאבֶּען װָעניג גֶעלֶעזֶען אוּנ גֶעטְרַאכְט, מײנֶען, אַז פוּן אײבִּיג אָן, פוּן שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית, הָאט דִי װֶעלְט גֶעלֶעבְּט פוּנְקְט אַזױ װִי זִי לֶעבְּט יֶעצְט. אֶמֶת דָאס װַײסְט שױן יֶעדֶער, אַז נִיט אַלֶע מָאל הָאבֶּען מֶענְשֶׁען גֶעקֶענְט אַזױ װִי יֶעצְט פְלִיהֶען אִין דֶער לוּפְטֶען מִיט לוּפְט-בַּאלָאנֶען, לױפֶען שְׁנֶעלל װִי אַ פַײל אױף אײזֶענְבַּאהְנֶען, אִיבֶּערְגֶעבֶּען דִי גֶעדַאנְקֶען דוּרְךְ טֶעלֶעגְרַאפֶען אוּנ טֶעלֶעפָאנֶען אוּנ בֶּענוּצֶען זִיךְ מִיט אַלֶע אִיבְּרִיגֶע עֶרפִינְדוּנְגֶען, מִיט װֶעלְכֶע עֶס רִיהמְט זִיךְ דֶער נײנְצֶעהנְטֶע יַאהרהוּנְדֶערְט. אָבֶּער װֶער שְׁטֶעלְט זִיךְ דָאס פָאר, אַז עֶס אִיז גֶעװֶען אַמָאל אַ צַײט װֶען דִי מֶענְשֶׁען זַײנֶען גֶעגַאנְגֶען הױל-נַאקֶעט, הָאבֶּען גֶעװאהְנְט אִין הָאהלֶען אָדֶער אױפ׳ן פְרַײעֶן פֶעלְד אוּנ גֶעלֶעבְּט װִי דִי װִילְדֶע חַיוֹת? װֶער הָאט אַ רִיכְטִיגֶען בֶּעגְרִיף אױף װִיפִיעל עֶס אִיז אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען גֶעװָארֶען דָאס לֶעבֶּען פוּן מֶענְשֶׁען, צַײט עֶר גֶעפִינְט זִיךְ אױף דֶער עֶרְד בִּיז הַײנְט, סַיי דָאס לֶעבֶּען פוּן יֶעדֶען אֵײנְצִיגֶען מֶענְשֶׁען בֶּעזוּנְדֶער אוּנ סַיי דָאס גֶעזֶעלְשַׁאפְטְלִיכֶע לֶעבֶּען? מֶען קֶען זָאגֶען, אַז פוּן דִי שְׁוַאר-גָאנִישֶׁע לֶעזֶער הָאט כִּמְעַט קֵײנֶער קֵײן בֶּעגְרִיף נִיט װֶעגֶען דֶעם. אִין אֶמֶת׳ן אָבֶּער זַײנֶען דִי מֶענְשֶׁען נִיט מִיט-אַ-מָאל גֶעקוּמֶען צוּ דֶער מַדְרֵגָה אױף װֶעלְכֶע זַײ שְׁטֶעהֶען הַײנְט; הוּנְדֶערְטֶער אוּנ טױזֶענְדֶער יַאהרֶען הָאבֶּען גֶעדױעֶרְט בִּיז דָאס לֶעבֶּען הָאט בֶּעקוּמֶען אַזַא פָארְמֶע װִי מִיר גֶעפִינֶען יֶעצְט; גַאנְצֶע דוֹרוֹת, גַאנְצֶע גֶעזֶעלְשַׁאפְטֶען הָאבֶּען אױף דֶעם גֶעהָארֶעװֶעט, דִי מֶענְשְׁהַײט הָאט זִיךְ גַאנְץ פַּאמֶעלִיךְ, טְרִיט בַּײ טְרִיט, עֶנְטְװִיקֶעלְט אוּנ אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען, אַזױ אַז קֵײנֶער הָאט גָאר נִיט בֶּעמֶערְקְט דִי פַארֶאנְדֶערוּנְגֶען װָאס זַײנֶען פָארְגֶעקוּמֶען אִין זַײן צַײט, אוּנ יֶעדֶער דוֹר הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז עֶר לֶעבְּט פוּנְקְט װִיא זַײנֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט.

אִיבֶּערְהױפְּט אִיז אַ טָעוּת צוּ רֶעכֶענֶען, אַז אַלְץ װָאס מִיר זֶעהֶען פָאר זִיךְ אִיז אַזױ פוּן אֵײבִּיג אוּנ מִיר װֶעלֶען דָאס אַלְץ לָאזֶען אִין דֶעם זֶעלְבֶּען צוּשְׁטַאנְד װִי הַײנְט, װָארוּם בְּאֶמֶת שְׁטֶעהט קֵײן

זאָך נישט אויף איין אָרט. ניט נאָר דעם מענשענס לעבען און אַלע געזעלשאַפטליכע אָרדנונגען בייטען זיך, נאָר אַלץ אָהן אַ אויסנאַהמע אָנדערט זיך כּסדר. די געלעהרנטע האָבען מיט אותות ומופתים בעוויזען, אַז אפילו די ערד גופא בייט זיך אויך; זיי האָבען דערוויזען, אַז לכתחילה איז די ערד געוועזען אין אַ צוברענטען צושטאַנד, אַ שטיק צושמאָלצענע מאַססע, נאָר מיט דער צייט האָט זי זיך אָפּגעקיהלט און עס האָבען זיך אויף איהר אָנגעהויבען בעוויזען געוויקסע, חיות און מענשען *).

פון דער צייט וואָס דער מענש געפינט זיך אויף דער ערד הייבט זיך אָן זיין היסטאָריע, וועלכע בעשטעהט — אַזוי ווי אַלעדינג — פון שטענדיגע איבערבייטונגען. נאָר די איבערבייטונגען זיינען אַזוי לאַנגזאַם און אַזוי פּאַמעליכ'ן געשעהען, אַז קיינער האָט זיי ניט געפיהלט און יעדען האָט זיך געדאַכט אַז ער לעבט נאָכ'ן אַלטען שטייגער, פונקט ווי מיר פיהלען ניט די פאַראָנדערונגען וועלכע קומען פאָר אין אונזערע צייטען.

— אָבער פון וואַנען ווייסט איהר דאָס, שרייבער? — וועט געוויס פרעגען יעדער איינפאַכער לעזער — פון וואַנען ווייסט איהר אַז אַ מאָל איז דער מענש געוועזען גאַנץ ווילד, גלייך צו אַ בהמה, און נאָר גאַנץ לאַנגזאַם איז ער לייטישער געוואָרען און געקומען צו זיין היינטיגער מדרגה? איהר אַליין זאָגט דאָך אַז קיינער בעמערקט גאָר נישט די שנויים וואָס קומען פאָר אין זיין צייט און יעדער גלויבט אַז ער לעבט פונקט ווי זיינע עלטערן האָבען געלעבט, טאָ פון וואַנען ווייסט איהר גאָר אַז עס זיינען פאָרגעקומען אין דעם מענשענס לעבען אַזאַלכע אונגעהייערע שנויים?

מיינט ניט אַז עס איז אָנגעקומען לייכט איידער מען האָט זיך דאָס דערוואוסט, דאָס אַליין האָט אויך לאַנג געדויערט, און נאָר

---

*) ווענען דער ערד, וויא אזוי זי איז ענטוויקעלט געוואָרען און האט בעקומען איהר היינטיגע פאָרמע, מאכען מיר פארטיג א בעזונדער ביכעל. וועלכעס וועט אין גיכען אפגעדרוקט ווערען.

א. ק.

ביסליכוויז זיינען מיר צו דעם געקומען, אט וועל איך איך מאכי באלד ערצעהלען ווי אזוי דאס איז געשעהען.

ערשטענס געפינען זיך נאך עד היום שפורען פון די פאר־צייטיגע מענשען, עס זיינען אונז פארבליבען פון ניי פערשידענע אנדענקען, פון וועלכע מיר קענען וויסען וואס דאמאלס איז גע־שעהען אונ וואס פאר א לעבען זיי האבען דענסטמאל געפיהרט.

אין פיעל ערטער געפינט מען אין דער ערד מענשליכע ביי־נער, סקעלעטין, שארבענס אונ נעבען זיי געפינט מען פערשידענע געפאס, כלי בית אונ ציערונג, וועלכע האבען געשיינפערליך גע־הערט צו די מענשען וואס האבען דאמאלס געלעבט. אויך אין אונ־זערע מקומות, אז מען גראבט אויף גאנץ אלטע קברים געפינט מען דארט פערשידענע בעלי־בתישע... כלי זיין (געוועהר), וועלכע מען פלעגט פארצייטענס בעגראבען צוזאממען מיט די בר־מינן׳ס. אט פון די נאכגעבליבענע זאכען „שטויסען מיר זיך אן״ ווי אזוי מענשען האבען געלעבט אין די אלטע צייטען.

אויסער דעם געפינען מיר ביי די פארצייטיגע שרייבער גאנצע ערצאהלונגען ווי אזוי עס האבען געלעבט די אמאליגע פאלקער אונ פון דער וועלבער צייט וואס דער מענש האט זיך נאר אויסגעלערנט פארשרייבען זיינע געדאנקען, ווייסען מיר במעט גאנץ גענוי די היסטאריע אונ דאס שטייגער לעבען פון יעדען פאלק ביז היינטיגען טאג.

נאר שרייבען איז דאך — ווי מיר וועלען ווייטער זעהען — א שפאטערדיגע המצאה, זעהר פיעל צייטען אונ דורות זיינען דאך אריבער איידער דער מענש האט זיך אויסגעלערנט פארשרייבען זיינע געדאנקען, היינט פון וואנען ווייסען מיר דעם מענשענס היסטאריע פון דער צייט וואס דאס שרייבען איז נאך נאר אויף דער וועלט ניט געוועהן? נאטירליך, מען האט זיך געקענט משער זיין וועלכע פאראנדערונגען עס זיינען ביז דאמאלס פארגעקומען, אבער א וואלכע מיני טרעפעניש, בויך־סברות, האבען זייער א קליינעם וויסענ־שאפטליכען ווערטה; איינעם קען זיך דאכטען אזוי אונ דעם צווייטען — פונקט קאפויר, היינט גאה טרעף ווער פון זיי איז גערעכט!

אונ וועך ווייסט ווי לאנג מיר וואלטען זיך געמוזט בעגנוגנען

מִיט בְּלוֹיזֶע הַשְׁעָרוֹת, שְׁפִּיעלֶען אִין טְרֶעפֶּענִישֶׁען אוּנ טַאפֶּען
וִוי דִיא בְּלִינְדֶע. נָאר אַ גְלִיקְלִיכֶער צוּפַאלל הָאט אוּנז גֶעאֶפֶּענְט דִי
אוֹיגֶען אוּנ גֶעגֶעבֶּען דִי מֶאגְלִיכְקֵייט צוּ וִויסֶען גֶענוֹי, וִוי הָאבֶּען
מֶענְשֶׁען גֶעלֶעבְּט נָאר גָאר אַמָאל, אִין דֶער פָּאר־הִיסְטָארִישֶׁער
צַייט, וָוען אוֹיף דֶער וֶועלְט אִיז נָאךְ נִיט גֶעוֶוען נִיט קֵיין שְׁרַייבֶּערְס
אוּנ נִיט קֵיין כְּתָב צוּ שְׁרַייבֶּען.

אַז מֶען הָאט גֶעפוּנֶען אַמֶערִיקַא אוּנ נָאכְדֶעם אוֹיסְטְרַאלְיֶען,
הָאט זִיךְ צְוִוישֶׁען אֵייְרָאפַּא אוּנ דִי צְוֵויי נַיי־גֶעפוּנֶענֶע לֶאנְדֶער אָנְ־
גֶעהוֹיבֶּען זֶעהר אָפְטֶע עֲסָקִים, עֶס הָאט זִיךְ פַארבּוּנְדֶען צְוִוישֶׁען זַיי
שְׁטֶאנְדִיגֶע אוֹיפְטְרֶאגֶע. בַּאלְד דִי עֶרְשְׁטֶע רַייזֶענְדֶער, וָואס זַיינֶען
אַהִין גֶעקוּמֶען מִיט'ן יַם, הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט, אַז דִי דָארְטִיגֶע
מֶענְשֶׁען לֶעבֶּען גָאר אַנְדֶערְשׁ וִוי דִי אֵייְרָאפֶּאֶער לֶעבֶּען. אִין אוֹיס־
טְרַאלְיֶען אוּנ אִין אַמֶערִיקַא הָאט מֶען גֶעפוּנֶען אִי אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען
וָואס זַיינֶען גֶעגַאנְגֶען מוּטֶער־נַאקֶעט, אִי אַזֶעלְכֶע וָואס הָאבֶּען שׁוֹין
גֶעהַאט גְרוֹיסֶע אוּנ קוּנְצִיגֶע בִּנְיָנִים. דִי עֶרְשְׁטֶע זַאךְ, פַארְשְׁטֶעהט
זִיךְ, הָאט זִיךְ גְלַייךְ גֶעוָוארְפֶען אִין דִי אוֹיגֶען: דֶער אוּנְטֶערְשֵׁייד
צְוִוישֶׁען דֶעם אֵייְרָאפֶּאאִישֶׁען לֶעבֶּען אוּנ דֶעם לֶעבֶּען פוּן דִי נַיי
גֶעפוּנֶענֶע פֶאלְקֶער.

דִי אֵייְרָאפֶּאאִישֶׁע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען בַּאלְד בֶּעמֶערְקְט, אַז יֶענֶע
פֶאלְקֶער שְׁטֶעהֶען נִידְרִיגֶער פַאר זַיי אִין אַלֶע הִינְזִיכְטֶען, דָאס יֶענֶע
אוּמוֹת זַיינֶען וִוילְדֶע *). מֶען הָאט אוֹיף דִי וִוילְדֶע גֶעקוּקְט מִיט
אַבִּשַׁיי, עֶס אִיז אוֹיךְ זֶעהר גֶעשְׁוִוינְד גֶעוָוארֶען אַ שִׂנְאָה צְוִוישֶׁען דִי
אֵייְרָאפֶּאֶער אוּנ דִיא וִוילְדֶע, אוּנ דִי שִׂנְאָה מִיט דֶעם הַאס הָאבֶּען
זִיךְ נָאךְ פַארגְרֶעסֶערְט דַאדוּרְךְ, וָואס יֶענֶע מֶענְשֶׁען זַיינֶען נִיט
אִיבְּרִיג צוּפְרִיעדֶען גֶעוֶוען מִיט דִי נַייֶע אוּמְגֶעבֶּעטֶענֶע גֶאסְט, ד"ה מִיט
דִי אֵייְרָאפֶּאֶער. נָאר וִוי דִיא מַעֲשֶׂה אִיז שׁוֹין גֶעוֶועזֶען, הָאבֶּען דִי
אֵייְרָאפֶּאֶער פָּארְט גֶעמוּזְט בֶּעקֶענֶען זִיךְ מִיט יֶענֶע מֶענְשֶׁען, בַּיי
וֶועלְכֶע זַיי הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין שְׁכֵנוּת, הֲגַם זַיי הָאבֶּען זַיי נִיט
אִיבְּרִיג לִיעב גֶעהַאט. זַיי זַיינֶען בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט זַייעֶר לֶעבֶּען

---

*) זעה „ערצאהלונגען וועגען ווילדע מענשען", דורך אונז ארויס־
געגעבען.

א. ק.

אונ מִיט זֵייעֶרֶע מִנְהָגִים. עֶס הָאבֶּען זִיךְ אויךְ גֶעפוּנֶען אַזָאלְכֶע, וָואס זַיינֶען שְׁטַארְק מְקוּרָב גֶעוָוארֶען מִיט דִי ווִילְדֶע מֶענְשֶׁען אונ הָאבֶּען אֲפִילוּ גֶעלֶעבְּט אִין אַיינְגֶעמֶען מִיט זֵיי.

אויסֶער דֶעם, כְּדֵי צוּ אַיינהַאמֶעוֶוען דִי אוּמְרוּהִיגֶע ווִילְדֶע שְׁכֵנִים, הָאבֶּען דִי קַאטוֹילִישֶׁע מָאנַאכֶען אונ פְּרֶעדִיגֶער (דַרְשָׁנִים) גֶעשְׁטְרֶעבְּט צוּ פַארשְׁפְּרֵייטֶען דָארְט דִי קְרִיסְטְלִיכֶע אֱמוּנָה, אונ אוּם צוּ קֶענֶען ווִירְקֶען אויף זֵיי, הָאבֶּען דִי מָאנַאכֶען גֶעמוּזְט זִיךְ אויסלֶערְנֶען זֵייעֶר שְׁפְּרַאכֶע אונ גוּט דוּרכְשְׁטוּדִירֶען זֵייעֶר אַרט לֶעבֶּען. אָט אויף אַזַא נ׳אוֹפֶן הָאבֶּען דִי אַיירָאפֶּאעֶר זִיךְ בֶּעקֶענְט מִיט דֶעם לֶעבֶּען פוּן דִי ווִילְדֶע פֶּעלְקֶער, אונ וָואס ווַייטֶער אונ ווַייטֶער הָאבֶּען זֵיי אַלְץ דֵייטְלִיכֶער אַיינְגֶעזֶעהן, אַז בֶּאֱמֶת אִיז גָאר נִיט אַזַא גְרוֹיסֶער אוּנְטֶערְשֵׁייד צְוִוישֶׁען דִי אַיירָאפֶּאעֶר אונ דִי ווִילְדֶע, ווִי מֶען הָאט לְכַתְּחִילָה גֶעמֵיינְט.

עֶס הָאט זִיךְ אַרוֹיסגֶעווִיזֶען, אַז דִי ווִילְדֶע הָאבֶּען אויךְ פִיעל גוּטֶע מַעֲלוֹת, וֶועלְכֶע מֶען גֶעפִינְט אָפְט נִיט בַּיי דִי אַיירָאפֶּאעֶר; אִין פִיעל זַאכֶען, הָאט זִיךְ אַרוֹיסגֶעווִיזֶען, שְׁטֶעהֶען דִי אַיירָאפֶּאעֶר גָאר נִיט הֶאכֶער פַאר יֶענֶע ווִילְדֶע, אונ גָאר צוּם סוֹף הָאט מֶען זִיךְ דֶערוואוּסְט, אַז פִיעל זַאכֶען וָואס עֶקְסֶעסְטִירֶען יֶעצְט בַּיי יֶענֶע ווִילְדֶע פֶאלְקֶער, הָאבֶּען אַ מָאל עֶקְסֶעסְטִירְט אויךְ בַּיי אַיירָאפֶּאעֶר.

אִין פֶערשִׁיעדֶענֶע אֶרְטֶער פוּן אַיירָאפַּא הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען גֶעפִינֶען גֶעוֶואהר (כְּלֵי־זַיִן), כֵּלִים אונ צִיערוּנְג, וֶועלְכֶע זַיינֶען גַאנְץ עֶהנְלִיךְ צוּ דִי, וָואס דִי ווִילְדֶע מֶענְשֶׁען בֶּענוּטְצֶען. דִי גֶעלֶעהְרְנְטֶע הָאבֶּען בְּכִיוָן גֶעלָאזְט גְרָאבֶּען אִין דֶער עֶרְד אונ הָאבֶּען דָארְט גֶעפוּנֶען אַ מֶענְגֶע אַזָאלְכֶע זַאכֶען. פְרֶעגְט זִיךְ: ווִי קוּמְט עֶס, וָואס דִי גֶעפוּנֶענֶע זַאכֶען זַיינֶען אַזוֹי עֶהנְלִיךְ צוּ דִי ווִילְדֶע מֶענְשֶׁענְס בַּעֲלֵי־בַּתִּישְׁקֵייט, גְלַייךְ ווִי אֵיין מַייסְטֶער וָואלְט זֵיי גֶעמַאכְט? — נִיט אַנְדֶערש, אַז אוּנְזֶערֶע עֶלְטֶער־עֶלְטֶער־זֵיידֶעס פַארצַייטֶען הָאבֶּען גֶעפִיהְרְט פוּנְקְט אַזַא לֶעבֶּען, ווִי דִי ווִילְדֶע מֶענְשֶׁען הַיינְט!

אָט דָא אִיז מֶען עֶרשְׁט אַרוֹיף אויפ׳ן רִיכְטִיגֶען וֶועג, צוּ דֶערגֶעהֶען, ווִי אַזוֹי אִיז גֶעוֶועזֶען אוּנְזֶער אַמָאלִיגֶעס לֶעבֶּען. מֶען הָאט נָאר גֶעבְּרוֹיכְט גוּט בֶּעטְרַאכְטֶען וָואס עֶס קוּמְט־פָאר הַיינְט בַּיי דִי ווִילְדֶע פֶאלְקֶער, זֶעהֶען ווִי זֵיי לֶעבֶּען, הָאט מֶען שׁוֹין גֶעוואוּסְט ווִי אַזוֹי אִיז

געווען אמאל אונזער א י נ ע ן לעבען... אין די ווילדע האבען מיר געפונען א לעבעדיגען ביישפיעל פון אונזערע אבות אבותינו...

און אז מיר האבען אזוי ארום געפונען דעם שליססעל פון אונזער אמאליגעם לעבען, זיינען די ווילדע געווארען נאך פיעל אינטערע-סאנטער אין אונזערע אויגען, מען האט נאך אויפמערקזאמער און מיט מעהר פלייס אנגעהויבען דורכשטודירען זייער לעבען, ווייל דאדורך האט זיך אלץ מעהר און מעהר געאפענט פאר אונז אונזער פערגאנגענהייט; אין דעם לעבען פון די ווילדע האבען מיר געפונען א נ'ענטפער אויף אזאלכע שאלות וואס די היסטאריע פון די אייראפאישע פעלקער האט אויף זיי ניט געקאנט ענטפערען...

די אייראפאער האבען אלזא אפגעזוכט זייער פערגאנגענהייט און האבען זיך דערוואוסט די געשיכטע פון דער גאנצער מענשהייט פון יענער גאנץ-אלטער צייט, ווען דער מענש איז נאך געשטאנען אויף אזא נידריגע מדרגה, אז ער האט קוים-קוים געקענט בעקומען מיטטלען צו דערהאלטען זיין לעבען; פון יענער צייט, ווען דער מענש איז געשטאנען גאנץ עלענד און איינזאם אין דער גרויזאמער נאטור, מיט וועלכע ער האט געמוזט שטענדיג פיהרען מלחמה, ניט האבענדיג דערצו קיין מיטטעל, אויסער די, וועלכע די נאטור אליין האט איהם געגעבען, נאר ער איז נאך געוועהן אזוי ווייניג ענטוויקעלט, אז ער האט נאך ניט געוואוסט ווי ער זאל די דאזיגע מיטטלען אפזוכען און זיך געהאריג מיט זיי בענוטצען...

אלזא, די געשיכטע פון דעם מענשען הייבט זיך אזוי אן: דער מענש געפינט זיך אין דער גרויסער און רייכער נאטור, וואו ער קען האבען אלסדינג וואס ער דארף, ווען ער זאל נאר שכל האבען ווי אזוי אפזוכען און נעהמען וואס ער האט נאטהיג. נאר די זעלביגע נאטור ברענגט איהם אויך שאדען, טהוט איהם אן ניט ווייניג צרות. דער מענש שטעהט אין פיעל הינזיכטען ערגער ווי א חיה אין וואלד, דען איהם האט די נאטור ניט געגעבען ניט קיין הארטע האריגע הויט, זיך צו שיצען פאר קעלט, ניט קיין גבורה, שארפע נאגעל

אדער צאהן, זיך צו שיצען פאר זיינע פיינד. ער איז גאנץ עלענד און אהן שוטץ, און נאר דאן וועט ער קענען איבערשטייגען אלע איבריגע ברואים און שטעהן העכער ווי זיי. ווען ער וועט בעססער פון זיי וויססען, ווי בענוטצען זיך מיט די בלינדע כחות פון דער נאטור און וועט זיך אויסלערנען שטרייטען און מלחמה האלטען מיט דער דאזיגער פיינדליכער נאטור, בענוטצענדיג זיך טאקי מיט די מיטלען וועלכע די זעלביגע נאטור אליין גיט איהם... איז דער דאזיגער מלחמה ווערען אלע זיינע פעהיגקייטען ענטוויקעלט, זיין שכל ווערט געשארפט, און סוף כל סוף איז ער מנצח די נאטור, זי מוז זיך אונטער איהם אונטערגעבען.

צו פיהרען א מלחמה מיט דער נאטור איז אבער איין מענש אליין ניט אים שטאנד. די שונאים זיינען זעהר פיעל און זעהר שטארק, און כדי צו בעשטעהן קענען זיי, מוזען פיעל מענשען זיך פאראייניגען צוזאממען, עס ווערט א גאנצע חברה, א געזעללשאפט, און איינע די אנדערע העלפען זיך, צו שטרייטען קעגען דער פיינדליכער נאטור. — דער קאמפף, די מלחמה מיט דער נאטור איז אלזא געוועזען אויך א שולע, א לערן-חדר פאר דעם געזעללשאפטליכען לעבען. דארט האט זיך דער מענש אויסגעלערנט און איינגעוואהנט צו לעבען בחברותא מיט אנדערע מענשען;

„דער מענש איז א געזעללשאפטליכע חיה" האט געזאגט דער גריכישער פילאזאף אריסטאטעלעס. און באמת, קיין רייזענדען איז נאך קיינמאל ניט פארגעקומען, צו טרעפפען א מענשען איינגעם אליין, ווייל איין מענש אליין איז גאר ניט אים שטאנד צו עקסעסטירען, ער מוז זיך פעראייניגען מיט נאך אנדערע, ער מוז לעבען אין געזעללשאפט מיט נאך אנדערע מענשען, כדי ער זאל העלפען יענע און יענע זאלען איהם העלפען, צו שטרייטען און שיצען זיך פאר זייער אלעמענס פיינד.

דָאס גֶעזֶעלְשַׁאפְטְלִיכֶע לֶעבֶּען הָאט זִיךְ אַלְזָא אָנגֶעהוֹיבֶּען בַּיים מֶענְשֶׁען בַּאלְד אִין דִי עֶרְשְׁטֶע צַייטֶען נָאכְדֶעם וִוי עֶר אִיז גֶעקוּמֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט. דִי גֶעזֶעללְשַׁאפְט, ד"ה: דָאס לֶעבֶּען פוּן פִיעל מֶענְשֶׁען צוּזַאמֶען, הָאט גֶעהַאט פֶערְשִׁיעדֶענֶע פָארְמֶען, לוֹיט וִוי דִי אוּמְשְׁטֶאנְדֶען הָאבֶּען גֶעפָארְדֶערְט אוּנ לוֹיט וִוי עֶס אִיז נָאטְהִיג גֶעוֶועזֶען צוּם עֶקְסִיסְטִירֶען אוּנ קֶאמְפֶען מִיט דֶער נַאטוּר... בִּיסְלִיכְוַוייז אִיז דָאס גֶעזֶעללְשַׁאפְטְלִיכֶע לֶעבֶּען גֶעוָוארֶען שְׁטַארְקֶער, עֶנְטְוִויקֶעלְטֶער, דִי שַׁייכוּת פוּן אֵיין מֶענְשֶׁען צוּם אַנְדֶערְן אִיז גֶעוָוארֶען אַלְץ גְרֶעסֶער אוּנ פֶעסְטֶער, בִּיז צוּם סוֹף הָאט דָאס צוּזַאמֶען-לֶעבֶּען אוֹיסגֶעאַרְבֶּעט בַּיי זֵיי — אַ שְׁ פְּרַ אכֶ ע. דוּרְךְ דֶער שְׁפְּרַאכֶע אִיז דִי מֶענְשְׁלִיכֶע גֶעזֶעללְשַׁאפְט נָאךְ מֶעהר צוּזַאמֶענגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען, וַוייל דוּרְךְ אִיהר הָאבֶּען זֵיי עֶרשְׁט רֶעכְט גֶעקֶענְט פַארשְׁטֵיין אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן אוּנ דוּרְךְ אִיהר אִיז עֶרְשְׁט רֶעכְט אוֹיסגֶעאַרבֶּעט אוּנ אוֹיסגֶעשְׁלִיפֶען גֶעוָוארֶען דָאס בֶּעסְטֶע אוּנ וִויכְטִיגְסְטֶע וָואס דֶער מֶענְשׁ פַארמָאגְט — זַיין שֵׂכֶל! דִי שְׁפְּרַאכֶע אִיז גֶעוֶוען אֵיינֶע פוּן דִי גְרֶעסְטֶע מִיטֶעל, דוּרְךְ וֶועלְכֶע דִי מֶענשְׁהַייט הָאט הוֹיךְ גֶעשְׁטִיגֶען. דָאס וָואס דֶער טַאטֶע הָאט גֶעוואוּסְט, הָאט עֶר מִיט וֶוערְטֶער אִיבֶּערגֶעגֶעבֶּען זַיין זוּהן; דִי אַלֶע יְדִיעוֹת וָואס דִי פְּרִיהֶרִיגֶע דוֹרוֹת זַיינֶען דֶערגַאנְגֶען, זֵייעֶר גַאנְצֶע פְּרַאקְטִיק אוּנ גֶענִיטְקַייט, הָאבֶּען זֵיי דוּרְךְ דֶער שְׁפְּרַאכֶע אִיבֶּערגֶעלָאזְט פַאר דִי שְׁפֶּעטֶערִיגֶע דוֹרוֹת, אוּנ דַאדוּרְךְ פִיעל פַארלַייכְטֶערְט אוּנ פַארגְרִינְגֶערט זֵייעֶר אַרְבֵּייט. —

אוּנ אַזוֹי אִיז דֶעם מֶענְשֶׁענְס לֶעבֶּען וָואס וַוייטֶער אַלְץ אִיבֶּערגֶעבִּיטֶען גֶעוָוארֶען אוּנ בֶּעקוּמֶען אַ בֶּעססֶערן פְּנִים, זַיינֶע יְדִיעוֹת הָאבֶּען זִיךְ פוּן דוֹר צוּ דוֹר פַארמֶעהרְט, זַיין שֵׂכֶל אִיז וָואס אַ מָאל גֶעוָוארֶען אוֹיסגֶעאַרְבֵּייטֶער, עֶר הָאט וָואס אַמָאל בֶּעקוּמֶען נַייֶע אוּנ בֶּעססֶערֶע אַיינְפֶאללֶע, נַייֶע אוּנ בֶּעססֶערֶע בֶּעגְרִיפֶען, הַשָׂגוֹת, וֶועלְכֶע הָאבֶּען וִוידֶער גֶעווִירְקְט אוֹיף זַיין שְׁטֵייגֶער לֶעבֶּען. עֶס אִיז שׁוֹין אִין אִיהם גָאר נִיט גֶעוֶוען צוּ עֶרְקֶענֶען דֶעם אַמָאלִיגֶען ווִילְדֶען, אוּנבֶּעהִילְפְלִיכֶען, אוּנבֶּעשִׁיצְטֶען מֶענְשֶׁען, עֶר הָאט שׁוֹין גָאר אַנְדֶערְשׁ גֶעלֶעבְּט, אַנְדֶערְשׁ גֶעטְרַאכְט אוּנ גַאנְץ אַנְדֶערְשׁ זִיךְ אוֹיפְגֶעפִיהרְט וִוי אַ מָאל פַארְצַייטֶענְס...

אַלְזָא, אוֹיף דֶער פְרַאגֶע: פוּן וָואס בֶּעשְׁטֶעהט דִי הִיסְטָארְיֶע פוּן דֶער גַאנְצֶער מֶענְשְׁהַייט, קֶענֶען מִיר עֶנְטְפֶערֶען, אַז זִי בֶּעשְׁטֶעהט

פון דְרַיי פונקְטֶען: 1) פון דֶעם מַאטֶערְיַאלֶענֶעם לֶעבֶּען, ד"ה דָאס אַרְט אונ שְׁטֵייגֶער לֶעבֶּען וָואס אַנבֶּעלַאנגְט דֶעם ג ו ף: 2) דָאס גֶעזֶעלשַׁאפְט־ליךְ לֶעבֶּען, אונ 3) דָאס גֵייסְטִיגֶע לֶעבֶּען. אָט דִי דְרַיי זַיינֶען דִי פֶעדִים, פון וָועלְכֶע עֶס אִיז אויסגֶעוֶועבְּט דִי הִיסְטָארְיֶע פון דִי מֶענְשֶׁען אויף דֶער וֶועלְט.

מֶען דַארְף אָבֶּער נִיט מֵיינֶען, אַז דִי דְרַיי זַאכֶען, וָואס מִיר הָאבֶּען דָא אויסגֶערֶעכְנֶט, זַיינֶען גַאנְץ אָבְּגֶעטְהֵיילְט אֵיינֶע פון דִי אַנְדֶערֶע אונ הָאבֶּען קֵיין שׁוּם שַׁייְכוּת נִיט אֵיינֶע צוּ דִי אַנְדֶערֶע, אַדְרַבָּא, זֵיי זַיינֶען זֶעהר פֶעסְט פַארבּוּנְדֶען צְווִישֶׁען זִיךְ, דֶען לויט ווִי עֶס אִיז גֶעוֶועזֶען דֶער מַצָב פון דֶעם מַאטֶערְיַאלֶענֶעם לֶעבֶּען, אַזוֹי הָאט זִיךְ גֶעפָארמֶעוֶועט דָאס לֶעבֶּען פון דֶער גֶעזֶעלְלְשַׁאפְט, אונ דִי בֵּיידֶע שְׁטֵייגֶער לֶעבֶּענְס, הָאבֶּען זִיךְ ווִידֶער אָפְּגֶעשְׁפִּינֶעלְט אויף דֶעם גֵייסְט, אויפ'ן שֵׂכֶל, וֶועלְכֶער הָאט זַיינֶער־זַייטְס גֶעאַרְבֶּעט צוּ אִיבֶּער מַאכֶען אונ אִיבֶּערפָארמֶעוֶוען זֵיי בֵּיידֶע.

בִּכְדֵי דֶער לֶעזֶער זָאל בֶּעסֶער פַארשְׁטֵיין וָואס מִיר הָאבֶּען דָא גֶעזָאגְט, וֶועלֶען מִיר אִיהם בְּרֶענְגֶען אַ קְלֵיינֶעם בֵּיישְׁפִּיעל.

אִין פִּיעל אָרְטֶער אִין אַזְיֶען, וואו בַּיי ז אִיז דֶער עִיקָר שְׁפַּייז פון דִי דָארְטִיגֶע מֶענְשֶׁען אונ עֶר וֶוערְט פִיעל גֶעזֵייעט, ווִי לְמָשָׁל אִין אִינְדְיֶען, הָאט דֶער מֶענְשׁ נָאךְ פון קַדְמוֹן גֶעמוּזְט זוּכֶען קִינסְטְלִי־כֶע מִיטְטֶעל, ווִי אַזוֹי צוּ מַאכֶען פֵייכְט דִי עֶרְד אויף וֶועלְכֶע דֶער רַייז וואקְסְט, ווַייל אִין יֶענֶע מְקוֹמוֹת רֶעגֶענְט זֶעהר וֶועניג. מֶען הָאט גֶעמוּזְט צוּ דִי פֶעלְדֶער צוּצִיהֶען וואַסֶער פון דִי טַייכֶען, גְרָאבֶּען קַאנַאלֶען, רִינְוֶועס אונ גְרָאבֶּענְס וּכְדוֹמֶה. נָאר אַזוֹי ווִי אֵיין מֶענְשׁ אַלֵיין אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד דָאס אַלֶעס צוּ מַאכֶען, דַארוּם הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט פֶערְאֵיינִיגֶען פִיעל מֶענְשֶׁען צוּזַאמֶען, גֶעמַאכְט גְרויסֶע גְרוּפֶּעס (חֶבְרוֹת) אונ אַלֶע צוּזַאמֶען הָאבֶּען גֶעהָארֶעוֶועט בַּיי דֶער אַרְבַּייט. אונ בִּכְדֵי דִי אַרְבַּייט זָאל זִיךְ פִיהרֶען אִין גֶעהֶעהְרִיגֶער אָרדְנוּנְג, אַז יֶעדֶער זָאל אַרְבַּייטֶען חִיפִיעל עֶר בְּרוּיךְ אונ אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן זָאל נִיט קְרִיוְודֶען, דִי קַאנַאלֶען מִיט דִי גְרָאבֶּענְס זָאל נִיט קַאלְיֶע וֶוערֶען אונ זֵיי אַלֶע זָאלֶען זִיךְ קֶענֶען בֶּענוּטְצֶען מִיט דִי וואַסֶער, — הָאבֶּען זֵיי אויסגֶעקְלִיבֶּען פון זִיךְ אֵיינֶעם אַ נ'עֶלְטְסְטֶען, וָואס זַיין פְּלִיכְט אִיז גֶעוֶוען, צוּ פִיהרֶען אונ אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אויף דֶעם גַאנְצֶען עֵסֶק. דֶער

רָאזִינֶער עֶלטסְטֶער הָאט גֶעהַאט דָאס רֶעכְט צוּ שאפֶען מִיט דִי מֶענְשֶׁען אִין דֶער אַרבֵּייט-צַייט, פָאדֶערן זַיי זָאלֶען גֶעהן אַרְבֵּייטֶען, שְׁטְרָאפֶען דִי וָואס פָאלְגֶען נִיט א. ד. ג. אַלְזָא, וִוי מִיר זֶעהֶען, הָאבֶען דִי בֶּעדִינְגוּנְגֶען פוּן דֶעם מַאטֶערְיַאלְגֶעם לֶעבֶּען, פוּן דֶער חִיוּנָה פאראֵיינִיגְט מֶענְשֶׁען אִין אַ נַאנְצֶער חֶבְרָה, אִין אַ גֶעזֶעלְלְשַׁאפְט, וֶועלְכֶע הָאט זִיךְ אַלֵיין אויסגֶעקְלִיבֶּען אַ נ'עֶלטסְטֶען, אַ הֶערְשֶׁער, וָואס הָאט גֶעהַאט דִי דֵעָה אֵי אוֹיף דֶעם מַאטֶערְיַאלְגֶעם עֵסֶק, אֵי אוֹיף דִי מֶענְשֶׁען פוּן דֶער גַאנְצֶער חֶבְרָה.

וִוי מִיר הָאבֶּען שׁוֹין פְרִיהֶער גֶעזָאגְט, אִיז דֶער מֶענְשׁ גֶעוֶוען גֶעצְוַויְמִינְט אוּנ גֶעצוואוּנְגֶען צוּ פִיהְרֶען אַ שְׁטֶאנְדִיגֶע מִלְחָמָה מִיט דֶער נַאטוּר, כְּדֵי עֶר זָאל קֶענֶען עֶקְסֶעסְטִירֶען. בִּיסְלִיכְוַויז הָאט עֶר אַלְץ מֶעהר גוּבֵר גֶעוֶועזֶען, עֶרוָוארְבֶּען מֶעהר פֶאהִינְקַייט, מֶעהר גֶעניטְקַייט, מֶעהר בֶּעקְוֶועמְלִיכְקַייט אִין לֶעבֶּען, אוּנ דָאס אַלֶעם וָואס עֶר הָאט זִיךְ עֶרוָוארְבֶּען רוּפֶען מִיר מִיט דֶעם נָאמֶען „קוּלְטוּר". דֶעם מֶענְשֶׁענְס עֶ ר שְׁ טֶ ע שְׁרִיט אוֹיף דֶעם וֶועג, זַיינֶע עֶ ר שְׁ טֶ ע עֶרוֶוערבּוּנְגֶען אוּנ נִצְחוֹנוֹת רוּפֶען מִיר גֶעוֶועהְנְלִיךְ מִיט דֶעם נָאמֶען „אוּר-קוּלְטוּר".

עֶס פַארשְׁטֶעהט זִיךְ פָאן זֶעלבּסְט, אַז פִיעל נאכֶען, וָואס דֶער מֶענְשׁ הָאט עֶרוָוארְבֶּען גָאר גָאר פַארצַייטֶען, אִין קַדְמוֹן, אִין דֶער צַייט פוּן דַיין אוּר-קוּלְטוּר, גֶעפִינְט זִיךְ נָאךְ עַד הַיּוֹם בַּיי דִי הֶעכְסְט צִיווִילִיזִירְטֶע אוּנ אויסגֶעפַיינֶערְטֶע פֶאלְקֶער. עַל כֵּן בֶּעדַארְף מֶען נִיט מֵיינֶען, אַז דָאס פַארצַייטִי„ע אִיז שׁוֹין אַרִיבֶּער אוֹיף אִימֶער, אָפּגֶעשְׁטָארְבֶּען פַאר אוּנְז אוֹיף עֶבִיג, נֵיין, וֶועהר אָפְט קוּמְט אויס זִיךְ אִיבֶּערצַייגֶען, אַז פִיעל פַארצַייטִיגֶע זַאכֶען עֶקְסֶעסְטִירֶען נָאךְ בִּיז הַיינְטִיגֶען טָאג, אוּנ זַיי הִיטֶען זִיךְ בַּיי אוּנְז, מִיט אַ אוּנגֶעהֵייעֶרֶע קְרַאפְט, זַיי ווִילֶען גָאר נִיט עָבַר וּבָטֵל וֶוערֶען, חָאטְשִׁי מֶען דַארְף זַיי שׁוֹין הַיינְט הָאבֶּען אוֹיף כַּפָּרוֹת. דִי אוּרזַאכֶע דֶערפוּן אִיז, וַוייל גֶעוֶואהְנְלִיךְ זַיינֶען אוֹיךְ אָט דִי אַלְטֶע פַארצַייטִיגֶע זַאכֶען אָנגֶעקוּמֶען אַ מָאל מִיט גְרוֹיס מִיה אוּנ פִיעל נוֹיט-שְׁוֵויים, אוּנ דֶעם מֶענְשֶׁען, וָואס הִיטְט בִּיז יֶעדֶער בְּרֶאקֶעלֶע אַלסְדִינְג וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערגֶענוּמֶען פוּן זַיינֶע עֶלְטֶערן, אִיז נִיט אַזוֹי לַייכְט צוּ אָפּזָאגֶען זִיךְ פוּן דֶער זַאךְ וָואס אִיז גֶעוֶוען נוּטצְלִיךְ פַאר זַיינֶע טַאטֶעס, הַגַם פַאר אִיהם אַלֵיין זַיינֶען שׁוֹין פארהַאנְדֶען פִיעל מֶעהר נוּצִינֶערֶע זַאכֶען, וֶועלְכֶע פַּאסֶען

פיעל בעססער צו זיין היינטיגע ארט לעבען. — דא שפיעלט וועהר א גרויסע ראליע די רגילות, די געיערשה'טע געוואהנהייט פון די עלטער-עלטערן, אונ וואס חעניגער די מענשהייט איז ענטוויקעלט, איז איהר אלץ שווערער צו אפזאגען זיך פון דעם שיינער לעבען. וועלכען עס האבען געפיהרט די פריהערדיגע דורות...

מיר זעהען פון דעם ארויס, אז דעם מענשענס מלחמה מיט דער נאטור געהט ניט גאנץ רעגעלמעססיג. אמאל געהט זי פאר-ווערטס, דער מענש שטייגט אונ שטייגט אונ איז כסדר מנצח, אונ אמאל ווידער טרעפפען זיך אזאלכע סבות וואס איבערהאקען איהם דעם וועג, ער בלייבט שטעהן אונ קען ניט ווייטער געהן. מיר געפינען אין דער היסטאריע זאנאר פיעל פאקטען, ווי דער מענש פאלט נאר צוריק אונ האט א גרויסע מפלה, ווייל ער ווערט פארמאטערט אונ האט ניט קיין כח אויסהאלטען די שטאנדיגע מלחמה מיט דער נאטור. — דאס אלעס דארף דער לעזער האבען אין זינען אונ ניט מיינען אז עס איז אין דער ווירקליכקייט געשעהן אות-באות ווי עס איז געשיל-דערט אין ביבעל.

שרייבענדיג די געשיכטע פון דעם מענשענס קולטור, האבען מיר ניט פאר נאטהיג צו ערצעהלען, וויפיעל צרות דער מענש האט איבערגעליטטען אויף יעדען שריט, וויפיעל מפלות ער האט געהאט איי-דער איהם איז געלונגען אפילו די מינדסטע זאך, ווי למשל מאכען זיך חאטש א ליימענעם מאפעל. יעדער קלענסטער נצחון, קען זיין, איז איהם אנגעקומען מיט גענוג גרינגע ווארים, אונ געווים איז איהם וועהר אפט אויסגעקומען ארבייטען אומזאנסט, מאכען פונפציג מאל איין זאך אונ דאס לסוף אוועקווארפען ווייל עס האט ניט געטויגט. נאר דאס אלעס קעהר זיך ניט אן צו דעם וואס שרייבט די געשיכטע פון דער „קולטור" ד"ה פון די נצחונות וואס דער מענש האט איינגענומען אונ געוואונען אין דער מלחמה מיט דער נאטור, אבער ניט פון זיינע מפלות.

אין אונזער ביבעל וועט אלזא זיין אונזער צוועק, ארויסצוגעפי-נען דעם מארשרוט פון דעם מענשענס ענטוויקלונג אין אלע איהרע הינזיכטען, ד. ה. הן אין מאטעריאלען לעבען, ווי אזוי דער מענש האט זיך געשפייזט אונ פארזארגט די זאכען וואס זיינען נאטהיג פאר זיין

נעבעל, הן אין גייסטליכען און געזעלשאפטליכען לעבען. פריהער האבען מיר בעטראכטען דעם מאטעריאלישען לעבען, ווייל — ווי מיר האבען שוין אויבען דערוויזען — ער איז דער פונדאמענט פון די צוויי לעצטע; נאכדעם וועלען מיר רעדען פון זיי, ד"ה פון דעם גייסטליכען און געזעללשאפטליכען לעבען, מיר וועלען אבער זיי ניט אפרייסען איינעם פון די אנדערע, ווייל זיי זיינען פעסט צוזאממענגעקניפט און וויקען איינע אויף די אנדערע.

די מאַטעריאַלישע אומשטעלונג פון דעם אורמענשענס (אַמאָליגע) לעבען.

אין אָנפאַנג האָט דער מענש ניט געהאַט קיין שום זאַך, אויס״ר די, וועלכע די נאַטור אַליין האָט איהם אונפערמיטעלסט געגעבען; מאַכען, בעשאַפען עפּעס האָט ער נאָך נישט געקענט; ער האָט ניט געהאַט ניט קיין קליידער, ניט קיין שפּייז, ניט קיין וואָהנונג. ווי האָט דער מענש דאַמאָלסט, ביי אַ וועלכע אומשטאַנדען געקענט לעבען? עס פערשטעהט זיך, אַז דער מענש האָט דאַמאָלסט געקענט לעבען נאָר דאָרטען, וואו די נאַטור אַליין האָט איהם אָהן מיה געגעבען אַ עססענוואַרג, אַ אַדירה און וואו מען דאַרף קיין קליידער נישט, ד. ה. אין די וואַרעמע לענדער. אפילו איצטער איז נאך דאָ אין אַפריקא און אין אַווסטראַליע אַ פולע שבטים, וואס געהען הויל-נאַקעט. עס פערשטעהט זיך, דאָס קוים האָט מען געקענט אויסקומען אָהן קליידער, האָט דער מענש זעהר לאַנג גאָר נישט געזאָרגט וועגען דעם. עס האָט געקלעקט קאָפּ-דרעהענים אַ חוץ קליידער: מען האָט געדאַרפט פערזאָרגען זיך עפּעס וואָס צו עססען; אויפזוכען מיט וואָס זיך אָפּצוואָהרען פון די ווילדע חיות, וועלכע זיינען אין יענע אָרטער דאָ זעהר פיעל.

אום צו בעשיטצען זיך פון די ווילדע חיות, פלעגט דער מענש אַרויפקריכען אויף אַ בוים. ניט זעלטען פלעגט דעם מענשען אויסקומען איבערצונאַכטיגען אויף אַ בוים, ווי עס איז, צורעכט-מאַכענדיג זיך אויף די געדיכטע צווייגען. אויסער די בוימער האָט אפילו דער מענש געהאַט נאָך אַ מקום-מנוחה, וואו ער איז געווען כמעט ווי זיכער: ער פלעגט זיך בעהאַלטען אין האָהלען אָדער אין שפּאַלטען פון בערג; נאָר אַזעלכע זיכערע אָרטער זיינען ניט אומעטום דאָ.

מיט וואָס פלעגט זיך ערנאָהרען דער אורמענש? עס איז כמעט אונמעגליך צו זאָגען בעשטימט וואָס איז געווען דעם אור-

מענשענס שפייז. ער פלעגט געוויינטליך עססען אלץ, וואס האט נאך זיין מיינונג געטויגט צום עססען און איהם האט ווייניג אויסגעמאכט וואס דאס איז געווען: א פלאנצונג צו א חיה'לע, א פליענעלע צו א שרץ, אבי מען קען דאס עססען און שטילען דערמיט דעם הונגער. ער פלעגט עססען פרוכט, ניסס, ווארצלען פון פערשיעדענע פפלאנצונגען, נאר ער פלעגט ניט בראקירען מיט פליעגעלאך, ווארעמלאך א. ד. ג.; ער פלעגט אויך עססען פראש (זשאבעס). אפולע ווילדע פאלקער עססען נאך ער-הנה שפינען, באבעלאך און פערשיעדענע אנדערע פליעגעלאך און האלטען דאס פאר די בעסטע געריכט; אפולע לעקען פשוט די פינגער פון פעלדגרילען און היישריקען. אונז קומט דאס אויס קאמיש מעהר ניט דערפאר, וואס מיר זיינען ניט געוויינט צו דעם, נאר אז עס מאכט זיך א הונגער טרעפט אויך ביי אונז, אז מענשען עססען מייז, ווארעמס און נאך אנדערע פאסקודסטווא.
און אזוי ווי דעם אורמענשען פלעגט זעהר אפט אויסקומען צו ליידען הונגער און דערצו דארף מען דאך ניט פערגעססען, אז דער אורמענש האט פון בעססערע מאכלים ניט געוואוסט, איז דערי-בער גאנץ נאטירליך, וואס ער האט ניט געבראקירט מיט אזעלכע שפייז, דענן אנדערש האט ער ניט געקענט עקסיסטירען, ער וואלט געשטארבען פון הונגער.

פון דעם וואס מיר האבען אייך דערצעהלט וועגען אורמענ-שענס שפייז, קענען מיר ארויסזעהן, אז דער אורמענש האט זיך ניט געקענט בעגנוגענען מיט היילע תבואה שפייז (געוויקסע); זיין קארפער פאדערט אמאל אויך א פליישינס; דאס זעהען מיר ארוים אויך דערפון, וואס מענשען וועלכע עססען א לאנגע צייט נאר תבואה-שפייז, קענען צום סוף ניט אויסהאלטען און בעקומען א גרויסע תאוה צו פלייש. מען דערצעהלט .א-נ-אמתע מעשה, דאס אמאל זיינען אין אפריקא געפאהרען רייזענדער און האבען עטליכע חדשים געשפייזט זיך מעהר ניט מיט הוילע סוכארעס, זיי האבען אזוי געגארט נאך פלייש, דאס דערזעהענדיג אפפען (מאלפעס) זיינען זיי מיט ווילדקייט ווי פון א באזע חיה אנגעפאלען אויף זיי און געפרעססען זיי מיט גרוים חשק. און בכלל האט מען ניט

געטראָפען ניט איין ווילדע פאָלק, וועלכע זאָלל זיך ערנאָהרען מיט הוילע געוויקסע. עס קען גרייליך זיין דאָס איבער דעם מענשענס תאוה צו פלייש איז אַרוים געקומען די מענשענפרעססעריי. דער אורמענש האָט געקענט ערפיללען זיין תאוה צו פלייש מיט'ן חאַפּען קליינינקע בריה'לאך: ער פלעגט אָדער אויסזויגען פון זיי דאָס בלוט, אָדער אויפעססען זיי אין גאַנצען רויהערהייט.

עס פערשטעהט זיך, דאָס דער מענש, ערנאָהרענדיג זיך אויף אַזאַ-נ-אופן, האָט ניט געקענט האָבען קיין בעשטאָנדיגע דירה; ער האָט געמוזט שטענדיג אַרומשלעפּען זיך, זוכענדיג שפּייז, אונ אַ בעשטאַנדיגער וואָהנאָרט האָט איהם געקענט מעהר ניט ווי שטערען. אונ בכלל איז איהם גאר אין זיננען ניט אַריין קלעהרען וועגען אַ בעשטאָנדיגען וואָהנאָרט, דענן אַזאַ מין געדאַנקען האָט זיך נאָר דאַן געקענט געפינען ביים מענשען ווען ער האָט שוין געהאַט אַ בעשטאָנדיגען אונ אַ בעשטימטען מָקור אויף חִיוּנָה: אָבער אין דער צייט וועגען וועלכער מיר ריידען דאָ, האָט דאָס דער מענש נאָך ניט געהאַט.

דעם אורמענשענס בעקומען לעבענסמיטעל האָט איהם געבראַכט דערצו, דאס ער האָט אָנגעהויבען צו בעטראַכטען די נאַטור. ער פלעגט בעמערקען, וואו ער פלעגט אָפטער געפינען וואָסערע עס איז גוטציגע פרוכט, וואָרצלען; ער פלעגט זיך איינצייכענען אויף וועלכע געוויקסע עס פיהרט זיך די אדער יענע פליעגעלאַך, וועלכע ער פלעגט עססען. אַ חוץ דעם פלעגט ער זיך איינצייכענען אין וועלכע צייט ער פלעגט געפינען די אָדער יענע עססענוואַרג. אַרומשלעפענדיג זיך אַט אַזוי פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען, האט זיך דער מענש איינגעפיהרט אַ בעשטימטען לעבענסאַרט. עס פלעגט אָנקומען די צייט, ווען עס פלעגט פאַרטיג ווערען די פרוכט, פלעגט ער זיך אַריבערגעהן אין יענע אָרטער, וואו ער פלעגט אין די פריהערדיגע יאָהרען געפינען די שפייז, אונ אויף אַזאַ-נ-אופן פלעגט דער מענש, פונקט ווי די זוממער-פֿאָגעל, שטאָנדיג אַרומוואַנדערען פון איין אָרט אויפ'ן צווייטען.

עס איז לייכט זיך פאָרצושטעלען ווי פיל שטערונגען דער

מענש פֿלעגט בעגעגענען, ערווערבענדיג זיך אויף אַזאַ-נ-אופן זיין חיונה. דאָס איז די פֿרוכט געהאַנגען צו הויך, דאָס זיינען די וואָרצלען געלעגען צו טיעף אין די ערד, דאָס קוים מיט צרות מען האָט זיי געקענט אַרויסקריגען פֿון דאָרטען, די ניסס פֿלעגט ער אויך ניט אַלע מאָל קענען צוקנאַקען מיט די צאָהנער. דעם מענשענס אייגענע אברים האָבען אַלזאָ ניט געקענט אויספֿיהרען אַלע אַרבייט, וועלכע דער אורמענש האָט געדאַרפֿט, אונ ער האָט געמוזט אָנקומען צו געצייג. קיין געצייג האָט ער ניט געקענט אונ ניט געוואוסט ווי צו מאַכען, פֿלעגט ער דעריבער מוזען בענוטצען זיך מיט די געצייג, וועלכע מען קען געפֿינען אין דער נאַטור פֿאַרטיגע. אַזעלכע געצייג זיינען געווען שטיינער אונ פֿלאָקער. מיט אַ פֿלאָקען פֿלעגט ער קענען אַראָבּרייסען אַ פרי, וועלכע איז געהאַנגען צו הויך אונ ער האָט ניט געקענט דערגרייכען מיט'ן האַנד; מיט אַ שטיין האָט ער געקענט צו-שפּאַלטען די האַרטסטע נוסס; מיט אַ שפּיטציגען פֿלאָקען האָט ער געקענט פֿונאַנדער גראָבען די ערד אונ לייכטער בעקומען פֿון דאָרטען אַ געשמאַקען וואָרצעל. די פּראַקטיקע האָט באַלד דער-וויזען וואָס פֿאַר אַ-נ-אויסזעהן עס דאַרף האָבען דער פֿלאָקען, אַ שטיין פֿלעגט מען אויסזוכען אַזאַ, וואָס זאָלל בעססער טויגען צו דער אַרבייט. אָט די איינפֿאַכע געצייג בענוטצט דער אורמענש אונ הויבט אָן צו צופּאַסען זיי צו אַלע פֿערשידענע אַרבייט, וועלכע איהם פֿלעגט שטענדיג אויסקומען צו טאָהן. בעמערקענדיג, אַז מיט איין שטיין קען מען צוברעכען דעם אַנדערען, האָט דער מענש אָנגעהויבען צו טשעסען שטיינער אונ צו געבען די אַזאַ פֿאָרמע, וועלכע איז געווען, נאָך זיין מיינונג, נאָטהיג אונ בעססער צו דער אַרבייט (זעה פיגור 1.*). אַז ער האָט געדאַרפֿט שניידען מיט אַ שטיין, פֿלעגט ער איהם טשעסענדיג מאַכען שאַרף; אַז ער האָט געדאַרפֿט בויערען מיט אַ שטיין, פֿלעגט ער איהם אַרום שפּיצען. די אַלע געצייג פֿלעגט מען געוויינטליך מאַכען פֿון פֿייער שטיינער, ווייל זיי שפּאַלטען זיך לייכט אויף אַלערליי שטיקער. אַזעלכע

*) דיא פֿיגורען (ריסונקעס) געפֿינען זיך בעזונדער געדרוקט אין ענדע ביכעל.

שטיינערנע געצייג געברויכט מען נאָך עד היום אַפילו ווילדע שבטים, אונ עס איז ניטאָ ניט איין מדינה, וואו מען זאָל ניט געפינען אַלטע שטיינערנע געצייג. אויך ביי אונז אין רוססלאַנד געפינט מען אומעטום אַזעלכע שטיינערנע געצייג, דאָס דערוויזט אונז, אַז אויך די רוססען האָבען גאָר-פאַרצייטען געניצט שטיינערנע געצייג. דער פּראָסטער המון גלויבט, אַז די שטיינער האָבען אַ הייל-קראַפט, ד. ה. אַז מען קען מיט זיי אויסהיילען פערשיעדענע קראַנקהייטען, אונ ער מיינט אַז זיי פאַלען אַראָב בעת עס דונערט. דער רוססישער המון רופט זיי דעריבער „דעם דונערס פיילען".

ווייטער, דער מענש, ווילענדיג האָבען אַזאַ געצייג, מיט וועלכען ער זאָלל קענען געבען אַ שטאַרקען קלאַפּ, איז ער געפאַלען אויף די המצאה צוזאַממענצובינדען אַ שטיין מיט אַ פלאָקען. אַזאַ געוואָהר איז אויך געווען אַ סך בעקוועמער צו האַלטען אין האַנד. דעם שטיין פלעגט מען צופּאַסען צום פלאָקען אונ צוזאַממענבינדען מיט וואָס עס איז פּאַר אַ פאָרעמדינע געוויקס (קאָנאָפּלעס, קראָפּיווע אונ אַנדערע) אָדער מיט קאָרע פון וואָסערען עס איז פּאַר אַ בוים (לוב). פון אַזאַ צוזאַמטענגעבונדענעם שטיין מיט אַ שטעקען פלעגט זיך בעקומען אָדער אַ האַמער, אויב דער שטיין איז געווען אַ טעמפּיגער, אָדער אַ האַק, אויב דער שטיין איז געווען אַ שאַרפער. אָפט פלעגט די זעלביגע געצייג דיענען אי אַלס אַ האַמער, אי אַלס אַ האַק. (זעה פיגור 2).

נאָך דעם האָט מען אָנגעהויבען אויסצובעסערען אויך די געצייג, מיט וועלכע מען פלעגט אַרויסגראָבען פון דער ערד וואָרצלען. די געצייג איז בעשטאַנען פון אַ שטעקען מיט אַ-נ-איינגעבויגענעם שפּיציגען ברעג, מיט וועלכען מען האָט געקענט פונאַנדער גראָבען די ערד. איצטער האָט מען אָנגעהויבען צו-צובינדען אַלאָנגלעכדיגען אונ אַ שפּיציגען שטיין צו דעם אויסגעבויגענעם ברעג. עס פערשטעהט זיך, אַז מיט דער געצייג איז געווען בעססער צו אַרבייטען; אַ חוץ דעם איז דאָס געווען דויערהאַפטיגער אונ עס פלעגט זיך ניט צערשפּליטערען אַזוי גיך ווי האָלץ.

איצטער איז שוין דער מענש געווען גענוג בעוואָפּענט; דאָס ער האָט שוין געקענט אָנהייבען צו שטרייטען אויך מיט אזעלכע חיות, מיט וועלכע ער האָט פאַר דעם ניט געקענט שטרייטען; איצטער האָט ער שוין געקענט צוהרג'ענען אויך אזעלכע שטאַרקע חיות, מיט וועלכע ער האָט פאַר דעם מורא מורא געהאַט צו טשעפּען זיך. איצטער הויבט דער מענש זיך אָן צו בעשעפֿטיגען מיט דער יאַגד (פּאַלעוואַניע) און אויסצוטראַכטען פערשיעדענע געוואָהר, מיט וועלכע מען זאָלל קענען טוידטען אַ חיה אויף אַ רעכטען שטח ווייט פון זיך. ער פּאַסט צו צו אַ פלאָקען אַ שטיין, בינדט זיי צוזאַמען און בעקומט אויף אַזאַ-נ-אופן אַ שפּיז, וועלכען ער דאַרף מעהר ניט מיט איםפּעט אַ וואָרף טאָהן, כדי אָנצוטרעפען און צו הרג'נען אַ חיה.

אַזוי ווי דער מענש האָט ניט אַלע מאָל געקענט דערלאַנגען מיט'ן האַנד אַזאַ שטאַרקען קלאַפּ, ווי עס האָט זיך געפאָדערט, דעריבער האָט דער מענש שטענדיג געקלעהרט ווי צו פערשטאַרקען דעם קלאַפּ. לכתחילה האָט ער אויסגעקלעהרט אַ בעזונדערען געוואָהר צום וואַרפען, אַ שליידער-האָלץ; דאָס איז בעשטאַנען פון אַ שטעקען, אין וועלכען איין ברעג איז געווען איינגעשפּאָלטען; אין שפּאַלט פלעגט מען אריינשטעלען אַ ברעג שפּיעז, און נאָך דעם בְּעֵת וואַרפען פלעגט דער שטעקען אַזוי ווי אונטערטרייבען דעם שפּיעז און דערמיט אַ פולע פערשטאַרקען דעם קלאַפּ. צו דעם איינענעם ציעל פלעגט דער מענש בענוטצען זיך אויך מיט שטריק, וועלכער ער פלעגט פערפאַרטיגען פון פאָרעמדיגע געוויקסע, נאָר די קינסטיגסטע המצאה איז געוועזן דער „פייל און בויגען" (זעה פיגור 3). דאָס איז אויך אַזאַ מין געצייג צום וואַרפען אַ שפּיעז, מעהר נישט איצטער האָט מען אָנגעהויבען צו ניטצען אַ קירצערען שפּיעז און מען האָט דאָס גערופען מיט אַ-נ-אַנדער נאָמען — פייל. אַ בויגען בעשטעהט פון אַ-נ-אויסגעבויגענע ווייכע וויצקע, למשל, פון אַ טראָסט (ראָהר-שטעקעל); דיא ברעגעם פון דער וויצקע זיינען צוזאַממענגעצויגען מיט אַ שנירל. די שנירל קומט דעריבער אויס פעסט אָנגעצויגען, דעם פייל לייגט מען מיט'ן טעמפּיגען ' ט צום שנירל און צוהאַלטענדיג מיט איין האַנד די וויצקע,

ציהם מען מיט דער אַנדערע האַנד אָן דעם פֿייל מיט די שנירל, נאָך דעם אז מען לאָזט אָב די שנירל, לאָזען זיך ביידע ברעגעם פֿונאַנדער, די שנירל שפּרינגט אָב און גיט מיט גרויס איספּעט חיות אַ וואַרף דעם פֿייל.

אין דער הַמְצָאָה פֿון דעם פֿייל-און-בויגען ליעגט פֿיעל פּראַקטיקע און גרויס חכמה, וועלכע זיינען אַנגעקומען דעם אור-מענשען מיט גרויס מאַטערנים. אום צו קענען מאַכען אַ פֿייל-און-בויגען, האָט דער מענש פֿריהער געמוזט בעמערקען, אַז צווייגלאַך האָבען אַ טבע פֿונאַנדער צו ביינען זיך נאָך דעם ווי מען בייגט זיי צוזאַמען. נאָר דאָס אַליין איז נאָך געווען וויניג: ער האָט נאָך געמוזט די בעזונדערע חלקים פֿעראייניגען אין איין געצייג, וואָס אין דער נאַטור האָט דער מענש דאָסגלייכען ניט געזעהן. דאָ האָט זיך שוין בעוויזען דעם מענשענס ערפֿינדלי‌כער שכל, זיין פֿעהיגקייט אויסצוטראַכטען און בעשאַפֿען נייעס.

יעדער בעזונדערע טהייל פֿון פֿייל-און-בויגען בעווייזט די גרויסע ערפֿאַהרונג פֿון מענשען, און דאָס צוזאַמענשטעלען די אַלע טהיילען אין איין געצייג בעווייזט, אַז דעם מענשענס שכל האָט שוין אַפֿולע געקלעהרט איבער אַלעס, וואָס ער האָט בעמערקט; עס בעווייזט, אַז דער מענש האָט שוין געקענט בע-מערקען איינינע פֿהיזישע איינענשאַפֿטען פֿון פֿערשיעדענע קער-פּער; ביז אַהער פֿלעגט דער מענש מעהר נישט נאָכמאַכען די בעסערע געצייג, וועלכע ער פֿלעגט געפֿינען פֿאַרטיגע אין דער נאַטור; בענוטצענדיג זיך מיט די אַלע ידיעות און פּראַקטיקע, האָט דער מענש געמאַכט נאָר אַ נייע געצייג. דער פֿייל-און-בויגען איז שוין געווען אַזאַ פֿאָלקאָמענעם און בעקוועמעם געוועהר דאָס קיין בעססערע האָט מען שוין גאָר ניט געראַפֿט און מען האָט ניט געזוכט, און מעהר גיט די פֿייערשיסענדע געוועהר האָבען איהם געקענט פֿערבייטען און אַרויסברייגגען פֿון מאָדע.

אמת, דער פֿייל-און-בויגען איז שוין גאָר אַ שפּעטערדיגע ערפֿינדונג, נאָר מיר האָבען וועגען איהם גערעדט איצטער, כדי צו ענדיגען אונזער שמועס וועגען דעם מין געצייג. בכלל רוידענ-דיג, קענען מיר מעהר ניט זיסען ריכטיג די היסטאָריע פֿון יעדער

איינציגען געצייג בעזונדער. ד"ה מיר קענען וויסען וואָס פאַר אַ געצייג מענשען האָבען גענוצט איידער זיי האָבען געהאַט דעם אָדער יענעם געצייג אונ וואָס פאַר אַ געצייג זיי האָבען אָנגעהויבען ניצען נאָך דעם; אָבער מיר קענען בשום אופן ניט וויסען די צייט, ווען מען האָט גענוצט די אָדער יענע געצייג. מיר קענען ניט בעשטימען וועלכע געצייג האָט דער מענש גענוצט אין דער אָדער אין יענער עפּאָכע פון זיין לעבען, מיר קענען דאָס ניט ריכטיג וויסען דערפאַר, ווייל אין דערזעלביגער צייט ווערען גענוצט פערשיעדענע געצייג; געוויינטליך געפינען מיר, דאָס חאָטשי עס איז שוין ערפונדען אַ נייער מיטעל, נייע געצייג, פון דעסטוועגען נוצט נאָך דער עולם אויך די אַלטע געצייג, — נאַטירליך ווייניגער ווי פאַרדעם. דעריבער קומט נאַטירליך אוים צו ריידען וועגען די געצייג, וואָס געהערען צו פערשיעדענע צייטען, מעהר נישט צו בעווייזען זייער ענטוויקלונג, צו בעווייזען וויא אַזוי פון איין פאָרמע געצייג קומט אַרויס אַ-נ-אַנדערע, אַ בעססערע, וועלכע טויג בעססער צו דער אָדער יענע אַרבייט. אַלזאָ קענען מיר מעהר נישט וויסען בְּעֶרֶך דעם סֵדֶר פון דעם מענשענס ערפינדונגען.

אַזוי ווי דער אורמענש פלעגט זיך ערנאָהרען מיט פערשיעדענע טהיילען (מיט די וואָרצלען, פרות אונ ד. ג.) פון אַפּולע געוויקסע, האָט ער דעריבער אָנגעהויבען צו בעמערקען דעם לעבען פון די געוויקסע. אונ אויף אַזאַ-נ-אופן האָט ער לייכט געקענט בעמערקען, דאָס אויף דעם אָרט, וואו עס פאַלט אַראָב אַ קאָרנ'דל, וואַקסט אַרויס אין איינינע צייט אַרום אַנדערע, פונקט אַזעלכענע קאָרנדלעך ווי דער, וועלכער עס איז אַראָבגעפאַלען. דער מענש האָט דאָס געקענט פיעל מאָל זעהן אונ דאָך איז ער ניט געפאַלען אויף די המצאָה בכיון איבערצולאָזען אביסעל קאָרנער, כדי צו בעקומען נאָכדעם פון די אויסגעוואַקסענע מעהרער, וויפיל ער האָט פערזייעט. אונ אַגב איז טאַקי גאָר אונמעגליך געווען צו קלעהרען וועגען דעם. ערשטענס, האָט דער אורמענש, ווייל ער האָט שטענדיג געהאַט ווייניג עססענוואַרג, זעהר נעקאַרנט אונ געשזאלעוועט אין גיוועץ צו ברייננען

אפילו אין קאָרנ׳דל. אמת, מיט דער צ ט ו ע ז פון דעם אין קאָרנ׳דל ווערען אַפּולע, אָבער דער אורם..ש האָט ניט געקענט זיין קיין שפּעקוליאַנט. אַ חוץ דעם, ווען ער וואָלט שוין אפילו געוואָלט שפּעקולירען מיט אַ ביסעל קאָרנער, האָט דאָס איהם אוך ניט געלוינט, דענן, אַרומשלעפּענדיג זיך פון איין אָרט אויפ׳ן אנדערען, האָט ער ניט געקענט האָפּען, אז ער וועט אַליין שניידען, וואָס ער וועט איצטער פֿערזייען.

נאר אַלץ קָשֶׁה, ווי-שזע איז פּאָרט דער מענש געפּאַלען אויף די המצאה צו פֿערזייען, כדי נאָכדעם אַראָבצונעהמען מעהרער? ערשטענס, האָט דער אורמענש די ערשטע פּראָבע געמוזט מאַכען מסתמא מיט אַזעלכע קאָרנער, וועלכע ער האָט געהאַט אַפּולע אונ האָט ניט געדאַרפט שזאַלעווען אַ הויפּעל זְרִיָעה. אַ חוץ דעם, האָט דער אורמענש געמוזט זייען אַ פֿריהער אַ-נ-איין-יאָהריגע פּפלאַנצונג, וואָרום אויף אַפּיעל-יאָהריגע פּפלאנצונג וואָלט איהם געוועז צו לאַנג צו וואַרטען, אונ דער מענש האָט דאָס געקענט בעמערקען מעהר גישט דאַן, אז ער האָט שוין געלעבט בעשטאָנדיג אויף איין אָרט.

אַזעלכע תּבואות האָט דער מענש געקענט געפינען אַפּולע. אין אַמעריקאַ פלעגט מען זייען ק ו ק ו ר י ז אַ (טערקישע ווייץ). דער מין תּבואָה געראָטה זעהר: אויף יעדער שטענגעל, וועלכער וואַקסט אַרויס פון איין קאָרן, געפינט זיך עטליכע קאָפּעלאך (שישקעס), וועלכע זיינען אָנגעפּיקעוועט מיט גרויסע קאָרנער. אין דָרום-אַזיע איז אויך פאַראַן אַזאַ מין געוויקס — דאָס איז ר י י ז, וועלכע ביי גוטע אומשטאָנדען געראָטה זעהר גוט אונ פֿערטעהרט זיך זעהר פיעל מאָל.

אַז דער מענש איז געקומען אין די קאַלטע אָרטער, האָט ער שוין ניט געקענט מעהר בעאַרבייטען די זעלביגע געוויקסע, וועלכע ער פלעגט בעאַרבייטען אין די וואַרעמע מקומות; נאָר דערפאַר האָט ער דאָ געפונען אַנדערע געוויקסע אונ ער האָט אָנגעהויבען אויף זיי אויסצופּרובען זיינע פֿריהערדיגע פּראַקטיקע, ער האָט אָנגעהויבען צו זייען די נייע געוויקסע, די פּראָבע האט זיך איינגעגעבען; די פֿערזייעטע קאָרנער האָבען אַרויסגע-

שפּראָצט, זיינע; אויסגעוואַקסען אונ דער מענש האָט אַראָבגענומען אַפּולע מעהרער, וויפּיל ער האָט פֿערזייעטן. שפּעטער, זייענדיג זיכֿער אַז ער וועט אַראָבנעהמען די פֿערזייעטע מיט רֶיוַח, האָט דער מענש אָנגעהויבען צו זייען אַלץ מעהרער אונ מעהרער. הירז איז איינע פֿון די גאָר־גאָר פֿערצייטיגע תּבוּאות אונ אַמאָל איז זי געווען אום־עט־אום זעהר בעוואוסט. אַ סך אַפֿריקאַנער פֿאָלקער זייען נאָך עד־היום אַפּולע פֿערשיעדענע מינים פֿון די תּבוּאה. עס איז פֿאַראַנען אַפּולע ראַיות, וועלכֿע בעווייזען, אַז אויך ביי די אייראָפּאָער איז אַמאָל געווען הירז דער עיקר שפּייז.

נאָך דעם האָט מען אָנגעהויבען צו בעאַרבייטען גערשטען, ווייץ אונ קאָרן. די אַללע מינים תּבוּאה פֿלעגט מען געוויינטליך זייען נאָר אין יענע אֶרטער, וואו זיי וואַקסען לייכֿט, פּונקט ווי עס קומט פֿאָר אין דער איצטיגער צייט, דאָס מען זייעט יעדער זאַך אין דעם אָרט, וואו עס געראָטה בעססער.

מיט דער צייט האָט דער מענש בעמערקט, דאָס אַז מען מאַכֿט די ערד אַ ביסעל וויי͏כֿער אונ נאָכֿדעם וואַרפֿט מען דאָרטען אַריין די קאָרנער, וואַקסען די אַלע מינים תּבוּאה אַ סך בעססער, דאָ האָט אָנגעהויבען דער מענש צו בענוצען די זעלביגע געצייג, מיט וועלכע ער פֿלעגט אַמאָל אַרויסגראָבען פֿון ד׳רערד וואָרצלען. נאָר אַזוי ווי איצטער האָט דאָס גענוצט אַסך אַ קלינגערער אונ אַ סך אַ פּראַקטישערער מענש, פֿערשטעהט זיך, אז ער האָט דעם זעלביגען געצייג אויסגעבעססערט. מען פֿלעגט מאַכֿען אַ לאָנ־גערע האָנדט׳ל, אויב מען האט געדאַרפֿט; אַז מען האָט געוואָלט אויסגראָבען טיעפֿער פֿלעגט מען דעם אויסגעבויגענעם שפּיץ מאַכֿען גראָססער, דאָס איז אַלץ געווען אין אָנהויב, אָבער נאָך דעם, אַז מען האָט שוין אָנגעהויבען צו זייען אַ סך תּבוּאה, איז שוין געווען שווער צו באַגעהן זיך מיט דעם געצייג אונ פֿאַר יעדער קאָרנ׳דל גראָבען אַ בעזונדערע גריבעלע אונ מען איז געפֿאַלען אויף די המצאה אויסצוגראָבען מיט אַמאָל אַ לאַנגע וואַגע, אין וועלכֿע מען קען מיט אַמאָל פֿערזייען אַפּולע קאָרנער. שפּעטער צו האָט זיך פֿון דעם זעלביגען געצייג ענטוויקעלט אַ ס אָ כֿ ע, וועלכֿע איז געווען אַנדערש אין פֿערשיעדענע אָרטער,

נאָכ'ן אָרט און נאָך די נאָטהינקייט. נאָר צום סוף האָט זיך דער־פון ענטוויקעלט אַ פּפלוג. עס פערשטעהט זיך, אַז דאָס איז שוין גאָר אַ שפּעטערדיגע ערפינדונג, וואָרום מיט אַ־נ־אַקער־אייזען קען מען זיך מעהר ניט דאַן בענוטצען, אַז מען האָט שוין הויז־ליכע בהמות און מען בענוטצט ווי צו פעלד־אַרבייט.

דאָס בעשאַפטיגען זיך מיט זייען און פפלאַנצען פערשיעדענע תבואות איז, פערשטעהט זיך, מתחייב, אַז דער מענש האָט שוין אַ רעכטע צייט געוואָהנט אויף איין בעשטימטען אָרט. מיר האָבען שוין פריער געזאָגט, דאָס אַרום וואַנדערענדיג פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען זוכענדיג שפּייז. פלעגט דער מענש איינצייכענען זיך דעם אָרט און די צייט, וואו און ווען ער פלעגט געפינען די אָדער יענע עססענוואַרג. און אַז עס פלעגט קומען די צייט, ווען עס ווערט פאַרטיג די פרות פלעגט ער אַוועקגעהן אַהין; נאָך דעם פלעגט ער זיך אַריבערגעהן אין אַ־נ־אַנדער אָרט און אַזוי כסדר, און אויף אַזאַ־נ־אופן האָט זיך בעשטימט דער שטח, אין וועלכען דער מענש פלעגט אַרומוואַנדערען הין און צוריק. איצטער אָבער האָט ער שוין געמוזט זיטצען אויף איין אָרט, לכל הפחות, ביז עס פלעגט פאַרטיג ווערען די פערזייעטע תבואה. עס פערשטעהט זיך, אַז ער האָט געקענט אַ מאָל איבערגעהן פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען, ווען ער האָט דעם לעצטען געפונען פאַר נוטציגער, און אַמאָל פלעגט ער טאקי גאָר ניט ווילענדיג מוזען בייטען זיין וואָהנאָרט, דהיינו אויב די ערד איז נאָך עטליכע מאָל זייען אויסגעמאָגערט געוואָרען, אַז מען האָט אויף איהר מעהר ניט געקאָנט זייען.

מיר האָבען שוין פריער גערעדט וועגען דעם, אַז דער מענש קען ניט אויסקומען אָהן פלייש־שפּייז. פערשיעדענע פרוכטען און אַנדערע תבואה־שפּייז האָט ער געקענט בעקומען, ניט האָ־בענדיג אפילו קיין שום געצייג; אָבער פלייש האָט ער געקענט בעקומען מעהר נישט, ווי דורך פאָלעוואַניע, וועלכע עס איז אונמעגליך געווען פאַר'ן מענשען צו פיהרען ניט האָבענדיג קיין שום געוועהר. אמת, אַזעלכע לעבעדיגע זאַכען, ווי, למשל, וואָרם, פליענעלאַך און ד. ג. האָט דער מענ׳ש געקענט בעקומען,

אָהן געוועהר אויך, אָבער מיר ריידען וועגען פֿלייש פֿון וואָרעם-בלוטיגע, מילכֿזויגענדע חיות אונ פֿויגלען.

געהן אויף פּאָלעוואַנע איז געוועזען אַ גרויסע קאָפּדרעהעניש אונ זעהר אַ שווערע אַרבייט, בעזאָנדערס, איידער עס איז נאָך געוועזען פֿאָלקאָממע געוועהר, ווי, למשל, דער פֿייל-אונ-בויגען. עס פֿערשטעהט זיך, אַז די ווייבער האָבען ניט געקענט נעהמען קיין אַנטהייל אין דער אַרבייט; זיי האָבען געדאַרפֿט מיטנעהמען אונ קאָרמענען די קינדער, אונ דאָס וואָלט אַפּולע געשטערט צו דער אַרבייט. די ווייבער האָבען אַלזאָ געמוזט בעגנוגענען זיך מעהר ניט מיט תּבואָה-שפּייז, וועהרענד די מאַננסלייט האָבען שוין געקענט בעקומען אַנדערע שפּייז אויך. ביי אייניגע ווילדע שבטים טאָרען דעריבער טאָקי די ווייבער ניט עססען קיין פֿלייש. אַזוי ווי די ווייבער פֿלעגען מעהר פֿאַר די מאַננסלייט זוכען תּבואָה-שפּייז אונ דעריבער, פֿערשטעהט זיך, זיינען זיי מעהר געוועזען בעקאַנט מיט די געוויקסע, קען גרייליך זיין, אַז זיי זיינען דאָס געפֿאַלען אויף די המצאה צו פֿערזייען קאָרנער, כדי עס זאָלל אַרוים וואַקסען מעהרער. וְהָא רַאֲיָה, ביי אַפּולע פֿאָלקער איז טאָקי ערד-אַרבייט — אַ ווייבערשער עסק.

די ווייבער האָבען אַלזאָ געפֿונען אַ מיטעל, ווי צו בעקומען מיט וויינינער פּראַצע מעהרער תּבואָה; די מאַננסלייט פֿלעגען נעהמען ביי די ווייבער אַ טהייל פֿון זייערע תּבואָה אונ דערפֿאַר פֿלעגען זיי זיי געבען אַ טהייל פֿון זייערע יאַגד-רויב.

ביידע צְדָדִים אי די ווייבער, אי די מאַננסלייט האבען שוין אויף אַזאַ-נ-אופֿן געהאַט זייערע נייטיגסטע שפּייז אונ דעריבער האָבען זיך איצטער די מאַננסלייט נאָך מעהרער געקענט איבער-געבען זייער בעשאָפֿטיגונג — דער פּאָלעוואַניע. די יאַגד-רויב איז דאָך ניט קיין בעשטענדיגער, געוויסער מקור אויף חיונה: אַמאָל גילט עס אונ מען האַפּט צו פֿיעל אונ אַמאָל קומט אוים צו קומען אהיים גאָר מיט ליידיגע האָנד — אָט דאָ פֿלעגט שוין דורכֿ-טראָגען די תּבואָה-שפּייז, וועלכֿע די ווייבער פֿלעגען ערווערבען. אַחוץ דעם קומט אָפֿט אוים צו זיין אַלאַנגע צייט אין וואַלד אונ ווען דער מענש וואָלט ניט געהאַט מיטצונעהמען מיט זיך

עפּעס עסםענוואַרג, וואָלט איהם אויסגעקומען צו הונגערען. ווארום ניט אַלע מאָל קען מען געפינען אין וואַלד וואָס צו עססען. איצטער אָבער האָט ער זיך געקענט אָנגרייטען וואָס צו עססען און דאָס האָט אַפּולע פערגרינגערט דעם מענשען די פּאָלעוואַניע. אויף אַזאַ-נ-אופן איז צוטהיילט געוואָרען די אַרבייט אין דער בְּעָלֵי-בַּתִּישקייט צווישען מאָננער און פרויען.

די קאָרנער פון פערשיעדענע געוויקסע וועלכע זיינען איצטער געוועז דעם מענשענס עיקר אכילה, זיינען אָפט געוועזן בעדעקט מיט אַ האַרטען שאָלעכץ, ווי, למשל, האָבער; אַנדערע קאָרנער זיינען אפילו ניט בעדעקט מיט קיין האַרטען שאָלעכץ, אָבער זיי זיינען אין גאַנצען זעהר האַרט, דאָס עס איז זיי זעהר שווער צו צוקייען. כּדי אַראָבצושיילען די שאָלעכץ און צוברעקלען די קאָרנער האָט דער מענש אָנגעהויבען צו ניטצען שטיינער, אָדער ער פלעגט שטויסען די קאָרנער מיט איין שטיין, אָדער ער פלעגט אַריינלייגען די קאָרנער צווישען צוויי שטיינער און צורייבען זיי. דאס איז געוועז די ערשטע מיהל, וועלכע דער אורמענש האָט אָנגעהויבען צו ניטצען, דערנאָך האָט מען דיזעלביגע מיהל אויסגעבעססערט; דער אונטערשטער שטיין פלעגט ליגען אויף א-נ-אָרט און מעהר נישט דעם אויבערשטען שטיין פלעגט מען דרעהען און אויף אַזאַ-נ-אופן האָט זיך בעקומען א האַנד-מיהל.

פון דעם אַרט האַנד-מיהלען האָבען שוין די גריכען געוואוסט מיט האָבער 3000 יאָהר צוריק, און עס קען גרייליך זיין אַז נאָך פריהער.

די אויף אַזאַ-נ-אופן פערפאַרטיגטע מעהל פלעגט מען עססען אָדער טרוקענע, אָדער מען פלעגט דאָס צומישען מיט וואַססער, אויב עס איז געוועז צו טרוקען. אַ מאָל פלעגט מען די קאַשקע צורעכט מאַכען מיט עפּעס וואָס זיסע, למשל מיט די זאַפט פון אַ צוקער-טראָסטניק. איצטער האָט שוין דעם מענשען, אום ער זאָלל קענען באַקען ברויט, געפעהלט מעהר ניט ער זאָלל וויסען די בענוטצונג פון פייער.

צורייבענדיג קאָרנער צווישען צוויי שטיינער, האָט דער

מענש געקענט לייכט בעמערקען, אז די שטיינער גופא רייבען זיך אויך פון דעם אב אונ שייערען זיך ארום. דא איז שוין נים שווער געווען צו פאלען אויפ'ן פלאן, אז מען קען מיט א שטיין אבריבען די בארגלאך, די שארסטיקייט פון א-נ-אנדער שטיין אונ אויף אזא נ-אופן פאלירען איהם.

איצטער הויבט מען שוין אן ארומצושלייפען די פריהערדיגע שטיינערנע געצייג אונ מען האט זיך אפילו אויסגעלעהרענט אויס-צובויערען אין שטיינער לאכער, וואו אריינצושטעלען א האנדט'ל, אונ דאס איז אויך ניט געווען שווער צו דערגעהן; די האנד-מיהל האט אויך דא אויסגעהאלפען: אין דעם אונטערשטען שטיין פלעגט בלייבען גריבעלאך, וועלכע פלעגען זיך אויסבויערען פון דעם דרעהען אויף איהם דעם אויבערסטען שטיין, אויב דער לעצטער האט געהאט אויף זיך פוקעלאך. אט אויף אזא נ-אופן האבען זיך מענשען אויסגעלעהרענט צו בויערען מיט א שפיטציגען שטיין.

אזעלכע געפאלירטע אונ דורכגעבויערטע שטיינערנע געצייג, געפינט מען אויך זעהר פיעל אום-עט-אום.

די צייט, ווען מענשען האבען גענוצט שטיינערנע געצייג, רופט מען „די שטיינערנע צייט". זי ווערט געטהיילט אויף צוויי טהיילען; די צייט פון פראסט געהאקטע שטיינער אונ די צייט פון געפאלירטע שטיינער. מיט די ווארטער בעצייכענט מען מעהר ניט די ביז-היסטארישע צייט פון אונזערע עלטער-עלטער-זיידעס אבער דאס בעשטימט ניט די צייט ווען עס איז געווען „דער שטיינערנער פעריאד". (זעה פיגור 5).

אונ אפילו נאך דעם, אז דער מענש איז שוין דערגאנגען, ווי צו בעארבייטען מעטאל, ד"ה בעת עס האט זיך שון אנגע-הויבען „די בראנז-צייט" אונ נאך דעם „די אייזען-צייט", האט נאך אלץ די שטיין-צייט פארווערטס געעקסיסטירט. בראנ-זענע כלים מיט שטיינערנע געפינט מען זעהר אפט צוזאממען.

קורץ גערעדט, דאס צערטהיילען די צייטען נאך די געצייג נאך, וועלכע דער מענש האט גענוצט, בעוויזט מעהר נישט, אז לכתחילה האבען מענשען גענוצט שטיינערנע געצייג אונ נאך

דעם האָבען זיי אָנגעהויבען צו געברויכען מעטאַלענע, פֿריהער בראָנזענע און נאָך דעם אייזערנע. דאָס אייגענע איז מיט דעם צערטהיילען די שטיינערנע צייט אויף צוויי פעריאָדען: אויף די צייט פֿון פראָסט געהאַקטע שטיינער און אויף די צייט פֿון גע-שליפֿענע שטיינער; דאָס בעווייזט אויך מעהר נישט, אַז פֿון אָנפֿאַנג האָבען זיך מענשען אויסגעלעהרענט צו טשעסענען שטיינער און ערשט נאָך דעם צו שלייפֿען.

מיט איין וואָרט, אין דער אמת-ן זיינען אַזעלכע צייט-אַבטהיילונגען נאָר ניט געווען, אָדער ריכטיגער געזאָגט, אין אמת-ן זיינען אַלע צייטען צוזאַממען געפֿלאָכטען. עס הויבט זיך אָן אַ נייער פעריאָד און דער פֿערגאַנגענער הערט נאָך פֿון דעסט-וועגען ניט אויף צו עקסיסטירען. וואָרום אפילו איצטער, וואָס מען ניטצט שוין פֿערשיעדענע מאַשינעס, פֿון דעסטוועגען נוטצט נאָך דער עולם אַ נ-אַנדערם מאָל שטיינערנע געצייג, ווי למשל, שטיינערנע האַנד-מיהלען, שטיינערנע סטופקעס, שטויסלאַך און ד. ג. מיר זעהען אַלזאָ, אַז די שטיינערנע צייט עקסיסטירט נאָך עד היום.

אַז דער מענש האָט אָנגעהויבען צו ברויכען פֿלייש פֿון גרויסע חיות, איז איהם ניט איין מאָל אויסגעקומען צו בעמערקען, אַז פֿלייש ווערט זעהר גיך מכולה, און מען קען דאָס מעהר ניט עססען. ביי'ן אורמענשען איז אָבער אַ פֿליישיגער ביסען געווען אַ גרויסער „יש". ניט איבערנם אָפֿט פֿלעגט זיך מאַכען גליקליכע יאַגדען, אויף וועלכע מען פֿלעגט בעקומען אַ רעכט ביסעל רויב. אויפֿעססען גאָר אין גאַנצען פֿלעגט מען ניט אַלע מאָל קענען, חאטשי דער אורמענש פֿלעגט זיך זעהר פֿיעל סטאַרעווען און אָנ-ווענדען אַלע מיטלען אויפֿצועססען וואָס מעהרער. זיי פֿלעגען זיך אַזוי פֿיעל אָנעססען, אַז נאָך דעם פֿלעגען זיי זיך קייקלען אויף ד'רערד, כדי צו פֿערדייען דעם עססען. און נאָך אַזאַ זאַטען מאָלצייט פֿלעגט ניט זעלטען אויסקומען אַלאַנגע צייט נאָר צו הונגערען.

עס איז גאַנץ נאַטירליך, וואָס דעם מענשען האָט זיך גע-אָלט איינהיטען פֿלייש וואָס לענגער, די פראַקטיקע האָט באַלד

דערוויזען ווי מען קען לייכטער איינהאלטען פלייש פריש. אז פלייש פלעגט ליגען צווישען זיך אַ לאַנגע צייט, פלעגט זי אָנהויבען צו טריקענען – פלעגט זיך אַביסעל אוים וויאָנזולען. דער מענש האָט דאָס געקענט זעהר לייכט בעמערקען, ווייל ער האָט געוואָהנט אין די וואַרעמע מקומות; דאָרטען זיינען די היטצען אַפּולע גראָססער ווי ביי אונז און דעריבער וויאָנזועלט זיך דאָרטען גיכער. אזעלכענע געוויאָ.זעלטע פלייש, אַ חוץ וואָס זי איז לאַנגער פריש, איז לייכטער צו פערדייען; דער מענש האָט אַלזאָ געהאַט פון די נייע המצאה אַ דאָפּעלטע טובה.

אַ חוץ דעם איז צווישענע שטיקלאַך געוויאָנזועלטע פלייש זעהר בעקוואָם מיטצונעהמען מיט זיך אויפ'ן יאַגד, און עד-היום פראַקטיקירט זיך נאָך דער מיטעל צורעכט צו מאַכען פלייש. נאָר פערצייטען איז דאָס נאָך מעהר געווען בנמצא; די נאָמאַדען (ארומוואַנדערער) פון די דרום-רוססישע מדבריות, דערצאָהלט מען, פלעגען דאָס עססען זעהר גערן און פלעגען דאָס מיטנעהמען אין וועג און האַלטען אונטערען זאָטעל.

איצטער האָט דער מענש ערפונדען אַזאַ זאַך, וועלכע איז באַשערט געווען צו שפּיעלען זעהר אַ גרויסע ראָליע אין זיין לעבען, נאָר ער אַליין האָט ניט פערשטאַנען די גרויסע וויכטיגקייט פון זיין ערפינדונג און איז געפאַללען אויף דעם גאָר פלוצלונג. מירריידען דאָ וועגען פ י י ע ר. בלתי ספק, אז דער מענש האָט אַללע מאָל געוואוסט, אז עס איז דאָ פייער, וואָרום ניט איין מאָל, מסתמא, איז איהם אויסגעקומען צו זעהן ווי פון אַ בליטץ צינדען זיך אָן בוימער און ברענען; נאָר אַזאַ פייער פלעגט איהם גאָר שראָקען.

יעדענפאַלס קענען מיר פייער ניט רעכענען פאַר דעם מענשענס אַ-נ-ערפינדונג ביז דער צייט, ווען דער מענש האָט זיך שוין אויסגעלעהרענט ווי צו באַגעהן זיך מיט איהם: ווי צו בעקוממען, ווי אונטערצוהאַלטען און ווי צו לעשען איהם.

נישט שווער איז געווען דעם מענשען צו בעמערקען, דאָס אז מען רייבט זעהר גיך אַ האָלץ אָן וואָס עס איז פאַר אַ-נ-אַנדער האַרטע זאַך אַ רעכטע צייט, דערהיצט ער זיך און צינדט זיך

אפילו אָן אויך . דער פֿייער וואָס פֿלעגט זיך בעקומען אויף אַזאַ-נ-אופן האָט שוין ניט געשראָקען דעם מענשען, ווייל ער האָט דאָך געוואוסט זיין יחוס, זיין אורשפּרונג ; ער האָט געוואוסט פֿון וואַנען ער האָט זיך גענומען אונ צו יעדער צייט, ווען ער האָט נאָר געוואָלט, האָט דער מענש געקענט איהם אַרויסבריינגען.

דער מיטעל מיט וועלכֿען די איצטיגע ווילדע פֿאָלקער בעקוממען אַרויס פֿייער, בעווייזט אונז, אַז לכתחילה איז מען טאַקי אויך בויערענדיג דערגאַנגען ווי צו בעקומען פֿייער. געוויינטליך געברויכֿען זיי צום בעקומען פֿייער אַזאַ מין עקבויער (זעה פֿיגור 6), וועלכֿער בעשטעהט פֿון אַ קלאָצעל, אין וועלכֿען עס איז פֿאַראַן אַ גריבעלע, וואו עס שטעלט זיך אַריין אַ שפּינדעל. אַז מען דרעהט דעם שפּינדעל איינִיגע מינוט זעהר גיך, בעווייזט זיך פֿינקען, וועלכֿע זיי לייגען אַרויף אויף טרוקענע גראָז, אָדער אויף אַ-נ-אַנדער זאַך, וואָס צינדט זיך לייכֿט אָן אונ בלאָזען פֿונאַנדער פֿייער. אין אָנהויב פֿלעגט מען דעם שפּינדעל דרעהען צווישען די האָנד אונ נאָך דעם האָט מען אויף דערויף אויסגעקלעהרט פֿערשיעדענע צוריכֿטונגען. מען פֿלעגט ארומוויקלען דעם שפּינדעל מיט אַ שטריק אונ מען פֿלעגט איהם דרעהען מיט איהר, שלעפּענדיג דאָס איין ברעג, דאָס דעם אנדער ברעג פֿון שטריק. עס פֿערשטעהט זיך, אַז דאָס בעקומען פֿייער איז אין אַנדערע אָרטער געוועזען שווערער אונ אין אַנדערע לייכֿטער. אין אַ קאַלטען אונ אין אַ נאַסען קלימאַט פֿלעגט מען מוזען מעהרער אונ שטאַרקער בויערען. ערפֿינדען פֿייער איז אין אזעלכֿע אָרטער געווען גאָר כמעט אונמיגלאַך. נמצא, אַז דאָס מוזען מיר אויך זאָגען, אַז פֿייער איז ערפֿונדען געוואָרען אין די הייסע מקומות.

נאָר אַז עס איז שוין געווען ערפֿונדען פֿייער, האָט עס זיך שוין געקענט פֿערשפּרייטען אויך אין יענע אָרטער, וואו לכתחילה האָט מען עס ניט געקענט ערפֿינדען. די דערבייאיגע פֿאָלקער האָבען איינפֿאַך געקענט קריגען פֿייער, ניט בויערענדיג, וואָרום דאָס איז געוועזען זעהר אַ שווערע אַרבייט. (זעה פֿיגור 7 אונ 8)

קיים האָט מען שוין מיט גרוים מאַטערניש איין מאָל בעקוממען פֿייער, פֿלעגט מען שוין מיט כל-המיגליכֿקייט סטאַרעווען

זיך עס אונטערצוהאַלטען, אַז עס זאָלל זיך ניט פּערלאָשען, ביי אַפּולע פֿאָלקער פּלעגט טאַקי זיין אַ בעזונדערער קלאַסס מענשען, וועלכע פּלעגען זיך בעשעפֿטיגען מעהר נישט ווי מיט דעם, וואָס זיי פּלעגען אונטערהאַלטען דאָס פייער, אַז עס זאָלל גיט אויסגעהן, אונ אַזוי ווי פייער האָט מען גערעכענט פֿאַר אַ הייליגע זאַך, פֿאַר אַ מתּנה פֿון גאָטט, אונ טאַקי פֿאַר אַ גאָטט אַליין אויך, דעריבער זיינען מיט דער צייט די מענשען, וואָס פּלעגען געהן אונ אַכטונג געבען אַרום דעם פייער אויך געוואָרען הייליג אונ מען האָט זיי געהאַלטען פֿאַר גאָטט׳ס דיענער.

ביי די ראָמער, צום ביישפּיעל, פּלעגען די גביאה׳תעס פֿון דער גאָטטין וועסטא – מוזען אונטערהאַלטען שטענדיג פייער אויף דעם מִזְבֵּחַ פֿון זייער גאָטטין, אונ די וועסטאַ אַליין איז געווען די גאָטטין פֿון דער היימישער קיך. דערפֿון איז געדרונגען, אַז לכתחילה פּלעגען די נביאה׳תעס גאָר מוזען אונטערהאַלטען דאָס פייער אויפֿ׳ן קיך. פֿון אַזאַ קיך פּלעגט מען דערנאָך, אַז מען פּלעגט דאַרפֿען, געהמען פייער צום געברויך.

דאָס בעקומען פייער איז געווען אַזאַ שווערע אַרבייט, דאָס עס איז כמעט אונמיגלאַך געווען, דאָס איין מענש איינער אַליין זאָלל עס קאָנען אויספֿיהרען. מען האָט געמוזט זייער שטייף האַלטען דעם שפּינדעל, כדי עס זאָלל זיך שטאַרקער רייבען; אָגב פּלעגט דער דרעהען דעם שפּינדעל געדויערען אַ צייט, דאָס עטליכע כֹּחות פּלעגען זיך בייטען ביז מען פּלעגט בעקומען פייער.

דאָס בעקומען פייער האָט אַלזאָ געפֿאָדערט דאָס צוזאַממען-אַרבייטונג פֿון אַפּולע מענשען. ד. ה. אַפּולע מענשען האָבען גע-מוזט אַרבייטען צוזאַממען, אום צו בעקומען פייער; עס איז, אַלזאָ, געווען אַ געזעלשאַפֿטליכע אַרבייט: אונ אַזוי ווי פייער, ווי פֿריהער איז שוין געזאָגט, האָט זיך גערעכענט פֿאַר אַ הייליגע זאַך, דעריבער האָט זיך דאָס בעקומען פייער גערעכענט פֿאַר אַ רעליגיאָז-געזעלשאַפֿטליכע האַנדלונג אָדער צערעמאָניע.

אַפּולע פֿאָלקער האָבען באַלד אָנגעהויבען צו ניטצען אַ ביסעל אַ-נ-אַנדערען, אַ בעססערען מיטעל צום בעקומען פייער. זיי פּלעגען אָנטאָהן אויף אַ פּלאָקען אַ הילצערנעם קייקעל אונ

דרעהען נים דעם פלאָקען, נאָר דעם קייקעל. דאָס איז געווען לייכטער.

ביי די רוססען איז פאַראַן אַ מנהג, וועלכער דערמאָהנט אָן דעם אַרט בעקומען פייער אונ אויך אָן דעם, אַז אַ מאָל האָט דאָס בעקומען פייער גערעכענט זיך פאַר אַ צערעמאָניע.

ביי די רוססען איז נאָך אין אַ פולע אָרטער עד היום גע-בליבען אַ-נ-אנדערנקונג פון יענער צייט, ווען זיי פלעגען אויף אַזאַ-נ-אופן בעקומען פייער. אין אַנדערע אָרטער, אויף מאסליאַניצע, צינדען די רוססען אָן פייער, טהוען אָן אַ ראָד אויף אַ פלאָקען אונ פיהרען דאָס אַרום אין אַ שליטען איבער'ן דאָרף, אונ פון אָבענד פערברענגען זיי דעם פלאָקען צוזאַממען מיט'ן ראָד. דער פלאָקען ווייזט געווים אויף דעם שפינדעל, וועלכען מען פלעגט דרעהען, כדי צו בעקומען פייער, אונ דער ראָד ווייזט בלתי ספק אויף דאָס, אַז די פערצייטיגע רוססען פלעגען ערווערבען פייער אויף אַזאַ-נ-אופן, ווי מיר האָבען פריהער געזאָגט, ד"ה זיי פלעגען אָנטאָהן אויף אַ פלאָקען אַ קייקעל אונ דרעהען, נים דעם פלאָקען נאָר דעם קייקעל.

דער מענש האָט באַלד בעמערקט, דאָס פייער וואַרעמט אונ ברענט, אַז מען ריהרט זיך צו איהם צו — עס האָט פונקט די זעלביגע טבע ווי די זונן. עס פערשטעהט זיך, אַז דער מענש האָט זיך מיט כל המינליכקייט געסטאַרעט, אַז פייער זאָלל איהם ברייננען די זעלביגע נוטצען, וואָס די זונן ברייננגט איהם. דער מענש הויבט אָן צו בענוטצען פייער צום וואַרעמען זיך לעבען איהם אין אַקאַלטע נאַכט אונ סטאַרעוועט זיך אוים צו וויאַנזולען אויף איהם פלייש.

אויף אַזאַ-נ-אופן, האָט זיך אָנגעהויבען די קונסט צו פער-פאַרטיגען עססענוואַרג. אַ חוץ דעם האָט דער מענש בעמערקט, אַז דאָס פייער בעשיצט איהם פון בייאַנאַכטיגע אָנפאַללען פון ווילדע חיות, ווייל די ווילדע חיות האָבען מורא פאַר פייער, אונ דער מענש שלאָפט זיך איצטער רוהיג אונטער דעם שוטץ פון דעם נייעם וואָלטהאָטיגען נאָטט.

איצטער האָט זיך שוין פאַר דעם אורמענשען געאָפענט

אַ ברייטער פלאמץ: פֿייער מאַכֿט אויף פֿערשיעדענע זאַכֿען פֿער-שיעדענע ווירקונגען, אונ דער מענש האָט זיך באַלד דערמיט בענוצט, ווי מיר האָבען שוין פֿריהער געזאָגט, צום פֿערפֿאַרטיגען שפייז.

עס איז אונמיגלאַך אויסצורעכֿענען אַלע מיטלען, מיט וועלכֿער דער אורמענש פֿלעגט פֿערפֿאָרטיגען שפייז. פֿלייש, למשל, האָט מען שוין איצטער געקענט פֿערפֿאָרטיגען אויף פֿער-שיעדענע אופנים: מען האָט דאָס געקענט אַרויף שטעכֿען אויף אַ שפּיציגען שטאָקל אונ אויסבראָטען אויפֿ'ן פֿייער גופא בעת עס האָט געברענט; אָדער מען האָט דאָס געקענט אויסבראָטען אויף די קוילען, נאָך דעם אַז די פֿייער איז שוין אויסגעגאַנגען; מען האָט דאָס אויך געקענט האַלטען לעבען פֿייער אויף אַזאַ-נ-אופן, אַז אויף די פֿלייש זאָלל געהן מעהר ניט דער רויך אונ די פֿלייש זאָלל זיך אויסוויאָנדזולען. איצטער ניטצט מען נאָך אויך געריכֿער-טע פֿלייש, נאָר דאָס איז שוין אַ פנים גאָר אַ פֿערצייטיגע המצאה.

באַלד האָט זיך דער מענש אויסגעלעהרענט מאַכֿען בעזונדערע איינריכֿטונג צום בראָטען פֿלייש, ער האָט זיך אויסגעלעהרענט מאַכֿען אַזאַ מין אויוועז. דעם אורמענשענס אויוועגס זיינען אייגענטליך געווען נישט מעהר, ווי אַ שטיינערנער טאָוועל, אַנ-אַנדערס מאָל האָט עס געקענט זיין מיט אַ-נ-אויסהייליגג; אויף דערויף פֿלעגט מען פֿונאַנדער לייגען פֿייער אונ נאָך דעם, אַז דער שטיין פֿלעוט זיך גוט אָנברענען אונ דאָס פֿייער פֿלעגט אויסגעהן, פֿלעגט מען צוזאַממען שאַרען די קוילען אין איין אָרט אונ אויף דעם אָנגעברענטען שטיין פֿלעגט מען בראָטען שטיקלאַך פֿלייש. איצטער טהוט מען דאָך ביי אונז אויך אַזוי: מען באַקט אויפֿ'ן אָנגעהייצטען שטיין. די נפקא מינה צווישען די איצטיגע אונ פֿער-צייטיגע אויוועגס איז מעהר ניט דאָס, וואָס יענע פֿלעגען זיין אויפֿ'ן פֿרייען פֿעלד אונ די איצטיגע אויוו ענס זיינען אין די הייזער.

אַזוי פֿלעגט מען פֿערפֿאַרטיגען פֿלייש. נאָך דעם האָט דער מענש אָנגעהויבען צו באַקען פֿערשיעדענע מינים פּירות אונ וואָרצלען, מען האָט אָנגעהויבען צו סמאַלענען קאָרנער אונ דאָס פֿלעגט זיי צוגעבען נאָר אַ בעזונדערען געשמאַק. פֿריהער

האָבען מיר שוין דערצעהלט, ווי די אורמענשען פלעגען צוכישען מעהל מיט וואַססער אונ פלעגען דאָס עססען; די קאַשקע אָדער די טייג. איצטער האָבען זיי שוין אָנגעהויבען אונטער באַקען די טייג אונ אויף אַזאַ-נ-אופן האָבען זיי זיך אויסגעלעהרענט באַקען ברויט. (זעה פיגור 9).

די ווירקונג וואָס פייער מאַכט אויף וואַססער, איז דער מענש דערגאַנגען גאָר אין אַ צייט אַרום. איצטער איז נאָך אויך פאַראַן אייניגע שבטים, וועלכע ווייסען שוין פון פייער אונ ווייסען נאָך פון דעמטוועגען ניט, ווי צו זידען וואַססער; אונ באמת איז דאָס טאַקי געווען שווער צו דערגעהן, וואָרום פריהער האָט דאָך דער מענש געדאַרפט אויסקלעהרען לייםענע געפעס, אין וועלכע מען זאָלל קענען זידען וואַססער.

דער מענש האָט, פערשטעהט זיך, געקענט לייכט בעמער-קען דאָס אַז וואַססער גיסט זיך אַרויף אויף אַנ-אָנגעברענטען שטיין, הייבט עס אָן צו הושען אונ עס פערוואַנדעלט זיך אין פאַרע; אָבער דאָס אַליין איז נאָך ווייניג, ווי די מענשען האָבען דאָס בעמערקט, קען זיין, אַז די אַנגענעהמע וואַרעמקייט פון פאַרע איז זיי זעהר געפאַליג געווען, אונ זיי האָבען אָנגעהויבען בכיוון צו גיססען וואַססער אויף אָנגעברענטע שטיינער, כדי זיך אַביסעל דורך צו פאַרענען, אָבער נישט מעהר.

דערפון זיינען געווים אַרויסגעקומען אונזערע איצטיגע באָדער. אין די היגע-קאַנטיגע באָדער ווערט געמאַכט אין די אויווענס אַבעזונדערע אַבטהיילונג, וואו עס ליעגען אָנגעברענטע שטיינער אונ אַז מען וויל „דערלאַנגען דוך" גיסט מען אַרויף אויף די שטיינער וואַססער, אונ די באָד ווערט פול מיט פאַרע.

אונ אפילו אַז מען האָט שוין געקענט מאַכען לייםענע כלים, האָט נאָך פון דעסטוועגען דער מענש אַלץ ניט געקענט זידען וואַססער, אַזוי ווי מיר איצטער; לכתחילה פלעגט מען גאָר אום אָנצוואַרעמען וואַססער וואַרפען אָנגעברענטע שטיינער אין אַ כלי וואַססער, ביז עס פלעגט ווערען היים, איצטער אפילו טהוט מען עס נאָך אויך אַנ-אַנדערס מאָל, דהיינו, אַז עס פעהלט כלים אָדער אַז מען דאַרף אָנוואַרעמען וואַססער אין אַ הילצערנע כלי.

מיט איין װאָרט, פֿייער איז געװען זעהר װיכטיג פֿאַר דעם מענשען, באַלד װי דער מענש האָט ערפֿונדען פֿייער, איז ער שוין געװאָרען אפֿילו װייניגער אבהיינגיג פֿון דער נאַטור.

איצטער, האָבענדיג פֿייער, האָט שוין דער מענש אונטער דעם שוטץ פֿון דיזער װאָהלטהאָטיגער גאָטטהייט, געקענט ריזי־קירען אונ מאַכען אַ נסיעה אין קאָלטערע לאַנדער. דאָס פֿייער האָט פֿערנומען דעם אָרט פֿון דער זונן־װאַרעמקייט, אונ דעריבער פֿערשטעהט זיך פֿאַר װאָס דער מענש האָט איצטער געהאַלטען אַזוי טהייער דאָס פֿייער.

דאָס פֿייער האָט מען געמוזט פֿערהיטען פֿון רעגען אונ פֿון װינדטען, אונ דער מענש הויבט אָן אויסקלעהרען פֿערשיעדענע מיטלען וױ דאָס צו פֿערהיטען. אין אָנפֿאַנג פֿלעגט דער מענש פֿערשטעלען דאָס פֿייער פֿונ'ם װינד מיט ריטלאַך, װיצקעס אונ בלאָטער. לכתחילה פֿלעגט ער, אַריינשטעקענדיג די װיצקעס אין דער ערד, פֿערשטעלען דאָס פֿייער מעהר ניט װי פֿון איין זייט, פֿון װאַנען עס פֿלעגט בלאָזען דער װינט. נאָר מיט דער צייט האָט דער מענש אָנגעהויבען צו פֿערשטעלען דאָס פֿייער פֿון אַלע זייטען, כדי אויב אפילו עס װעט זיך אומבייטען דער װינד זאָלל ער עס אויך ניט קענען פֿערלאָשען; אין איין זייט, מעהר ניט, פֿלעגט ער לאָזען אַ שטיקעל ניט קיין פֿערשטעלטען אָרט פֿאַר זיך אַריין צו געהן.

אויף אַזאַ־נ־אופֿן זיינען ענטשטאַנען מענשליכע װאָהנונגען.
אין די ערשטע צייטען איז דאָס געװען ניכער די דירה פֿון פֿייער, װי דעם מענשענס װאָהנונג. פֿון אויבען, פֿערשטעהט זיך, פֿלעגט מען מוזען לאָזען אָפֿפֿען, כדי דער רויך זאָלל האָבען פֿון װאַנען אַרויס צו געהן. דאָס איז װאַהרשיינליך געװען די ערשטע פֿאָרמע פֿון די איצטיגע „פּעקאַרנעס" װעלכע מיר טרעפֿען נאָך איצטער אין אונזערע דאָרפֿער. מיט דער צייט האָט זיך דערפֿון ענטװיקעלט אַ שטוב מיט איהר נאָטהיגסטע געהאָרינגקייט, אַ קיך.

עס קען אויסקומען זעהר קאָמיש װאָס מיר זאָגען, אַז לכתחילה האָט דער מענש בעזאָרגט אַ דירה פֿאַר פֿייער, אונ נאָך

דעם ערשטן פֿאַר זיך. אין אמת'ן איז אָבער פֿאָרט אַזוי אוּנ עס איז גאַנץ פֿערשטאֶנדליך, פֿאַר וואָס דאָס איז אַזוי געווען: אין אָנ-הויב האָט דאָך דער מענש געוואָהנט אין וואַרעמע לאֶנדער, היינט צו וואָס האָט ער געדאַרפֿט האָבען אַ דירה? מעהר ניט אַ מאָל פֿלעגט ער זיך מסתּמא בעהאַלטען פֿון אַ רעגען אונטער די געדיכטע בלאֶטטער פֿון אַ בוים; אָבער דאָס קען מען דאָך בשום אופן ניט אָנרופֿען דירה.

מיט איין וואָרט, דירות הויבען זיך ערשט דאַן אָן איינצו-געפֿינען, ווען דער מענש הויבט אָן איבערצוגעהן אין קאֶלטערע לאֶנדער. אָבער דאָס פֿייער, וועלכעס איז געווען נאָטהווענדיג אויך אין די וואַרעמע לאֶנדער, האָט דאָך נאַטירליך געצוואונגען דעם מענשען, אַז ער זאָלל אויסקלעהרען מיטלען ווי עס צו בע-שיטצען פֿון רעגען אוּנ פֿון ווינדטען. איבריגענס אין די וואַרעמע לאֶנדער האָבען אויך מענשען בְּעֶרֶך זעהר פֿריה אָנגעהויבען צו-בויען פֿאַר זיך פֿון בלאֶטטער אַזעלכע מיני דירות. אָבער די הייזער, אָדער, ריכטיגער געזאָגט, ביידלאַך פֿלעגען זיין זעהר ניט האַפֿטיג אוּנ דער מענש פֿלעגט זיי זעהר אָפֿט בייטען אויף נייע. קורץ גערעדט, אויך די מינים דירות זיינען וויים ניט דאָס, וואָס מיר פֿערשטעהען איצטער אונטער דעם נאָמען דירה.

מיר האָבען שוין גערעדט אַמאָל וועגען דעם, אַז דער מענש פֿלעגט זיך בעשיטצען פֿון קאֶלט אָדער פֿון אַ שלעכטע פֿאָגאָדע ניט נאָר אין געבויטע הייזלעך, נאָר אויך אין האֶהלען, וועלכע די נאַטור אַליין פֿלעגט איהם געבען פֿאַרטיגע. גראָבענ-דיג אונטער ד'ערד געפֿינט מען איצטער זעהר אָפֿט נאָכגעבליע-בענע סימנים, וועלכע בעווייזען זיכער, אַז אין די האֶהלען האָבען אַ מאָל מענשען געוואָהנט: מען געפֿינט דאָרטען מענשען-ביינער אוּנ צוזאַממען מיט זיי כלים.

עס פֿערשטעהט זיך, אַז אַזעלכע פֿאַרטיגע האָהלען זיינען געווען זעהר ווייניג, אוּנ דער מענש האָט געמוזט זאָרגען, ווי עס איז אַליין מיט זיינע דאָמאָלסטיגע געצייג אויסצוגראָבען אַזעלכע האֶהלען. נאַטירליך, אַז דער מענש האָט שוין געגראָבען פֿאַר זייך אַ האֶהל, פֿלעגט ער מסתּמא זעהן צו מאַכען איהר אַזוי

זאָלל זיין וואָס בעקוואָמער, אז דאָרטען זאָלל זיין בעסער צו וואָהנען, ווי אין די נאַטירליכע הילען (זעה פיגור 10).

אזעלכענע ערדענע דירות געפינען מיר נאָך עד־היום אין אפּולע אָרטער ביי די פאָלקער, וועלכע עס וואָהנען אין קאַלטען צפון־זייט, דהיינו, ביי די עסקימאָסען, אזעלכע אונטערדערדיגע דירות גראָבען זיי אוים פאַר זיך אויף ווינטער, אונ זוממער וואָהנען זיי אין קיהלערערע ביידלאַך.

פייער איז געוועזן זעהר ווילכטיג פאַר דעם מענשען אויך אין נאָך א הינזיכט, עס האָט געגעבען דעם מענשען אמיגלכקייט צו געברויכען פיש אונ שפייז. נאַטירליך, איידער ער האָט נאָך געהאַט פייער, האָט דער מענש אויך געוואוסט פון דער אכילה. ער פלעגט דאָס עססען אָדער פשוט נאָר ראָהע אָדער, אַזוי ווי פלייש, געטריקענטע אויפ׳ן זונן. אָבער אין דעם הינייכט איז פיש גאָר אַנדערש ווי פלייש, ווייל עס טריקענט זיך ניט איפ׳ן זונן אַזוי גיך, פיש פלעגט מען מוזען טריקענען זעהר לאַנג אונ צום סוף פלעגט אָפט זיין די גאַנצע האָרעוואַניע ארויסגעוואָרפען, ווייל די געטריקענטע פיש פלעגט זיין הארט אונ ניט געשמאַק, דער מענש האָט נאָך דאַמאָלס ניט געהאַט ניט קיין פייער אונ ניט קיין זאַלץ, אונ אָן דעם איז פיש ניט קיין איבריגם וואָהלע אכילה.

אז דער מענש האָט זיך דערוואוסט ווי צו בעקוממען פייער אונ האָט זיך אָנגעהויבען צו בענוטצען מיט איהם, האָט ער זיך שוין אויסגעלעהרענט אונטערצובראָטען פיש אויפ׳ן פייער אונ פון דאַמאָלסט אָן ווערדט ער שוין וויינינגער צוגעבונדען צו איין אָרט, ער בעזעטצט זיך אַרום טייכען, אין וועלכע עס איז פאַראַן אפּולע פיש.

דער פייער האָט, אַלזאָ, בעשיטצט דעם מענשען פון קאָלט אונ די טייכען האָבען איהם געפיהרט אין צפון־זייט אונ האָבען איהם שטענדיג צוגעשטעלט נאַהרונגסמיטלען, וועלכע ער פלעגט שוין איצטער קענען פערפאַרטיגען אויפ׳ן פייער. נאַטירליך האָבען ניט נאָר די טייכען אַליין געוויזען דעם מענשען א וועג אין די קאָלטערע לאַנדער; עס זיינען געוועזן נאָך סיבות אויך, וועלכע

האָבּען דעם מענשען אַרויסגעפֿיהרט פֿון זיין וויגעלע, פֿון די וואַרעמע לאֶנדער אין די קאַלטע.

מען ברויך נישט רעכֿנען, אַז די פֿאֶלקער וועלכֿע בעשאֶפֿטיגען זיך מיט פֿישפֿאַנגעריי, עססען מעהר נישט ווי פֿיש, אונ מעהר קיין זאַך ניט, אָדער די פֿאֶלקער, וועלכֿע בעשאֶפֿטיגען זיך מיט יאֶגעריי (יאַגד), עססען מעהר נישט ווי רויב-פֿלייש, אָדער ערד-אַרבּייטער מעהר נישט ווי ברויט. געוויינטליך איז אַזוי, דאָס יעדעס פֿאָלק בעשאֶפֿטיגט זיך מיט די אַלע זאַכֿען צוזאַממען. אונ אויב מיר רופֿען אַ פֿאָלק פֿישער, יאֶגער אָדער ערד-אַרבּייטער, מיינען מיר דערמיט מעהר ניט צו זאָגען, אַז די אָדער יענע בעשאֶפֿטיגונג (למשל, פֿישפֿאַנגעריי) איז ביי זיי דער עיקר עסק. מיט וואָס אַ נ־אומה בעשעפטיגט זיך ווענדט זיך געוויינטליך אן די תּנאִים פֿון דעם אָרט, וואו זי וואָהנט. איין אָרט איז בעססער פֿאַר דער בעשאֶפֿטיגונג, למשל, פֿיש-פֿאַנגעריי, דאָרטען איז דאָ טייכֿען, אין וועלכֿ עס פֿיהרט זיך אַ פֿולע פֿיש, — בעשאֶפֿטיגען זיך די מענשען, וועלכֿע וואָהנען דאָרטען, מיט פֿישפֿאַנגעריי; אַ נ-אַנדער אָרט איז בעססער פֿאַר אַ נ-אַנדער בעשאֶפֿטיגונג, למשל, פֿאַר פֿאָלעיואַ-ניע, דאָרטען איז דאָ אַ פֿולע וואֶלדער, אין וועלכֿע עס געפֿינען זיך איין אַ סך חיות, בעשאֶפֿטיגען זיך די יענע אָרטערדיגע פֿאֶלקער מיט יאַגד. נאָר אַז עס פֿלעגט זיך מאַכֿען אַ-נ-אָרט, וועלכֿער איז געוועזען גוט פֿיר אַלערליי אַרבּייט, פֿלעגען זיך די דאָרטיגע מענשען בעשאֶפֿטיגען מיט אַלמדינגג, אַז עס איז אונמיגלאַך צו צורעכֿענען זיי צו אַ בעשטימטע גרופּפּע פֿאֶלקער: אין איין צייט פֿון יאָהר זיינען זיי ערד-אַרבּייטער, אין דער אַנדער צייט-יאֶגער, אין דער דריטער-פֿישער.

אַז איצטער, פֿייער צו פֿערדאַנקען, איז געוואָרען פֿיש זעהר אַ גוטע אכילה, האָט דער מענש נאַטירליך אָנגעהויבען צו בעשאֶפֿטיגען זיך מיט פֿישפֿאַנגעריי אונ האָט אָנגעהויבען צו אַכֿען אַלערליי מיטלען ווי צו חאַפּען זיי. די ערשטע זאַך, פֿער-שטעהט זיך, האָט דער מענש אָנגעהויבען צו בעטראַכֿטען דעם לעבען פֿון די פֿיש אונ ער האָט בעמערקט, דאָס עס זיינען פֿאַ־אַן

אַזעלכֿע צייטען, ווען די פֿיש שווימען אַרום אין די טיפֿען אָדער יַמים גאַנצע מאַססענוויז אונ דאַמאָלסט איז זיי געווען זעהר לייכֿט אָנצוחאַפּען מיט'ן האַנד אָדער מיט וואָס עס איז פֿאַר אַ מאַכֿעריי, אַ געצייג.

פֿריהער האָט דער מענש אָנגעהויבען צו פֿלעכֿטען פֿון וויצקעס אַזעלכֿענע קאָרבלאַך צום חאַפּען מיט פֿיש. עס קען גרייליך זיין, אַז דער מענש האָט שוין פֿאַר דעם אויך געקענט פֿלעכֿטען פֿון וויצקעס וואָסערע עס איז כֵּלים. קאָרבלאַך, מעהר נישט איצטער האָט ער אָנגעהויבען צו פֿערפֿאָלקאָממען זיך אין דעם אונ צורעכֿטמאַכֿען זיינע פֿלאָכֿטונג צום חאַפּען פֿיש, איצטער נאָך אַפּילו חאַפּט מען נאָך אויך פֿיש מיט אַזעלכֿע מינים געפֿלאָכֿטענע קאָרב.

באַלד נאָכֿדעם ווי דער מענש האָט זיך אויסגעלעהרענט דרעהען שטריק פֿון פֿאַרעמדיגע געוויקסע, האָט ער אָנגעהויבען צו פֿלאָכֿטען פֿון זיי נעטצען. אין אָנהויב, פֿערשטעהט זיך, פֿלעגט ער מאַכֿען ניט איבריגם קונציג, נאָר מיט דער צייט האָט ער זיך אויסגעלעהרענט, האָט אָנגעהויבען מאַכֿען די נעטצען אַלץ בעססער אונ בעססער ביז ער האָט אָנגעהויבען צו פֿעראייניגען די פֿלאָכֿטונג מיט אַ נעטץ אונ אויף אַזאַ-נ-אופֿן האָט זיך בעקומען אַלערליי פֿערשידענע פֿישערשע געצייג, וועלכֿע זיינען נאָך בעוואוסט אויך אין דער איצטיגער צייט.

נאָר ווען דעם מענשען פֿלעגט זיך מאַכֿען צו חאַפּען אַ גרויסען פֿיש אונ די געצייג האָבען ניט געטויגט, פֿלעגט ער דערצו בענוטצען דיזעלביגע געצייג, מיט וועלכֿע ער פֿלעגט געהן אויף געיאָג. ער פֿלעגט וואַרפֿען אין דעם פֿיש אַ שפּיעז, וועלכֿען ער פֿלעגט פֿריהער צובינדען צו אַ שטריק, כּדי ער זאָלל נאָך דעם קענען צוריק אַרויסציהען. אַזאַ מין שפּיעז רופֿט מען האַרפּון. געוויינטליך ניטצט מען דעם געצייג, אַז עס קומט אויס צו חאַפּען אַזאַ פֿיש אין אַ יַם, אָבער אין אַ טייך דאַרף מען גאָר אַפילו קיין שטריק אויך ניט צובינדען, מען דאַרף מעהר נישט מאַכֿען אַ ביסעל אַ לייגגערע האָנדטל צום שפּיעז אונ אויף אַזאַ-נ-אופֿן בעקומט זיך אַ קֶעקְסֶע, מיט וועלכֿע מען קען צוהרְגְ'נען

און ארויסשלעפּען פֿון וואַססער דעם פֿיש. געוויינטליך טהוט מען דאָס ביי נאַכֿט, בעלייכֿטענדיג דעם גרונד טייך מיט פֿייער.

וויא פֿראָסט, וויא איינפֿאַך עס זיינען ניט די אַלע געצייג, וועגען וועלכֿע מיר האָבען דאָ גערעדט, פֿון דעסטוועגען איז זיכֿער, אַז אויך דאָס אַרט חאַפּען פֿיש, האָבען זיך מענשען אויס-געלעהרענט ערשט בערך שוין זעהר שפּעט, וואָרום באמת איז דאָך אַ חוץ וואָס דער מענש דאַרף שוין קענען מאַכֿען עטליכֿע פֿערשיעדענע זאַכֿען, וויא למשל, דרעהען אַשטריק, פֿלעכֿטען קאָרב און מאַכֿען נעטצען, מוז ער דאָך אום צו חאַפּען פֿיש מיט אַ נעטץ שוין האָבען אַ מיטעל צום שווימען איבער'ן וואַססער, כּדי ער זאָל קענען נאָכֿיאָגען די פֿיש. נאָר איידער מיר וועלען ריידען וועגען דעם, מוזען מיר דערצעהלען, צו וואָס האָט געבראַכֿט דעם מענשען דאָס פֿלאָכֿטען קאָרב.

דער מענש האָט באלד בעמערקט, אַז ליים האָט אַזאַ טבע, וואָס זיא לאָזט דורך זיך ניט דורך קיין וואַססער. בעמערקען דאָס האָט ער געקענט גאָר צופֿאָלליגער וויזע, דהיינו ער האָט אוועק-געשטעלט אַ קאָרב אויף אַ ליימיגען אָרט, צו דער קאָרב האָט זיך צוגעקלעבט ליים און דער מענש האָט לייכֿט געקענט בעמערקען, אַז די צוגעקלעבטע צום קאָרב ליים לאָזט ניט דורך קיין וואַססער. דאָס האָט איהם געבראַכֿט אויפֿ'ן געדאַנקען צו בעקלעבען אַ קאָרב מיט ליים. די ליים האָט זיך אויסגעטריקענט און אויף אַזאַ אופן האָט זיך בעקומען אַ כלי, וואָס לאָזט ניט דורך קיין וואַססער.

אין איינִיגע צייט אָרום האָט דער מענש געפּרובירט זידען וואַססער אין דער כלי. די הילצערנע טהיילען פֿון דער כלי, זיינען, פֿערשטעהט זיך, פֿערבּרענט געוואָרען, די ליימענע כלי איז אָבער איבערגעבליבען און נאָך מעהר, זי איז נאָך איצטער גאָר געוואָרען אַפֿילע שטאַרקער, אַז זי צוווייקט זיך שוין ניט פֿון וואַססער, ווי פֿאַר דעם.

דאַמאָלסט האָט מען שוין בּכֿוון אָנגעהויבען פֿלעכֿטען קאָרב, אויסקלעבען זיי פֿון אינעווייניג מיט ליים און נאָך דעם פֿלעגט מען פֿערברענען דעם אויסגעפֿלאָכֿטענעם פֿורעם. עס

פֿלעגט זיך בעקומען א ליימענע כלי, אויף וועלכער עס פֿלעגט איבערבלייבען די צייכענס פֿון דעם פֿערברענטען קאָרב, אין וועלכער מען האָט גימאַכט די כלי. אַזעלכענע ליימענע כלים געפֿינט מען אויך, גראָבענדיג אונטער ד'ערד.

נאָך דעם האָט שוין דער מענש אָנגעהויבען צו קלעבען כלים פֿון ליים אָהן אַ פֿורעם אונ אויף אַזאַ-נ-אופֿן הויבט זיך אָהן די טאָפּפער-קונסט. דער קייקעל מיט וועלכען די טאָפּפער מאַכען איצטער ליימענע כלים, איז שוין גיווען בעוואוסט גאָר אין דער אורצייט, אָבער אום צו פֿאַללען אויף די המצאה, האָט שוין דער מענש געדאַרפֿט זיין זייער פֿיעל פראַקטיקירט, אונ אַ חוץ דעם האָט שוין טאָפּפעריי געדאַרפֿט זיין פֿאַר דעם אַ ספעציאֶלע אַרבייט פֿון בעזונדערע בַּעֲלֵי-מְלָאכות, וואָרום אַז אַ מענש בעשעֶפֿטיגט זיך דער עיקר מיט איין אַרבייט אונ איז שטענדיג מעהר ניט נאָר מיט דערמיט פֿערנומען, קען ער גיכער געפֿינען מיטעלען ווי אויסצובעססערין זיינע געצייג, ווי צו פֿערפֿאָלקאָממען זיך אין זיין אַרבייט, אַז ער זאָל איהר מאַכען גיכער אונ בעססער. אין דער איצטיגער צייט, למשל, בעשעֶפֿטיגט זיך יעדער מענש מעהר נישט מיט איין אַרבייט, אונ אָפט נאָך ניט מיט קיין גאַנצען אַרבייט אויך, נאָר מיט אַ טהייל פֿון דער אַרבייט. אַ קאַמאַש, למשל, דורך וויפֿיל האָנד געהט עס דורך ביז מען קען דאָס אָנטאָהן? אין איין גאַרבאַרנע מאַכט מען די אויבערשטע לעדער, אין דער אַנדער גאַרבאַרנע די אונטערשטע לעדער, די פֿאָדעשוועס, אין איין פֿאַבריק מאַכט מען די אייזערנע טשוועקלאַך, אין דער אַנדערער — די הילצערנע שפּילען, אין אַ דריטער פֿאַבריק מאַכט מען די גוממע אונ אין אַ פֿירטער — די סטריפּען. נאָך דעם קומט עס אַריין צום טשענאַטען מאַכער (זאַגאָטאָוושציקעס) אונ ערשט נאָך דעם צום שוסטער, וועלכער שטעלט דאָס אַללעס צוזאַממען אונ פֿערפֿאַרטיגט דאָס אין גאַנצען, שוין צום טראָגען. נור דאָס איז נאָך ניט גאָר, אין יעדער פֿאַבריק גופא גייט אויך דורך די אַרבייט דרך מִי יוֹדֵעַ וויפֿיעל האָנד. פֿאַרצייטען איז אָבער ניט געווען אַזוי. יעדערער פֿלעגט זיך מאַכען פֿאַר זיך, אַלין וואָס ער האָט געדאַרפֿט, פֿון

אָנהויב ביז'ן סוף. מיט דער צייט, וואָס מעהרער דער מענש האָט אויסגעטראַכט נייע געצייג און וואָס מעהרער ער האָט אוים געבעססערט די אַלטע, דאָס מעהרער איז אונמיגלאָך גיוואָרען, אַז יעדערער זאָל קענען מאַכען פאַר זיך אַלץ, וואָס ער דאַרף, און אויף אַזאַ-נ-אופן איז די אַרבייט צוטהיילט געוואָרען צווישען די מענשען, די געלעהרנטע רופען דאָס אַרבייט אָדער מיה-צערטהיילונג, די מיה-צערטהייל ונג פון איהר זייט ווידער, העלפט ווייטער אויסצובעססערען די אַלטע און אויפצוקלעהרען נייע געצייג. מיר זעהען אַלזאָ, אַז די מיה-צער-טהיילונג, חאָטשי פון איין זייט ווערט זי אַרויסגערופען דורך די פערבעססערונג פון די געצייג, דאָך, פון דער אַנדערער זייט, ווירקט זי, די מיה-צערטהיילונג, אויף די ענטוויקלונג, פון די פראָדוקציאָנס-מיטלען, די מיטלען מיט וועלכע דער מענש בע-שאַפט פאַר זיך פראָדוקטען, וואָס ער דאַרף צום לעבען. נאָר ניט דאָס זיינען מיר אויסען, אויספיהרליך וועלען מיר ריידען וועגען דעם שפעטער. נאָר איצטער רעכענען מיר, פערשטעהט איהר שוין, וואָס מיר האָבען פריהער געזאָגט, אַז די אויסגעבעס-סערטע טאָפּפערשע געצייג האָט מען געקענט נאָר דאַן אויס-טראַכטען, ווען טאָפּפעריי איז שוין געוואָרען אַ זעלבשטענדיגע אַרבייט פון בעלי-מלאכות-ספעציאַליסטען. נִמְצָא, אַז דאָס איז געווען בערך שוין גאָר אַ שפעטערדיגע המצאה און לכתחילה פלעגט מען מאַכען ליימענע כלים מיט די האַנד. (זעה פיגור 11).

איצטער וועלען מיר ריידען וועגען דעם (צאַהמען) פערהויזליכען בהמות און חיות. דאָס האָט שטענדיג געהאַט און עד היום האָט עס נאָך אויך זעהר אַגרויסע בעדייטונג פאַר דעם מענשענס לעבען.

איינינע חַיָה'לאך בעגלייטען דעם מענשען שוין פון זעהר, זעהר אַ לאַנגע צייט. אַנדערען פון זיי קען מען גאָר ניט אפילו אָנרופען צוגעוואָהנטע חַיוֹת, ווייל זיי האָבען גאָר מורא, זיי שרעקען זיך גאָר פאַר אַ מענשען. נאָר זיי לעבען צוזאַממען מיט מענשען מעהר ניט ווי דערפאַר, וואָס נאָר זייענדיג אַרום איהם געפינען זיי זייער חַיוּנָה. זיי ערנאָהרען זיך געוויינטליך מיט דער

איינענער שפייז, וועלכע דער מענש געברויכט, אָדער מיט די אָבפֿאַל פֿון דעם מענשענס שפייז. דעם ערשטען אָרט צווישען אַזעלכע חיות פֿערנעהמט, פֿערשטעהט זיך, דער הונד. דער הונד איז ניט קיין גרויסער בראַקירער אין עססען אונ בע-גנוגענט זיך מיט אָבגעגריזעטע ביינער אונ דערצו איז ער אַ גרויסער בְּעָלָן אויף די אָבפֿאַל פֿון מענשענס שפייז. עס קען גרייליך זיין, אַז טאַקי דעריבער גופא האָט דער הונד געמוזט אָנהויבען מיטצוגעהן אומעטאום מיט'ן מענשען. דאָס שטאָנדיגע נאָהנטקייט אַליין מיט'ן מענשען איז שוין געווען גענוג צו פֿער-הויזליכען דען הונד אפילו גאָר אָהן דעם מענשענס הילף. אַחוץ דעם איז טאַקי געווען זעהר לייכט אויך צו צאַהמען דעם הונד, ווייל מען דאַרף איהם מעהר ניט ווארפען אַ ביסען אָדער אַ-נ-אָבגעגריזעטען ביין אונ דער הונד ווערט שוין אַ גאַנצער חבר-לאַפּ מיט'ן מענשען, הויבט זיך אָן צולאַסקעווען אונ גיט זיך אין גאַנצען איבער זיין בעל-הבית, ד. ה. דעם, וואָס האָט איהם גע-וואָרפֿען דעם ערשטען ביין.

אונ דער מענש האָט זיך געסטאַרעוועט ממציא צו זיין פֿאַר זיך וואָס עס איז פֿאַר אַ נוטץ פֿון דער חיה. די ערשטע זאַך איז איהם אַרויף אויפֿ'ן געדאַנקען צו קען מען ניט אפשר אַ הונד אויך עססען אַזוי ווי אַנדערע בהמות אונ חיות. מען האָט נעפרובט אונ מען איז דערגאַנגען, אַז מען קען טאַקי גרייליך עססען הינד אויך. מען האָט אָנגעהויבען צו קאָרמענען הינד, הגם איצטער פֿלעגט מען זיי אויך געבען מעהר נים וויא דיא אָבפֿאַל, אָבער שוין מיט איין אַנדער כַּוָונָה, כדי זיי צו אָבקאָרמענען אונ פֿער-ניטצען אין שפייז. עס פֿערשטעהט זיך, אַז וואָס מעהרער הינד דער מענש האָט געהאַט, דאָס רייכער איז ער געווען, דאָס מעהרער איז ער געווען פֿערזיכערט פֿון הונגער אונ פֿון נויטה, דאָס זיכערער איז געווען זיין לעבען, אונ דעריבער האָט מען אָנ-געהויבען צו האָדעווען הינד מאַססענווייז.

אז דער מענש האָט בעמערקט, וויא דער הונד לעבט אונטער בּיסלעכווייז אויך אַזוי ווי דער מענש, פֿון יאַגד, ער חאַפּט קלענערע פֿון זיך חיה'לאך אונ פֿאָגלעך, האָט ער אָנגעהויבען

מיטצונעהמען איהם מיט זיך אויפ'ן יאַגד, מעהר ניט דער מענש פלעגט ביי איהם צונעהמען זיין רויב אונ געבען איהם אַליין זעהר אַ קליינע טהייל דערפון, דער מענש האָט געלעהרנט דען הונד יאָגען זיך, ניט נאָר אויף קליינע חיה'לאַך אונ פֿאֶגלאַך, נאָר אויך אויף גרויסע חיות, פֿאַר וועלכע דער הונד אַליין האָט שטאַרק מורא געהאַט. ער פלעגט פֿאַראייניגען אַפֿולע הינד אין איין פולק אונ צוזאַמען מיט זיי אָנפֿאַלען אויף די באָזע חיות, דיא אייביגע אונ נאַטירליכע שונאים פון מענשען אונ אויך פון הינד. אַלע נוטצען וואָס דער מענש האָט געהאַט פון הונד איז גאָר אונמעגליך אויסצורעכענען, אנב איז דאָס מאַקי גאָר איבריג אויך, יעדערער ווייס דאָס גאַנץ גוט.

דער חזיר איז אויך, פונקט אַזוי ווי דער הונד, ניט קיין גרויסער בראַקירער אין עססען אונ עסט אַלץ, וואָס מען גיט איהם אָדער וואָס ער געפינט. ער קען זיך נאָך בעססער פֿאַר אַ הונד אָבעססען אונ אָנקלויבען פעטס, אָבער דערפֿאַר צו אַנדערע ארבייט הויבט ער ניט אָן צו טוינען, אונ עד היום איז ער גע-בליבען אַזוי אונפֿאָהיג צו אַלסדינג, אויסער קלויבען פעטס פֿאַר'ן מענשען. דערפֿאַר אָבער אויף דערויף איז ער אַ בְּרִיָה בעססער פֿאַר אַלע אַנדערע חיות אונ בהמות.

אַזוי לייכט האָט דער מענש געצאַהמט מעהר ניט ווי אַ הונד אונ אַ חזיר; די איבריגע חיות, וועלכע זיינען גרעססערע בראַ-קירער, עססען שוין ניט אַלסדינג, אונ דערצו עססען זיי גאָר אַנדערע שפייז, ווי דער מענש, איז שוין געווען אַפֿולע שווערער צו צאַהמען, פון דעסטוועגען האָט דער מענש זיי געצאַהמט מיט אַנדערע מיטלען, וועלכע זיינען געווען זעהר פיעל. ערשטענס פלעגט דער מענש געהענדיג אויפ'ן יאַגד געפינען אין נעסטען אָדער אין אַ האָהל קליינינקע פֿאָגעלאַך אָדער חיה'לאַך, וועלכע ער האָט לייכט געקאָנט צונעהמען לעבעדינערהייט. דאָ איז שוין לייכט געווען צו פֿאַללען אויף די הַמצאה, אַז מען קען די קליינינקע פֿאָגעלאַך אָדער חיה'לעך אויסהאָדעווען אונ בענוטצען זיי אויף דאָס, אויף וואָס מען פלעגט נוטצען זייערע עלטערען, די ניט געצאַהמטע חיות אָדער פֿויגלען. ווייטער איז שוין ניט איברינגם שווער

געוועז צו דערגעהן, אַז מען קען אונ עס לוינט לכתחילה צו האלטען בהמות, חיות אונ פֿאָגלאַך, כדי זיי זאָלען זיך פֿלאַנ־צענען. אז מען קען אויף אַזאַ־נ־אופן צאַהמען חיות בעווייזען זעהר פֿיעל צופֿאַללען. ווי מען האָט גענוממען קליינינקע ווילדע חיות אונ מען האָט זיי אויסגעהאָדעוועט צווישען מענשען, זיינען זיי אַזוי צונעוואָהנט געוואָרען, דאָס מען האָט זיי אפילו גאָר ניט גע־דאַרפֿט היטען; זיי געהען זיך אַרום פֿריי, ניט צוגעבונדען אונ פֿון דעסטיועגען אַנטלויפֿען זיי ניט. נאָר, נאַטירליך, ניט אַללע חיות זיינען געוועזען פֿעהיג צו ווערען הויזיגע.

אַנדערע מינים חיות האָבען נאָך זייער לעבענס־אַרט בשום אופן ניט געקענט ווערען קיין הויזיגע. אַזוי זיינען, למשל, די רויב־טהיערען, וועלכע מוזען האָבען פֿלייש־שפּייז אונ קענען לעבען צוזאַממען מיט'ן מענשען, מעהר ניט ביי בעזונדערע בע־דינגונגען, אַז מען זאָל אויף זיי זעהר גוט אַכטונג געבען אונ אויפֿפּאַססען, אונ פֿון דעסטוועגען זיינענדיג שוין אפילו אין אַזעלכע פֿערהעלטניססע, פֿלאָרזענען זיי זיך אויך זעהר שלעכט. עס פֿער־שטעהט זיך, אַז אַזעלכענע חיות האָט דעם מענשען ניט געלוינט צו האָדעווען, סיידען מעהר נישט ווי אויף אַ שפּילכעלע, וואָרום נאָך די גרויסע הוצאות נאָך, וואָס דארף קאָסטען זייער אויפֿ־פּאַססען, ברייננגען זיי כמעט גאָר קיין נוטץ ניט, מעהר ניט זיי קענען זעהר פֿיעל שאָדען אָנטאָהן אויפֿעססענדיג אַנדערע הויזיגע חיות.

פֿון די רויב־טהירען איז מעהר ניט איינע צאַהם געוואָרען, דערפֿאַר אָבער פֿערשאַפֿט עס אַזעלכע אַרבייט צו וועלכע קיינע פֿון די אַללע איבריגע צאַהמע חיות אונ בהמות טויגען ניט: ער ראַטטעט אויס אַלע שאָדליכע חיה'לאַך, וועלכע בעגלייטען אומ־עטאום דעם מענשען. מיר ריידען דאָ וועגען ד י ק אַ ט ץ. נאָר איינענטליך האָט גאָר ניט דער מענש געצאַהמט די קאַטץ, איהר האָבען געצאַהמט דימייז. די קאַטץ איז צוגעוואָהנט געוואָרען ניט צו שרעקען זיך פֿאַר מענשען, וועלכער האָט באַלד פֿערשטאַנען די נוטצען וואָס זי ברייננגט איהם אונ איז זיך בעגאַנגען מיט איהר מיט חסד, חאָטשי עססען האָט ער איהר ניט געגעבען. אונ דעם

מענשען איז געווען אַפּולע בְּרַאי׳עֶר איהר ניט צו געבען עססען אויך איבער דעם, ווײלע וואָס הונגעריגער דיא קאַטץ איז, דאָס פליײסיגער האַפּט זי די מײז, אונ דאָס רוהיגער איז דעם מענשען. אמת, זי איז אָפּט אַ בעלנ׳תע אַ נאַש צו טאָהן עפּעס וואָס פון דעם מענשענס ווירטהשאַפט, אָבער דאָס גיט זיך איהר זעהר זעלטען איין, געוויינטליך האַפּט זי פאַר דעם אַ ביטערען פְּסַק.

מען דאַרף ניט פאַרגעססען, אַז דיא אַללע בהמות אונ חיות, וועלכע דער מענש האָט נעצאַהמט, אָדער וועלכע זײנען אַליין געוואָרען צאַהם, זײענדיג שטענדיג צווישען מענשען, זײנען נאָך אָבער אַלץ ניט געווען הויזליכע, איבער דיא גאַנץ אײנגפּאַכע אורזאַכע, וואָס דער מענש אַליין האָט נאָך אין אָנפאַנג ניט געוואָהנט אויף אַ בעשטימטען אָרט. די חיות אַלזאָ פלעגען, מסתמא, מיטשלעפּען זיך מיט׳ן מענשען פון איין אָרט אויפ׳ן אַנדערען. די קאַטץ האָט זיך אײנגעפונען נעבען מענשען ערשט דאַנן אַז דער מענש האָט שוין אָנגעהויבען צו בעשעפטיגען זיך מיט׳ן זײען אונ פּפלאַנצען פערשיעדענע תבואות, וואָרום ערשט דאַנן ווערען די פעלד-מײז דעם מענשענס בעשטענדיגע בעגלײטער. נאָך דעם זײנען דיא פעלד-מײז איבערגעגאַנגען אויף אין דעם מענשענס דירה, אונ אַזוי ווי די קאַטץ עסט זעהר גערנע פעלד-מײז איז זי צוזאַממען מיט זיי געוואָרען אַ הויז-טהיער.

אַז דער מענש האָט זיך אויסגעלעהרענט פון פאָרעמדיגע געוויקסע צו דרעהען שטריק, האָט ער שוין מיט דעם גופא געהאַט געפונען אויך אַ נײעם מיטטעל וויא אָנצוהאַפּען אַנדערע חיות לעבעדיגערהייט. מיט אַ שטריק קען מען אויף פערשיעדענע ערליי אופנים האַפּען חיות: מען מאַכט פון שטריק אַ שליף אונ מען וואַרפט דאָס אַרויף אויף די חיה אונ מיט׳ן ברעג שטריק, וואָס בלייבט אין האַנד ציהט מען איהר צו, אָדער דער שלייף פאַר-ווערגט ביי דער חיה דען האַלדז אונ דאַנן קען שוין דער מענש טהון מיט איהר וואָס ער וויל. די רויטהויטיגע אַמעריקאַנער האַפּען מיט שטריק חיות אויף אַזאַ-נ-אופן: צו די ברעגעם שטריק בינדען זיי צו וואַסערע עס איז שווערע זאַכען, למשל: שטײנער, אונ גיבען אַ וואָרף די שטריק אויף די חיה אויף אַזאַ-נ-אופן, דאָס

אַרויפפאַלענדיג די חיה אויפֿען האַלדז אָדער אויף די פֿיס, פֿערפלאָנטערען זיי איהר; די חיה פֿאַלט באַלד אַנידער אונ דער מענש חאַפּט איהר אָן לעבעדיגערהייט. אויף אַזאַ־נ־אופֿן חאַפּען די אַמעריקאַנער פֿערד, וועלכע זיי פֿערהאַוזליכען נאָכדעם.

פֿריהער וויא אַלץ האָט דער מענש געצאַהמט שעפּסען אונ ציעגען; לכתחילה פֿלעגט מען זיי האָדעווען מעהר ניט וויא אויף פֿלייש אונ ערשט נאָכדעם האָט מען זיי אָנגעהייבען האַלטען אויך צוליב מילך. מיר ווייסען געוויס, דאָס אין דער פֿערצייטיגע גריכענלאַנד פֿלעגט מען מעלקען ציעגען אונ שעפּסען, פּונקט וויא ביי אונז איצטער קיה. אין זעהר אַ לאַנגע צייט אַרום איז ערשט דער מענש דערגאַנגען, אַז מען קען אויך נוטצען די וואָל פֿון שעפּסען אויף צום וועבען פֿערשיעדענע צייג. נאָר פֿריהער האָט זיך דער מענש געמוזט אויסלערנען בעאַרבייטען פֿאָרעמדיגע געוויקסע אונ פֿון זיי צו וועבען צייג.

מיר מוזען דאָ בעמערקען, אַז דאָס צאַהמען חיות איז פֿאָר־געקומען אין פֿערשיעדענע אָרטער אויף פֿערשיעדענע ערליי אופֿנים. דהיינו: אין אַנדערע אָרטער פֿלעגט מען האָדעווען קאָמלעך, אין אַנדערע אָרטער פֿערד און אין אַדריטען אָרט קיה, הירשען א. ד. ג.. מעהרער וויא אַלץ, פֿערשטעהט זיך, האָט דער מענש פֿערהויזליכט פֿערד אונ קיה. אונ באמת, דיא ביידע בהמות אונ זייער פֿיעל פֿערשיעדענע מינים פֿון זיי זיינען טאַקי פֿערשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט. מיר רעכענען פֿאַר איבריג צו ריידען דאָ וועגען די וויכטיגקייט פֿון די בהמות פֿאַר דעם מענשענס לעבען, ווייל דאָס איז גאַנץ גוט יעדערען בעוואוסט.

די אַלע חיות אונ בהמות זיינען שוין איצטער געוואָרען גאָר אין גאַנצען הויזיגע, דער מענש בויט שוין אפֿילו פֿאַר זיי דירות אויך, וואו צו ווינטערען אָדער צו נאָכטיגען.

מען דאַרף נישט פֿאַרגעססען, אַז דער מענש האָט אָנגעהויבען צו צאָהמען חיות שוין אין יענע צייטען, ווען ער אַליין האָט נאָך ניט געהאַט קיין בעשטענדיגע דירה. עס איז דעריבער, פֿערשטעהט זיך, געוועזן זעהר שווער אוים צו פֿיהערען, ווייל עס איז געוועזן דערצו גאַנץ ווענינ מיטטלען. די ערשטע, וואָס דער מענש האָט

געטאָהן אום צו פֿערהויזליכֿען אַ חיה, איז געוועזן בלתי ספֿק דאָס, וואָס ער פֿלעגט בעשיטצען אונ אויסהעלפֿען די חיה, וועלכֿע איז איהם געווען נוטציג, מיט אַלץ וואָס ער האָט נאָך זיינע דאַמאָלס־דיגע מיטטלען געקענט. דער מענש האָט געזעהען, אַז די חיות לעבען צוזאַממען סטאַדעס־ווייז, איבערגעהענדיג פֿון איין אָרט אויפֿען אַנדערען. אין אָנפֿאַנג פֿלעגט דער מענש פֿיהרען אַ יאַגד אויף זיי, נאָר דאָס איז אָבער געווען ניט בעקוועם. די חיות פֿלעגען זיך דערשרעקען אונ אַנטלויפֿען אַזוי וויט, אַז דעם מענשען פֿלעגט נאָך דעם זיין זעהר שווער זיי צוריק אויף צו זוכֿען, אונ די רויב, די אָנגעגרייטע פֿלייש, פֿלעגט אָדער מכולה ווערען אונ אין ניוועץ קומען אָדער עס פֿלעגט זיין ווייניג אונ עס פֿלעגט ניט קלעקען אויף דורך צולעבען ביז דעם אַנדערען יאַגד, ביז עס פֿלעגט זיך נאָך אַ מאָל איינגעבען צו חאַפּען אַ חיה. דאָ איז ערשט דער מענש געקומען ביסלעכֿווייז צום שכל, אַז ער קען דאָך גאָר לעבען מיט די סטאַדעס אַדרבה ואַדרבה, זעהר פֿריינדליך אונ ווען ער וועט דאַרפֿען וועט ער הרגהנען די אָדער יענע חיה. עס פֿאַרשטעהט זיך, אַז די בהמות וואָלטען מסתמא ניט געגלויבט דעם מענשען אויפֿען וואָרט, אַז ער האָט שוין איצטער מיט זיי געמאַכֿט שלום, אונ דעריבער האָט דער מענש געמוזט מיט עפּעס וואָס אַרויסווייזען די בהמות זיין פֿריינדשאַפֿט צו זיי.

אונ דער מענש האָט צוליב דעם אָנגעהייבען צו פֿיטערען די סטאַדעס. פֿון איצטער פֿאַלט ער שוין מעהר ניט אָן אויף זיי, נאָר פֿאַרקערט, ער בעשיצט זיי נאָך פֿון אַנדערענס אָנפֿאַללען. ער טרייבט איבער די סטאַדעס פֿון זייער אָרט אין אַנדערע אָרטער, וואו זיי פֿלעגען געפֿינען מעהר קאָרמע פֿאַר זיך. אונ די בהמה אַליין האָט אָנגעהייבען צו פֿיהלען, אַז דער מענש זאָרגט זיך פֿאַר איהר. עס לעבט זיך איהר איצטער אונטער דעם מענשענס השגחה אַ פֿולע בעסער וויא פֿאַר דעם, אונ די בהמה פֿיהלט אַז דער מענש איז איהרער אַ גוטער פֿריינד.

אַז דער מענש האָט זיך אָנגעהייבען צו בעשעפֿטיגען מיט פֿיה־צוכֿט האָט זיך געמוזט, פֿערשטעהט זיך, איבערבייטען זיין לעבענס אַרט. איצטער, זייענדיג אַ פּאַסטוך האָט שוין דער מענש

געזוכט שפייז ניט פֿאַר זיך אַליין, נאָר פֿאַר זיינע בהמות, וועלכע זיינען איצטער געוואָרען זיין עיקר אכילה. ער האָט געמוזט שטענדיג ארום שלעפּען זיך פֿון איין אָרט אויפֿען אַנדערען. יעדע צייט פֿון יאָהר פֿלעגט איהם צווינגען איבער צו געהן אין דעם אָדער אין יענעם אָרט, וואו ער פֿלעגט געפֿינען מעהר קאָרמע פֿאַר זיינע בהמות.

עס פֿערשטעהט זיך, אַז פֿיהרענדיג אַזא לעבען, איז אונ־מיגלעך געוועזען צו בעשעפֿטיגען זיך מיט ערד־אַרבייט, ווייל זייענדיג אַ פּאַסטוך פֿלעגט דעם מענשען אויסקוממען נאָך־אַנאַנד צו בייטען זיין וואָהנאָרט.

מיט דער צייט האָט אָבער דער מענש אָנגעהייבען צו קלעהרען ווי צו פֿערבעססערען דעם לעבען פֿון זיינע בהמות אויף ווינטער־צייט. דאַמאָלס קוממט אוים די בהמות צו הונגערען און אין די אָרטער, וואו עס פֿאַלט אָן שנעע, קוממט זיי אוים אַרויסצוגראָבען פֿון אונטער די שנעע פֿערפֿראָרענע גראָז. דער מענש האָט זיך מיישב געוועזען, אַז מען מוז אָנקלייבען פֿאַר די בהמות גראָז פֿון זוממער אויף ווינטער. און אַזוי ווי בהמות האָט דער מענש געהאַט זעהר פֿיעל, דעריבער פֿלעגט ער מוזען אָנגרייטען זעהר פֿיעל היי.

אַנדערע געלעהרנטע רעכענען, אַז לכתחילה זיינען טאַקי די פֿאָלקער איבערגעגאַנגען צו ערד־אַרבייט, מעהר ניט צוליב דעם, אַז זיי זאָללען האָבען גענוג שפייז פֿאַר זייערע בהמות, און ערשט נאָך דעם האָבען זיי אַליין אויך אָנגעהייבען צו עססען די זעלביגע געוויקסע, וועלכע זיי פֿלעגען זייען פֿאַר זייערע בהמות.

עס קען גרייליך זיין, אַז אַזוי איז טאַקי געוועזען, נאָר מיר מוזען דאָ בעמערקען, אַז ניט אין אַלע אָרטער איז דאָס פֿאָרגעקוממען אויף איין אופֿן. אין אַנדערע אָרטער, וואו עס איז געוועזען אַ פֿולע תבואה־שפּייז, האָט דער מענש מסתמא פֿריהער געגומען זיך פֿאַר'ן זייען און פֿלאַנצען פֿערשיעדענע תבואה און פּרות; און אין אַנדערע אָרטער, וואו עס איז געוועזען אַפֿולע חיות, האָט דער מענש געוויס אָנגעהייבען צו צאָהמען די חיות און דאָס האָט איהם געבראַכט דערצו, אַז ער זאָל נאָך דעם איבערגעהן צו ערד־אַרבייט.

ביי אַ פֿולע פֿאָלקער האָט דאָס ווידער געקענט פֿאָרקוממען

גאָר צוזאַממען. אונ באמת טרעפען מיר טאַקי אַ פולע פאָלקער, וואָס לעבען זעהר פערשיעדען איינער ווי דער אַנדערער. אַנדערע פאָלקער, געפינען מיר, ווייסען מעהר ניט ווי זייערע סטאַדעס, אונ מיט ערד־אַרבייט בעשעפטיגען זיי זיך גאָר ניט, אַנדערע ווידער בעשעפטיגען זיך דורכאויס מעהר נישט מיט ערד־אַרבייט אונ ווייסען כמעט גאָר ניט וויא מען צאָהמט חיות.

די נאָמאדען־פאָלקער וואַנדערען געוויינטליך אַרום אין די גרויסע מדבריות וואו זיי געפינען זעהר פיעל גוטע קאָרמע פאַר זייערע סטאַדעס בהמות. ביי אונז אין רוססלאַנד האָבען פאַרצייטען אַרום געוואַנדערט אין דיא דרום־רוסישע מדבריות אַ פולע אַ זעלכע פאָלקער: פאָלאָווצער, פעטשענעגען אונ אַפולע אַנדערע. אונ עד היום איז נאָך בייא אונז פאַראַן אַזעלכע נאָמאדען־פאָלקער, דהיינו די קירגיזען, די טאַטאַרען, וועלכע האָבען אין XIII יאַהר־הונדערט איינגענומען רוססלאַנד, זיינען אויך געוועזען אַזעלכע נאָמאדען, אונ אפילו איצטער נאָך וואַנדערען אַרום אין דיא אַזיאַטישע מדבריות אַ פולע גרויסע מאָנגאָלישע שבטים.

איצטער דאַרפען מיר בעטראַכטען די מיטטלען, וואָסערע דער מענש האָט געפונען איבער צו שיפען זיך איבער'ן וואַססער. אַללע פערשיעדענאַרטיגע לאָדקעס, שיפלעך, קאָראַטקעס א. ד. ג. זיינען אין גרונד ריידענדיג אַלע נישט מעהר ווי איין מין: אַ לייגע־ליכער, ביי די ברעגעס קיילעכדיג, הילצערנער קאָרפער מיט אַיין אויסהאָהלונג אינווייניג.

וואָהנענדיג לעבען טייך, האָט שוין דער מענש פון לאַנג געוויס בעמערקט, אַז אַנדערע קאָרפער געהען אין וואַססער צום גרונד, אונ אַנדערע האַלטען זיך אויפען וואַססער; פון דעסטוועגען האָט ער נאָך אַלץ ניט געקענט אויסמייסטערען עפעס וואָס עס איז פאַר אַ מאַכעריי צום שווימען איבער'ן וואַססער. אַרויף פיהרען אויפ'ן שכל, אַז עס איז מאָגליך צו שווימען איבער וואַססער מיט דער הילף פון אַ לייכטע זאַך, וועלכע פאַלט ניט צום גרונד, האָט איהם געקענט אַזא צופאַל: אַ מאָל טרינקענדיג זיך האָט דער מענש געקענט אָנחאַפען זיך אָן אַ קלאָטץ אָדער אַ ברעט, וואָס זיינען אַרום־געשוואומען אין וואַססער. דאָ האָט שוין דער מענש לייכט געקענט

בעמערקען, אַז די הילצערנע זאַך האָט איהם אָבגעהאַלטען אויפ'ן וואַססער; אונ נאָך אַזאַ צופאַל האָט שוין דער מענש, אַז עס איז איהם אויסגעקוממען צו שווימטען, געקענט בכיון מיטנעהמען מיט זיך אַ ברעט אָדער אַ באַלקען. איצטער אפילו מאַכט זיך נאָך אויך אַז אין די דאָרפער באָדט מען זיך מיט אַ ברעט, אָנשטאָדט שווימבערם.

דער אורמענש האָט בלתי ספק פאַר דעם אויך געקענט גוט שווימטען, איצטער אָבער, אַז ער איז דערגאַנגען, אַז האָלץ האַלט איהם אויף אויפ'ן וואַססער אונ לאָזט איהם ניט פאַללען צום גרונד, האָט זיך איהם געוואָלט האָבען דערפון מעהר טובה, ער האָט געוואָלט אויסמייסטערן אַזא מין זאַך, אַז איהם זאָל נאָר ניט אויסקומען צוא ליגען אין וואַססער, נאָר ער זאָל קענען זיטצען אויף די זאַך. דער מענש האָט אָנגעהייבען צו קלעהרען וועגען דעם אונ איז לייכט געפאַלען אויף אַ פלאַן. מען האָט פעסט צוזאַמענגעבונדען איינע מיט דעם אַנדערען עטליכע באַלקענס אונ עס האָט זיך בעקוממען אויף אַזאַ־נ־אופן אַ פ ר אָ ם. דערמיט קען מען פאָהרען וואו מען וויל. אַראָב וואַססער געהט עס אַליין אונ אין די זייטען אָדער אַרויף וואַססער דאַרף מען דאָס אָפשטופען מיט אַ לאַנגען פלאָקען, אָבשפאַרענדיג אָן גרונד טייך.

שווימענדיג אויפ'ן פראָם האָט דער מענש געקענט לייכט בעמערקען, אַז אין אַ ווינד געהט דער פראָם גיכער, אַז דער ווינד טרייבט דעם פראָם; בעמערקענדיג דאָס, איז דער מענש געפאַלען צו מאַכען אויפ'ן פראָם אַ זעגעל.

עס פערשטעהט זיך, אַז דער זעגעל איז בעשטאַנען נאָר פון דאָס, וואָס דער אורמענש האָט מיט זיין דאַמאָלסדיגען שכל אונ מיטטלען געקענט אויסטראַכטען אונ מאַכען. עס קען גרייליך זיין, אַז לכתחילה פלעגט מען נוטצען אָנשטאָט אַ זעגעל אַ ראָגאָשוע, װעלכע מען פלעגט אויספלעכטען פון מאַטאַלקע אָדער איין אַנדער מין צייג, וועלכע דער אורמענש פלעגט וועבען פון פאָדעמדיגע געוויקסע, אונ עס קען זיין, אַז פון אָנהייב פלעגט דער מענש מאַכען זעגלען נאָר ניט פון קיין וועבעכץ, נאָר איינפאַך. פון אַ גרויסע שטיק קאָרע אָדער לוב.

נאָר דער מענש האָט זיך ניט געקענט בענוגענען מיט רערמים אליין, ווייל פאָהרען אויף אַ־נ־אומנעלומפערטען פראָם איז זעהר ניט בעקוועם, דערצו קען מען איהם ניט קירעווען וואו מען וויל, אונ דעריבער הייבט אָן דער מענש צו זוכען בעססערע מיטטלען ווי צו שיפען זיך איבערן וואססער. דער מענש האָט לייכט געקענט בעמערקען, אַז אַ גרויסער קלאָטץ קען אויך אָבהאַלטען אַ מענשען אויפ'ן וואססער אונ איהם ניט לאָזען געהן צום גרונד, דער גאַנצער חסרון איז מעהר ניט, וואָס דער באַלקען דרעהט זיך אין וואַססער, אונ אַז מען זאָל זיך אויף איהם שטעלען קולעט ער זיך איבער אונ מען קען אַריין פאַלען. פון דעסטוועגען מאַכט זיך אַמאָל אַנדערע באַלקענס, וואָס דרעהען זיך ניט אין וואַססער; דאָס זיינען אַזעלכע, וועלכע זיינען חאָטשי פון איין זייט אַביסעל אַרום געטעסעט.

איצטער האָט שוין דער אורמענש, אום צו מאַכען אַ שיפעל, אַזוי ווי די איצטיגע קאָרעטקעס, געדאַרפט מעהר ניט אויסהאַקען אין אַזאַ באַלקען פאַר זיך אַ־נ־אָרט, וואו זיך צו זעטצען. אין אונזערע צייטען, שוין מיט גוטע געצייג איז דאָס אויך ניט קיין גרינגע אַר־בייט אויסהאַקען אין אַ באַלקען אַ בית־קיבול, היינט ווי שוועהר פלעגט שוין דאָס אָנקומען דעם אורמענש, וועלכער האָט געהאַט מעהר ניט ווי אַ שטיינערנע האַק? מעהר ניט, עס איז געווען אָין ברירה אונ דער מענש פלעגט טאַקי אין אָנהייב האָרעווען אויף דעם זעהר לאַנג. מעהר ניט נאָך דעם איז ער באַלד געפאַלען אויפ'ן פלאַן, אַז מען דאַרף גאָר ניט האַקען, נאָר מען קען בעססער אויסברענען אין באַלקען אַ־נ־אָרט, וואו זיך צו זעטצען: ער פלעגט פון־אַנדער־לייגען אויפ'ן באַלקען פייער, האַלטען אַ וויילינקע אונ באַלד פערלאָשען; נאָכדעם פלעגט ער אויסקראַצען דיא פאַר־ברענטע אונ נאָך אַמאָל מאַכען פייער אונ אַזוי כסדר, ביז אין באַלקען פלעגט זיך אויסברענען אַ רעכטע אויסהאָהלונג, וועלכע מען האָט געדאַרפט.

איצטער איז שוין ניט שוועהר געווען אויסצובעססערן די זעלביגע קאָרעטקע, אונ מיט דער צייט ביסלעכווייז אויסבעססערענדיג די זעלביגע קאָרעטקע האָבען זיך מענשען אויסגעלעהרנט מאַכען די שיפלאַך, וועלכע מיר ניטצען נאָך איצטער אויך.

צוזאַממען מיט דערמיט האָבען זיך מענשען אויסגעלערנט מאַכען שיף־לאָפּאטקעס (וויאָסלעס). זיי זיינען געמאַכט אויף דעם אופן ווי דעם מענשענס האַנד.

מיט דער צייט האָט מען דאָס אַלץ מעהרער און מעהרער אויסגעבעססערט; מען האָט אָנגעהייבען צו מאַכען שיפלאַך פון ברעטער און אַרום שלאָגען מיט פעל, אָדער אויסקלעבען מיט פעך, כדי עס זאָל ניט אַריינציהען קיין וואַססער. מיט איין וואָרט, מען הייבט אָן צו מאַכען אַלץ גראָססערע און בעססערע שיפען, זעגלען, ביז די איצטיגע גרויסע זעגעל־שיפען.

איצטער, אַז דער מענש האָט שוין געפונען אַ מיטטעל ווי צו שיפען זיך איבער'ן וואַססער, האָט ער שוין ניט נאָר געקענט בעססער און בעקוועמער בעשעפטיגען זיך מיט פיש־חאַפעריי, נאָר ער האָט שוין אויך געקענט גיכער טרעפען זיך מיט אַנדערע מענשען; אַ חוץ וואָס די לאָדקע האָט פערלייכטערט דעם אורמענשען זיין חיונה, האָט זי איהם אויך געדיענט אַלס אַ פערבינדונגס־מיטטעל, קאָממוני־קאַציאָנס־מיטטעל, ער האָט שוין איצטער גיכער געקענט האָבען אַ פערקעהר מיט אַנדערע מענשען, וועלכע האָבען געוואָהנט פון יענער זייט וואַססער. עס פערשטעהט זיך, אַז מיר רעדען מעהר ניט פון אַזעלכע וואַססערען, איבער וועלכע מען האָט געקענט בעקוועם פאָהרען מיט אַ שיפעל.

איבערפאָהרענדיג אויף אַ שיפעל פון איין אינזעל אויפ'ן אַנדערען פלעגט דער מענש געפינען נייע אָרטער, וואו צו בעזעטצען זיך, און אויף אַזאַ־נ־אופן זיינען מענשען אַלץ מעהרער און מעהרער פער־שפרייט געוואָרען איבער'ן ערד־קוגעל.

און בכלל רייזענדיג האָט טאַקי דאָס שיפען זיך איבער'ן וואַססער געשפּיעלט אַ גרויסע ראָליע אין דער הינזיכט, בעזאָנדערס אין יענע אָרטער פון דער ערד, אַרום וועלכע עס איז פאַראַן אַ פולע אינזלען ווי, למשל, אויסטראַליע.

ביז איצטער האָבען מיר נאָך אַלץ ניט גערעדט וועגען דעם אורמענשס קליידער. מיר האָבען ניט גערעדט דערפאַר, ווייל, ווי מיר האָבען שוין פריהער געזאָגט, האָט ער דאָך אין אָנהייב געוואָהנט אין די וואַרעמע לאַנדער. אמת, צייטען־ווייז אין אַ שלעכטע

פּאָגאָדרע פֿלעגט איהם א פֿולע ווארפֿען א צאָהן אָן א צאָהן, אָבער פֿון דעסטוועגען האָט דער אורמענש א צייט וועגען דעם גאָר ניט געקלעהרט, ווייל עס איז געווען גענוג קאָפּף־דרעהעניש א חוץ קליידער און ווי נאָר עס פֿלעגט פֿערביי געהן די שלעכטע פּאָגאָדרע און די זונן פֿלעגט ווייטער אָנהייבען צו וואַרעמען, אַזוי פֿלעגט שוין דער מענש פֿאַרגעססען אָן דעם. און אַז דער מענש האָט אָנגעהייבען צו בענוטצען זיך מיט פֿייער איז איהם נאָך וועניגער נאָטהיג געווען קליידער, וואָרום ביי טאָג פֿלעגט איהם וואַרעמען די זונן און ביי נאַכט פֿלעגט ער מאַכען פֿייער און זיך וואַרעמען נעבען איהם. בינו לבינו ווי לאַנג דער מענש האָט געוואָהנט אין די וואַרעמע לאֶנדער, איז קליידער ביי איהם געווען די לעצטע דאגה. נאָר ווי דער מענש האָט אָנגעהייבען איבער צו געהן פֿון די וואַרעמע לאֶנדער אין די קאַלטע, אַזוי האָט ער שוין אָנגעהייבען זאָרגען וועגען קליידער. די ערשטע זאַך, פֿערשטעהט זיך, האָט דער מענש בענוטצט אַלס קליידער די זאַכען, וועלכע די נאַטור פֿלעגט איהם געבען פֿאַרטיגע. דער מענש האָט אויך בעמערקט, אַז די אַלע חיות, וועלכע וואָהנען צוזאַממען מיט איהם, דאַרפֿען ניט קיין שום קליידער; מעהר ניט וואָס? זיי געהען וואַרעמער פֿאַר'ן מענשען אָנגעטאָהן: אין בעססערע אָדער ערגערע, אָבער אַלץ אין פעלצלאַך. און דעריבער האָט דער מענש, ניט האָבענדיג קיין אַנדער מיטטעל, די ערשטע זאַך אָנגעהייבען צו בעדעקען זיין נאַקעטקייט מיט די פֿעלען פֿון די געהרגה'טע חיות.

עס פֿערשטעהט זיך, אַז א־נ־אָבגעשונדענע פֿעל פֿון א חיה איז ניט איבעריגס בעקוועם צו טראָגען: עס איז האַרט, שוועהר. דעם אורמענשען איז דאָס טאַקי אויך ניט געפֿעליג געוועזען און ער האָט אָנגעהייבען צו קלעהרען, ווי מען קען מאַכען די פֿעל ווייכער און לייכטער; ער פֿלעגט די פֿעל ווייקען, רייבען, קראַטצען און שאָבען און אויף אַזא־נ־אופן פֿלעגט טאַקי ווערען בעססער צום טראָגען. מיט דער צייט איז אויך דער מענש דערגאַנגען מאַטעריאַלען וועלכע געבען שוין צו דער פֿעל אַזא ווייכקייט, אז מען דאַרף גאָר ניט בעססער. עס איז שוועהר צו זאָגען, ווי אַזוי ער מענש איז דערגאַנגען די גאַרבערשע מאַטעריאַלען. נאָר דאָס וויסען מיר געוויס

אז א פולע פאָלקער, וועלכע געפינען זיך נאָך אויף א זעהר נידריגע מדרגה, ווייסען שוין פון דעסטוועגען וואָס פאר א פעולה השתנה מאכט אויף א פעל.

נאָכדעם, אז מען איז דערגאַנגען א מיטטעל, ווי צו וועבען ציינ פון פעדעמדיגע געוויקסע, האָט מען אָנגעהייבען צו מאַכען קליידער פון פערשיעדענע וועבונג. אין אָנהייב, פערשטעהט זיך, פלעגט מען זיך אֵיינפאַך אַיינוויקלען אין אַ שטיק אַזעלכענע וועבעכטס, נאָכדעם האָט מען אָנגעהייבען ביסלעך-ווייז צוזאַממענצונאָהען בעזונדערע שטיקלעך ציינ צוזאַממען. אָנשטאָדט נאָדלען פלעגט מען נוטצען דיענע ביינדלאַך פון פיש. די ערשטע בגדים פלעגען אויסזעהען ווי אַ העמד אָן אַרבעל, נאָר מיט דער צייט האָט מען זיך שוין אויסגעלעהרנט נאָהען מיט אַרבעל אויך.

זעהר אָפט איז אוממאָגליך צו אונטערשיידען קליידער פון ציערונג. פיעל פאָלקער, וועלכע ווייסען נאָך גאָר ניט פון קליידער, זיינען זיך נוהג אָן צו טשעפּענען צו זיך פערשיעדענע זאַכען פון אַ ציערונג וועגען. געוויינטליך היינגען זיי זיך אַרום מיט די אַללע זאַכען אָהן אַ שום סדר, ווי עס פאַלט זיי אַריין אין קאָפּ און ווי נאָך זייער מיינונג נאָך איז שאָהנער. געוויינטליך בעדעקען די אויפגעהאַנגענע זאַכען ניט זייער קאָרפּער, און אויב עס מאַכט זיך אַ מאָל אַז די אויפגעהאנגענע זאַכען בעדעקען יאָ אַנדערע טהייללען פון קאָרפּער, איז דאָס נישט מעהר ווי אַ מקרה זאַך, ווייל עס מוז דאָך פערנעהמען אַ-נ-אָרט אויפ'ן קאָרפּער, אָבער לכתחילה האָט גאָר דער מענש ניט געהאַט אין זינען צו צודעקען זיך און מיט דעם זיך צו בעשיטצען פון קעלט.

מיר מוזען אַלזאָ אונטערשיידען אין אורמענשענס קליידער צוויי מינים: אַנדערע זאַכען טראָגט ער, אום צו בעשיטצען זיך דורך דעם פון קעלט, און אַנדערע זאַכען היינגט ער אָן אַרום זיך סתם אַזוי, פון סטאַט וועגען. געוויינטליך, זיינען די ביידע זאַכען פעראייניגט; דער מענש סטאַרעט זיך צו מאַכען די קליידער וועלכע ער מוז טראָגען איבער די קעלט, אויך וואָס שאָנער, ער נאָהט דעריבער אויס אויף זיינע קליידער פערשיעדענע בלומען, גיט זיי צו א שאָנערע פאָרמע, אַלץ כדי זיי זאָלען אויסזעהען שאָנער.

וואָס נאָטהיגער עס ווערט פֿאַר דעם מענשען קליידער. דאָס ווענינגער קלעהרט ער וועגען ציערונג. למשל, ביי די פֿאָלקער, וועלכֿע עס וואָהנען אין די וואַרעמע לאַנדער אונ נייטהיגען זיך דעריבער ווענינגער אין קליידער, געפֿינען מיר פֿיעל פֿערשיעדענע ציערונג. דאָס פנים מיט דעם לייב פֿאַרבען זיי אוים מיט אלערליי מינים פֿאַרב, שטעקען אָן אין די האָהר פֿעדערען פֿון פֿאָגלעך, אונ אַנדערע פֿערקאָממען די האָהר גופֿא אויך אונ פֿלעכטען אוים צאָפּ מיט אַלערליי מיני דרעהדליך. דאָס איז אַלץ, פֿערשטעהט זיך, ניט פֿון וואַרעמקייט וועגען, נאָר פֿון סטאַט. אונ פֿאַרקעהרט אויף צפון, אין די זעהר קאַלטע אָרטער, וואו עס איז שטענדיג דאָ שנעע אונ אייז, געפֿינען מיר מענשען, וועלכֿע זיינען אין גאַנצען פֿון קאָפּ ביז די פֿים איינגעניאָהט אין פֿעלען פֿון חיות, אונ מען זעהט בעשיינפערליך, ווי יעדער טהייל בגד איז פונקט צוגעריכֿט צו די בעוועגונגען, וועלכע עס דאַרף מאַכען דער אֵבר, וואָס דער טהייל בגד פֿערדעקט. קליידער, זעהען מיר אַלזאָ, קענען בעססער מאַכען די פֿאָלקער, וועלכע עס וואָהנען אין די קאַלטע אָרטער אונ נאָטהיגען זיך דעריבער אין קליידער מעהרער ווי די אומות, וואָס וואָהנען אין די וואַרעמע לאַנדער; אָבער ציערונג דערפֿאַר זעהט מען דאָ כמעט גאָר ניט. דאָס שאָנקייט פֿון אַ בגד בעשטעהט ניט, ווי אין די וואַרעמע לאַנדער, אין די בעפּוטצונג, נאָר אין די שאָנקייט פֿון די צייג גופֿא, ד. ה. אין די שאָנקייט פֿון די פֿעל, פֿון וועלכע זיי נאָהען זייערע בגדים.

איצטער בלייבט אונז נאָך צו דערצאָהלען וועגען דעם, ווי אַזוי דער מענש איז דערגאַנגען צו בעאַרבייטען מעטאַללען.

דאָס ערשטע מעטאַלל, וועלכע דער מענש האָט דערוואוסט, איז געוועזען ק ו פ ע ר. קופער געפֿינט מען אין דער נאַטור ריינע אונ דער מענש האָט לייכֿט געקענט געפֿינען שטיקלעך קופער. דער מענש האָט באַלד געקענט בעמערקען, אַז די שטיקלעך קופער, וועלכֿע ער האָט געפֿונען, האָבען גאָר אַין אַנדער טבע ווי די שטיינער, וועלכֿע ער פֿלעגט נוטצען — קופער איז ווייכֿער פֿאַר שטיין אונ עס שפאַלט זיך ניט אַזוי אויף שטיקלאַך, ווי שטיין, מעהר ניט, אַז כען גיט דאָס אַ גרויסען קלאַפּ, בייט עס איבער די

פֿאָרמע. דער מענש, פֿערשטעהט זיך, איז געווען מלא שמחה, וואָס ער האָט געפֿונען אַזא ווייכען שטיין, וואָס נעמט לייכטער פֿאַר אַלע שטיינער אָן די פֿאָרמע, וואָס מען דאַרף. אָבער דערפֿאַר איז דאָס קופּער אין אַנדערע אופֿנים געווען ערגער פֿאַר שטיין, וואָרום עס איז שוין צו ווייך און דעריבער האָט עס ניט געטייגט אויף צום מאַכען דערפֿון געצייג; מען האָט עס געקענט נוטצען מעהר ניט ווי אויף אַ ציערונג. באַלד נאָך דעם איז דער מענש דערגאַנגען, וואָס פֿאַר אַ ווירקונג עס מאַכט פֿייער אויף דעם נייעם שטיין: ער איז דערגאַנגען, אַז קופּער שמעלצט זיך, און דערגעהן האָט דאָס דער מענש געקענט זעהר לייכט, וואָרום, ווי מיר האָבען שוין פֿריהער געזאָגט, פֿלעגט דעם מענשען אָפֿט אויסקוממען אָנצוברע=נען שטיינער צום בראָטען פֿלייש אָדער צום זידען וואַססער. דער מענש האָט צוליעב אַזא ציעל געקענט אריינוואַרפֿען אין פֿייער דעם נייען שטיין אויך, און אויף אַזא=נ=אופֿן איז דער מענש דערגאַנגען, אַז קופּער צושמאָלצט זיך אין פֿייער.

אין אָנהייב האָט דער מענש ניט געוואוסט די נפֿקא מינה צווישען מעטאַלל און אַנדערע שטיינער, דעריבער פֿלעגט ער דאָס בענוטצען אויף די אַלע זאַכען, צו וועלכע ער פֿלעגט נוטצען שטיינער. עס האָט זיך איהם געוואָלט מאַכען דערפֿון געצייג אויך, אָבער דאָס האָט זיך איהם ניט געגעבען אַזוי לייכט. זעהר לאַנג האָט דער מענש געהאָרעוועט ביז ער האָט געפֿונען אַ מיטטעל, ווי אַזוי צו פֿערפֿאַרטיגען פֿון מעטאַלל געצייג. אויף צום מאַכען געצייג פֿאָדערט זיך זעהר אַ האַרטעס מעטאַלל. מיט דער צייט האָט אָבער דער מענש געפֿונען אַ מיטטעל: ער האָט אָנגעהייבען צו מאַכען געצייג פֿון בּ ר אָ נ ז. דאָס איז געווען האַרט.

נאָר אין דער נאַטור געפֿינט מען ניט קיין פֿאַרטיגע בראָנז. דאָס איז אַ קינסטליכע צוזאַממענשמאָלצונג פֿון קופּער מיט צין. עס פֿערשטעהט זיך, אַז דער מענש האָט אַפֿריהער נאָך געדאַרפֿט געפֿינען צ י ן, דערגעהן, אַז עס שמעלצט זיך און נאָכדעם דערוויססען זיך, אַז צוזאַממענשמאָלצענדיג צין מיט קופּער, ווערט מען בעקוממען אַ מעטאַלל, וועלכעס ווערט זיין האַרטער פֿון יעדערעס פֿון זיי בעזונדער.

דאָס אַללעס דערגעהן האָט דער מענש געקענט מעהר ניט בײ זעלטען גוטע בעדינגונגען. מיר קענען ניט אויפווייזען די אַללע בעדינגונגען, נאָר דאָס איז זיכער, אַז דערגעהן דאָס האָט מען געקענט נאָר אין אַזא קאַנט וואו עס איז דאָ אי קופּער, אי צין. אַ זעלכענע ערטער איז אָבער אויפ'ן ערד־קוגעל דאָ זעהר וועניג, אונ דעריבער טאַקי קענען מיר וויססען פונקט פון וועלכע ערטער עס האָבען זיך געקענט פערשפּרייטען אויף דער וועלט בראָנזענע געצייג.

אַז אַללע בראָנזענע געצייג קוממען אַרויס פון איין אָרט, זעהט מען בעשיינפערליך דערפון, וואָס אַללע בראָנזענע זאַכען, וועלכע מען געפינט איצטער אין דער ערד, זיינען זעהר אֶהנליך איינע צו דער אַנדערע. מען רעכענט, אַז בראָנז האָט זיך פערשפּרייט פון איין אָרט אין אַזיע. צווישען אוראַל אונ אַלטאַי איז פאַראַן אַ־נ־אָרט, וואו עס געפינען זיך דיביידע מעטאַללען, פון וועלכע מען בעקומט בראָנז: אי קופער, אי צין.

בערך אין דער זעלביגער צייט, אונ אַנדערס וואו קען זיין אפשר נאָך פריהער, האָט מען שוין אָנגעהייבען צו נוטצען אַ י י ז ע ן אויך.

אַייזען, וויא עס איז בעוואוסט, איז זעהר אַ האַרטעס מעטאַלל; בעאַרבייטען איהם איז זעהר שוועהר, אונ ניט אַללע האָבען געקענט בייקוממען אַזא האַרטען מעטאַלל. די שמידען, וועלכע פלעגען זיך בעשעפטיגען מיט'ן אויסאַרבייטען כלים אונ געצייג פון אייזען, פלעגט מען פאַרצייטען האַלטען פאַר מכשפים, ערשטענס דערפאַר, וואָס זיי פלעגען קענען מאַכען אַ זעלכע אַרבייט, וואָס קיינער קען דאָס ניט; צווייטענס דערפאַר, וואָס די שמידען פלעגען געוויינטליך קומען צו אַ זעלכע פאָלקער, וועלכע האָבען קיין ידיעה ניט געהאַט וועגען אַייזען. אונ אַלס אַ פרעמדע אומה, וועלכע לעבט זיך פאַר זיך, אין גאַנצען אָבגעטהיילט פון די אָרטיגע מענשען, האָבען די שמידען נאָך מעהר געמאַכט אַ־נ־אַיינדרוק אַלס מכשפים. דיעזע מיינונג איז נאָך עד־היום ניט פערשוואונדען געוואָרען אין גאַנצען. אין אַנדערע ערטער פון רוססלאַנד האַלט מען נאָך איצטער אויך די שמידען פאַר מכשפים.

ג אָ ל ד אונ ז י ל ב ע ר איז שוין אויך געוועזען בעוואוסט

גאָר פֿאַרצייטען. עס איז איבריג צו זאָגען, אַז די ביידע מעטאַללען זיינען ניט אומעטום געווען גלייך בנמצא. אין אַנדערע אָרטער איז געווען מעהר בנמצא גאָלד, אין אַנדערע — זילבער. גלייך אין אָנהייב האָבען מענשען גענוצט די ביידע מעטאַללען מעהר נישט ווי אויף ציערונג, זיי פֿלעגען מאַכען דערפֿון האַלדז־באַנדער, בראָסלעטען, רינגען אונ פֿלעגען דאָס אָנטאָהן אויפ'ן האַלדז, אויף די האַנד אונ אויף די פֿיס.

אַז די אייראָפּעער האָבען געפֿונען אַמעריקא זיינען זיי זעהר נתפעל געוואָרען אַז זיי האָבען דערזעהן ביי די ווילדע אַמעריקאַנער שבטים גילדערנע ציערונג.

שוין גאָר פֿאַרצייטען האָט מען אָנגעהייבען צו ניטצען גאָלד אונ זילבער אויך אַלס געלד. אין אונזערע צייטען האָט גאָלד אויך פֿערשיעדענע בעשטימטונגען, מען נוטצט דאָס אַלס ציערונג, אַלס געלד אונ נאָך אַנדערע זאַכען. אַלס געלד דיענט מעהר ניט דאָס גאָלד, וועלכע האָט אַ געוויססע פֿאָרמע אונ אַ געוויססע וואָג, ד. ה. גילדערנע מטבעות. אַז מען זאָל אָבבּרעכען פֿון אַ אימפעריאַל אַ שטיקעל גאָלד, קען מען דאָס ניט פֿערקויפֿען אַלס געלד, נאָר אַלס גאָלד. פֿערצייטען אָבער האָט דאָס גאָלד, וועלכע מען האָט אָנגעהייבען צו ניטצען אַלס געלד, ניט אויפֿגעהערט צו זיין אַ צירונג. מען פֿלעגט דאָס טראָגען אַזוי ווי פֿאַר דעם אויפ'ן האַלדז, אויף די קליידער, אויף די האַנד אונ די פֿיס, מעהר ניט אַז מען פֿלעגט דאַרפֿען קויפֿען עפּעס וואָס אונ צאָהלען מיט גאָלד, פֿלעגט מען אָבברעכען פֿון די ציערונג וויפֿיעל מען האָט געדאַרפֿט אונ דאָס אַוועקגעבען דעם פֿאַרקויפֿער אַנשטאָדט געלד. די פֿאַרצייטיגע מענשען פֿלעגען אַרומוויקלען אַרום האַלדז לאַנגע גילדערנע אָדער זילבערנע ריטטער, וועלכע האָבען אין יענער צייט געדיענט אַלס געלד. ווי אַזוי אונ פֿאַר וואָס מענשען האָבען אָנגעהייבען צו ניטצען די טהייערע מעטאַללען, גאָלד אונ זילבער, אַלס געלד, וועגען דעם וועללען מיר רעדען שפעטער.

מעטאַללען בכלל זיינען ניט אומעטום בנמצא, ניט יעדער איינציגער אָרט אויף דר'ערד האָט אין זיינע בערג גאָלד, זילבער, אייזען אָדער אַנדערע מעטאַללען. עס האָט זיך דעריבער געקענט

ברייט פֿאַרשפּרייטען איבער דער וועלט נאָר צוליעב די אָפּטע פֿערקעהרען, וועלכע מענשען פֿון פֿערשיעדענע אָרטער האָבען געהאַט צווישען זיך. מיר האָבען אָבער אַ פֿולע ראיות, אַז פֿערשיעדענע מעטאַללען זיינען אין זעהר פֿיעל אָרטער געווען בעוואוסט שוין גאָר פֿערצייטען; דערפֿון איז גערדרונגען, אַז מסחר צווישען פֿערשיעדענע פֿאָלקער האָט שוין עקסעסטירט אויך אין יענע גאָר אַלטע צייטען. מענשען פֿלעגען, איבערפֿאָהרענדיג פֿון איין לאַנד אין די אַנדערע, מיטנעהמען מיט זיך פֿערשיעדענע פּראָדוקטען, וועלכע מען פֿלעגט אויסאַרבייטען אין זייער לאַנד, און פֿלעגען דאָס פֿאַרקויפֿען אין די אָרטער, וואו זיי פֿלעגען קוממען, אויף פּראָדוקטען, וועלכע מען פֿלעגט אויסאַרבייטען אין י ע נ ע אָרטער, און אויף אַזא נ״ אופן זיינען זיי געוואָרען האַנדעלס־פֿאָלקער. אין די ערשטע צייטען פֿערשטעהט זיך, פֿלעגען זיך בעשאָפֿטיגען מיט מסחר נאָר די נאָמאדען אָדער וואַנדערער.

נאָכדעם, אַז מענשען האָבען זיך אויס געלעהרענט פֿאָהרען אויף שיפֿען איבער'ן וואַססער, האָבען זיך אָנגעהייבען צו בעשאָפֿ־טיגען מיט מסחר די פֿאָלקער, וועלכע עס פֿלעגען וואָהנען אַרום די ימים, ווייל זיי זיינען געווען זעהר גוטע ים־רייזענדע, זיי האָבען געקענט גוט שיפֿען זיך. דאָס זיינען אויך געווען אַזא מין נאָמאַדען, ים־וואַנדערער. פֿערצייטען זיינען אַלזאָ געווען סוחרים, נאָר רייזענ־דער, דערצו גראָסטען טהיילס אויסלאָנדער.

אויך ביי אונז אין רוססלאַנד פֿלעגען פֿערצייטען קומען אַ זעלכע ג ע ס ט, ד. ה. אויסלאָנדער, וועלכע פֿלעגען ברענגען צו פֿיהרען אויסלאָנדישע סחורה און פֿלעגען דאָס אויסשטעלען צום פֿערקויפֿען אויפֿ'ן מאַרק. די מאָרק, וואו עס פֿלעגען פֿאַרצייטען האַנדלען די געקומענע אויסלאָנדער, פֿלעגט מען דעריבער רופֿען „גאַסט־הויף". דער נאָמען איז זיי נאָך איצטער אויך איבערגעבליעבען, חאָטשי איצטער האַנדלען דאָרטען שוין דער עיקר אינלאָנדישע מענשען. איבריגסטענס, וועגען מסחר וועט אונז נאָך אויסקוממען שפּאָטער צו ריידען ב'פרט'ער.

ביז איצטער האָבען מיר גערעדט נאָר וועגען דעם מענשענס הָכְרָחִיות, ד. ה. וועגען די זאַכען, וועלכע דער מענש האָט געמוזט

האָבען אום צו דערהאַלטען זיין לעבען, אונ אָהן וועלכֿע ער האָט ניט געקענט אויסקוממען. נאָר אויסער די אַללע נאָטהיגסטע ערפֿינ־ דונגען געפֿינען מיר, אַז שוין גאָר אין די ערשטע צייטען האָבען מענשען אין אַללע קאַנטען פֿון דער וועלט געניטצט אין שפייז ניט נאָר אַ זעלכֿע זאַכֿען, וועלכֿע עס זיינען געוועזן נאָטהיג צו דער־ האַלטען דעם לעבען, נאָר אויך אַ זעלכֿע זאַכֿען, וועלכֿע נאָטהיג זיינען זיי ניט, נאָר דער מענש האָט פֿון זיי אַ גרויס הנאה. אַנדערע פֿון די זאַכֿען, וועלכֿע דער מענש האָט געניטצט פֿון פֿערגעניגענד וועגען, זיינען אָפֿט זעהר אונגעזונד, ווייל זיי מאַכֿען שכּור דעם מענשען, פֿון דעסטוועגען האָט זיך דער מענש ניט אָבגעזאָגט פֿון זיי, ווייל זיי זיינען געשמאַק. נאַטירליך, דער אורמענש האָט ניט געקענט אַזוי קלאָהר וויסען וואָס פֿאַר אַ שאָדליכֿע ווירקונג עס מאַכֿען אויף זיין געזונד די אַללע זאַכֿען, פֿון וועלכֿע ער ווערט שכּור.

אונ אַפֿילו אין דער געגענוואָרטיגער צייט, וואָס די וויססענ־ שאַפֿט האָט שוין בפֿירוש דערוויזען, ווי שאָדליך עס איז צו טרינקען די אַללע משקאות, פֿון וועלכֿע מען ווערט שכּור אונ צו רויכֿערען טאַבאַק, נאָך מעהר: די געלעהרענטע האָבען מיט אותות ומופתים שוין ערקלעהרט אפֿילו אויך פֿאַר וואָס די אַלע זאַכֿען זיינען אַזוי שאָדליך פֿאַר דעם געזונד, פֿון דעסטוועגען איז נאָך פֿאַראַן אַ פֿולע מענשען, וואָס האַלטען ניט דערפֿון אונ מיינען נאָך אַלץ, אַז טרינקען שטאַרקע משקאות אונ רויכֿערען איז גאָר ניט אומגעזונד. דער אורמענש האָט געוויס ניט געקענט בעמערקען די שאָדליכֿע ווירקונג, וואָס דאָס מאַכֿט אויף זיין געזונד, בעזאָנדערס דערפֿאַר ווייל זיי ווירקען ניט באַלד, ווי מען נעהמט דאָס איין, נאָר פּאַמעלעך אונ ביסלעכֿוויז נעהמען זיי אָב ביים מענשען זיין געזונד. אָבער דאָס אַנגינעהמע שכּור ווערען אונ די אויפֿרעגונג וואָס דער מענש פֿיהלט איינגעהמענדיג די שטאָפֿפֿען איז איהם שטאַרק גע־ פֿאָלליג געוועזן אונ דעריבער פֿלעגט ער דאָס זעהר אָפֿט ניטצען.

אַז מען זאָל זיך גוט בערעכֿענען, וואָס דער אורמענש פֿלעגט אויסשטעהן, וואָס ער פֿלעגט צוהאָרעווען אי פֿהיזיש, אי גייסטליך, מיט וואָסערע מאַטערנעס עס פֿלעגט איהם אָנקומען די שטיקעל חיונה; אז מען וועט זיך בערעכֿענען פֿיעל כּחות דער אורמענש

פֿלעגט אַוועקלעגען אין דעם גרויזאַממען שטרייט, וועלכען ער האָט שטאָנדיג געמוזט פֿיהרען מיט דער נאַטור; אז מען זאָל זיך בערעכֿענען דעם אורמענשענס שטאָנדיגע קאָפּ־דרעהעניש און פּראַצע — זאָגען מיר — איז גאָר קיין חידוש ניט, וואָס ער איז געווען אַזאַ גרויסער בעלן אויף די אַללע זאַכֿען, פֿון וועלכֿע מען ווערט שכור. די אלע משקאות זיינען איהם טאַקי אַ־נ־אַנדערס מאָל זעהר נאָטהיג געווען. זיי פֿלעגען איהם שטאַרקען אין די מינוטען, ווען ער פֿלעגט זיך פֿיהלען זעהר מיעד; זיי פֿלעגען איהם צוגעבען פֿרישע כחות, זיי פֿלעגען איהם אויף אַ ווײַלע פֿון אַנדער צובֿענען און צוגעבען מוטה, און נאָך דעם, אַז די אויפֿרעגונג פֿלעגט פֿאָרביי געהן פֿלעגט דער מענש פֿעסט אײַנשלאָפֿען און זיך גוט אויסרוהען און נאָך דעם ווייטער קענען פֿאָרטזעטצען זיינע אַרבייט.

דער אורמענש האָט ניט פֿערשטאַנען ווי אַזוי די אלע שטאָפֿפֿען מאַכֿען דאָס אויף איהם אַזאַ ווירקונג, ער האָט בשום אופן ניט געקענט קלוג ווערען, וואָס איז די מעשה, אַז ער נעהמט אַיין די שטאָפֿפֿען ווערט ער הייטליכֿער, דרייסטער, פֿיהלט זיך מוטהיגער און שטאַרקער און דעריבער פֿלעגט דער אורמענש רעכֿענען, אַז ניט די שטאָפֿפֿען גופא מאַכֿען דאָס אויף איהם אַזאַ ווירקונג, נאָר דאָס אין זיי איז פֿאַראַן אַזאַ מין גאָטט און ער מאַכֿט דאָס אין אמת'ן שכור דעם מענשען. דער גאָטט איז דעם אורמענשען זעהר געפֿעליג געוואָרען און ער האָט זיך אָנגעהייבען צו בוקען צו איהם און איהם צו דינען. אַ פֿולע פֿעלקער האַלטען נאָך איצטער אויך די אַללע שטאַרקע געטראַנק פֿאַר אַ גאָטטהייט; זיי מיינען אפילו, אַז די גאָטטהייט איז די גראָסטע, אַז זי גיט לעבען און חיונה די אַללע איבריגע גאָטטער.

מעהר פֿאַר אַללע אַנדערע פֿעלקער, האָבען די פֿאַרצייטיגע אינדיאַנער, וועלכֿע האָבען געוואָהנט אין די איצטיגע מזרח־אינדיע, פֿערגאָטטערט די געטראַנק, וועלכֿע מאַכֿען שכור. די פֿערצייטיגע פערסיאַנער האָבען אויך זעהר פֿערעהרט די גאָטטהייט פֿון שכרות, ביי זיי איז געווען בנמצא אַזאַ מין געטראַנק, וואָס זיי פֿלעגען מאַכֿען פֿון די זאַפֿט פֿון אַזאַ מין פּפֿלאַנצונג, וועלכֿען זיי פֿלעגען רופֿען

„סאַמאַ". זעלבסט דאָס פֿערפֿערטיגען דעם געטראַנק, וואָס איז בעשטאַנען אין דעם אויסקוועטשען די זאַפֿט פֿון דער פֿפלאַנצונג, האָט זיך אויך גערעכענט פֿיר אַ הייליגע ארבייט. ביי'ן פֿערפֿערטיגען דעם געטראַנק פֿלעגט מען זינגען תפלות, לויבען און דאַנקען דעם גוטען גאָטט פֿון די משקה. מען פֿלעגט דערביי אויסרעכענען די אַללע טהייערע מעלות, וועלכע עס האָט געהאַט די משקה, די וואָהלטהאָטיגע ווירקונג, וואָס זי מאַכט אויפ'ן מענשען און אויף אַנדערע געטטער און דערפֿאַר אויך דאַנקען דעם גרויסען און וואָהל-טהאָטיגען גאָטט פֿון דער משקה.

ביי אַללע פֿעלקער אין אַללע טהיילען פֿון דער וועלט האָט אַמאָל עקסעסטירט דאָס פֿערגאָטטערען די שטאַרקע געטראָנק; איבעראַלל האָט זיך דאָס גערעכענט פֿאַר זעהר אַ הייליגע זאַך און דאָס פֿערפֿערטיגען די געטראַנק — פֿיר אַ הייליגע גאָטטליכע אַרבייט. אין אַ פֿולע אָרטער פֿיהרט זיך נאָך עד היום אַזוי.

ביי די רוססען זינגט מען נאָך אַ פֿערצייטיגע פֿאָלקס-ליעד, אין וועלכע מיר געפֿינען אַ-נ-אָנדענקונג פֿון יענע צייט, ווען זיי פֿלעגען פֿערגאָטטערען געטראָנקע, פֿון וועלכע מען ווערט שכור. ווי עס זעהט אויס איז דאָס ליעד שוין זעהר אַלט, דען דאָרט דער-מאָנט זיך אַ גאָטטהייט, צו וועלכע די סלאַוויאַנער האָבען גאָר פֿאַרצייטען, אין אורצושטאַנד געדיענט.

אין גרוים געברויך איז געווען פֿאַרצייטען מעד, די זעלביגע משקה, פֿון וועלכע מיר לעקען די פֿינגער אַללע פסח. מעד ווי עס איז יעדען בעוואוסט, ווערט געמאַכט פֿון האָניג און דאָס איז געווען דעם מענשען ניט שווער צו בעקומען. צו געפֿינען אַ ביען-שטאָק אין אַ בוים איז געווען ניט שווער, און פֿערזוכענדיג אַמאָל אַזאַ נאַשעריי, ווי האָניג, איז דער מענש געווען פֿערטיג אפילו צו אָפּפֿע-רען מיט זיינע האָנד אַבי צו בעקומען עס נאָך אַמאָל. עס האָט ניט לאַנג געדויערט און דער מענש איז דערגאַנגען אַ מיטטעל צו בעגעהן זיך מיט די ביענען אָהן בעזונדער אונאַנגענאָמליכקייטען פֿיר זיך: ער פֿלעגט אַרום ביענשטאָק אויפֿלייגען אַ פֿייער און מיט דעם רויך פֿאַנאַנדער טרייבען די ביענען. מיט דער צייט האָט דער מענש ערפֿונדען אַ מיטטעל, ווי צו בעקומען האָניג פֿון בוים-לאָך, ניט

ארויסטרייבענדיג פון דארמען די ביענען, כדי צו האבען די מעגליכקייט זיך נאך אמאל צו לאבען מיט די זעלביגע נאשעריי. עס פערשטעהט זיך, אז א רעגעלמעסיגערע ביענען-צוכט קען זיך ערשט דאנן אנהייבען, ווען דער מענש האט איינגעארדענט פיר זיך א וואהנונג.

האניג פלעגט דער מענש ליינען אלס א פריפראווע אין עסען, אמאל פלעגט ער דאס אריינקנעטען אין טייג און אפטמאל פלעגט ער עסען אויך רויהע האניג. נאר אזוי ווי רויהע האניג ווירקט זעהר שלעכט אויפ'ן מאגען, פלעגט דער מענש עס צוזאממענמישען מיט וואססער און אויף אזא ארט האט ער אנגעפאנגען צו פערפארטיגען די זיסע משקה — מעד. די האניג צו מישט מיט וואססער, שטעהענדיג א געוויססע צייט, הייבט עס אן צו אירען און דאן בעקומט זיך פון איהם דער געטראנק, וועלכער איז געווען אזוי בנמצא ביי אונז אין רוססלאנד, ביי די נערמאנער און ביי נאך פיעל אנדערע פאלקער.

פונקט אויף אזא-נ-אופן זיינען מענשען דערגאנגען די קונסט צו ברייען ביער. מיר האבען שוין פריהער געזאגט, אז דער אור-מענש פלעגט אפט עססען קאשקע פון מעל מיט וואססער. שטעהענדיג איינגע צייט פלעגט די קאשקע אנהייבען צו אירען און אויף אזא-נ-אופן האט זיך בעקומען די משקה, וועלכע מיר רופען עס ביער. מערקווירדיג איז דאס, וואס ביער איז געווען פערשפרייט ביי פיעל פארצייטיגע פאלקער, בעזאנדערס דארטען, וואו מען האט איבער די קלימאטישע בעדינגונגען ניט געקענט מאכען קיין אנדערע געטראנקע, פון וועלכע מען זאל זיך קענען איינשכור'ען.

בעמערקענדיג אז איינינע געוויקסע האבען אזא זאפט, פון וועלכען עס פערדרייט זיך דער קאפ, האבען זיי זיך אויסגעלעהרענט צו מישען די געוויקסע אין ביער, אום עס צו צוגעבען מעהר שטארקייט. צו ליעב דעם זעלביגען ציעל מישט מען ביי אונז אין ביער האפען און אפטמאל אויך אנדערע געוויקסע.

ווי צו מאכען וויינטרויבען-וויין, איז מען אויך דערגאנגען נאך אין אוראלטער צייט; עס פערשטעהט זיך, אז דאס איז מען דערגאנגען פריהער אין די מקומות, וואו עס האבען געראטען געוואקסען ווינגארטנער. מען האט ניט נעדארפט האבען דערצו קיין גרויסע חכמות; מען האט מעהר ניט נעדארפט נעהמען א וויינטרויב, אויס-

קוועטשען פון איהם די זאפט אונ עס לאזען שטעהן איינינע צייט, אום צו בעקומען ווין, וועלכע עס האט געמאכט א סך א שטארקערע ווירקונג אויף די נערווען ווי ביער.

דעריבער פלעגט מען פארצייטען געוועהנליך טרינקען ווין צוזאממען געמישט מיט וואססער. מיט ריינע ווין פלעגען זיי מעהר ניט מכבד זיין די געטטער, וועלכע, ווי מען האט גערעכענט. האבען געשאנקען דעם מענשען א וויינטרויבען צווייג אונ איהם אויסגעלעהרענט צו פערפערטיגען אזא געטטליכען געטראנק.

אויסער די משקות, וואס מיר האבען דא אויסגערעכענט, זיינען פאראן איינינע געוויקסע, וועלכע האבען די זעלביגע טבע צו פערשכור'ן. צווישען זיי זיינען בעזאנדערס מערקווירדיג מאן אונ קאנאפלעס. פון זייערע קערנערלאך פלעגט מען אמאל צורעכט מאכען פערשיעדענע געריכטען. נאך היינט פיהרט זיך נאך ביי די רוססען צו באקען פון שווארץ-ברויט פלעטצלאך מיט צושטייסענע קאנאפלעס-זאט. געוועהנליך איז די ווירקונג פון די דאזינע געוויקסע גאנץ שוואך, נאר אין איינינע ארטער האט מען זיך דערקלינגט זיי אזוי גוט צורעכט צו מאכען, אז זיי ווירקען פיעל שטארקער פאר'ן בעסטען ווין. אלס ביישפיל פון א זעלכע געוויקסע קענען דיענען אפיום אונ גאשיש, וועלכע ווערען צורעכט געמאכט פון איינציגע מאן אונ פון קאנאפלעס. זיי האבען זעהר א שאדליכען איינפלוס אויפ'ן געזונד, נאר מען שכורט זיך פון דעם אזוי איין, אז מען פאלט אריין נאך דעם, ווי אין א פיבער, מען זעהט פערשיעדענע מראות אונ פלוידערט ווי פון היטץ. איבערהויפט ווערט אפיום אונ גאשיש בענוצט אין אזיען.

פונקט ווי אין אונזער אלטען וועלט איז פערשפרייט פערשידענע שארפע געטראנקע, אזוי איז אין דער נייען וועלט, אין אמעריקא, פערשפרייט צווישען די דארטיגע איינוואהנער רויכערען אונ קייען טאבאק. פון די אמעריקאנער איז די דאזיגע געוואהנהייט איבער-געגאנגען צו די אייראפעער. היינט איז שוין פערשפרייט איבער גאנץ אייראפא, ווי אין דער אלטען וועלט פלעגט מען ברענגען די געטטער פאר אקרבן ווין, אזוי פלעגט מען אין אמעריקא מכבד זיין די געטטער מיט טאבאק רויכערען, אונ נאכדעם ערשט, אז זיי האבען געבראכט די געטטער אזא קרבן, פלעגען זיי אליין אנהייבען צו רויכערען.

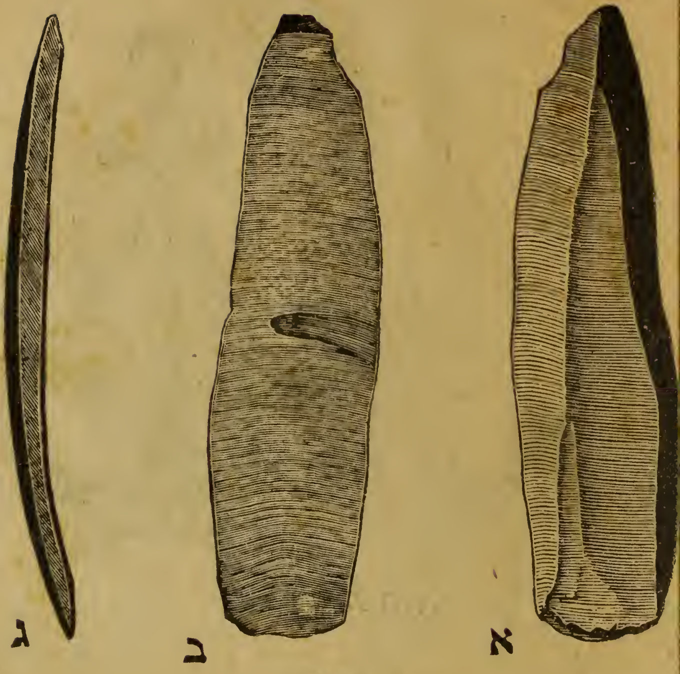

שטײנערנע מעססערם.

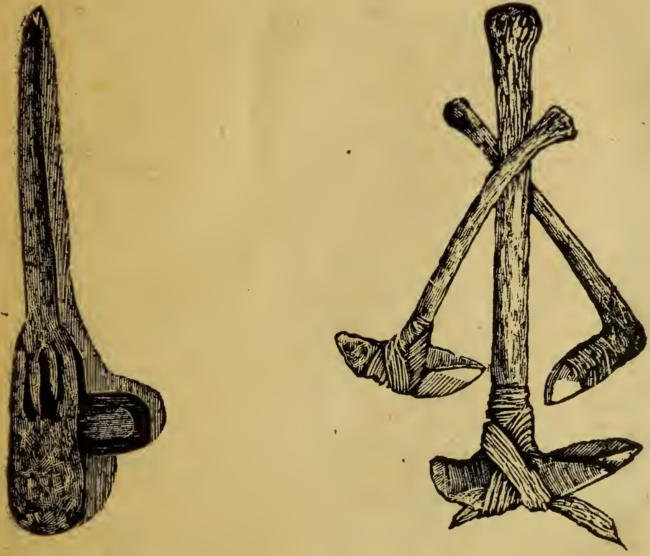

שטײנערנע האק.

פיגור 3

אויסטראַלישער ספּאָסאָב צו שלײדערן דען שפּיעז.

פיִגור 4

אַ מיִן גראָבאייזען ביי דיִ פּאָטאָגאַנער (אַ ווילדעס פאלק איִן אַמעריִקא)

פיִגור 5

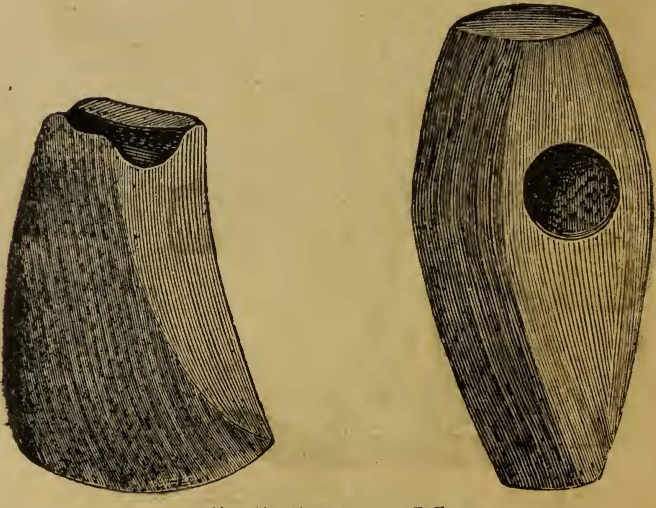

געשליִפענע שטיינערנע העק .

פִיגור 6

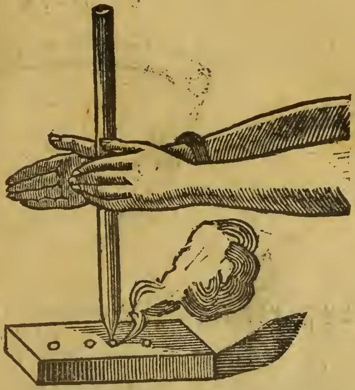

איין עֶגבּוֹיעֶר צו מאַכֶען פֿייעֶר.

פִיגור 7

ווִיא מעֶן מאַכט פֿייעֶר
אִין אויסטראַליעֶן.

פִיגור 8

איין עגבּוֹיער מִיט אַ רִימעֶן, צו מאַכֶען פֿייעֶר.

פיגור 9

איין איוועז אין אויסטראַליען.

פיגור 10

אַ געצעלט פון די איינוואָהנער אויפ'ן אינזעל „פייער לאַנד“ אין אַמעריקא.

פיגור 11

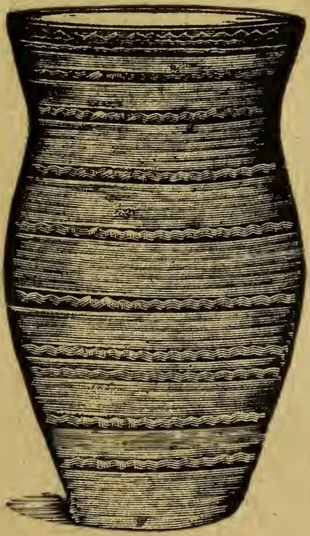

אַ לייִמענע וואַנע, מיט די צייכען פון א געפלאָכטענעם פאָרם.

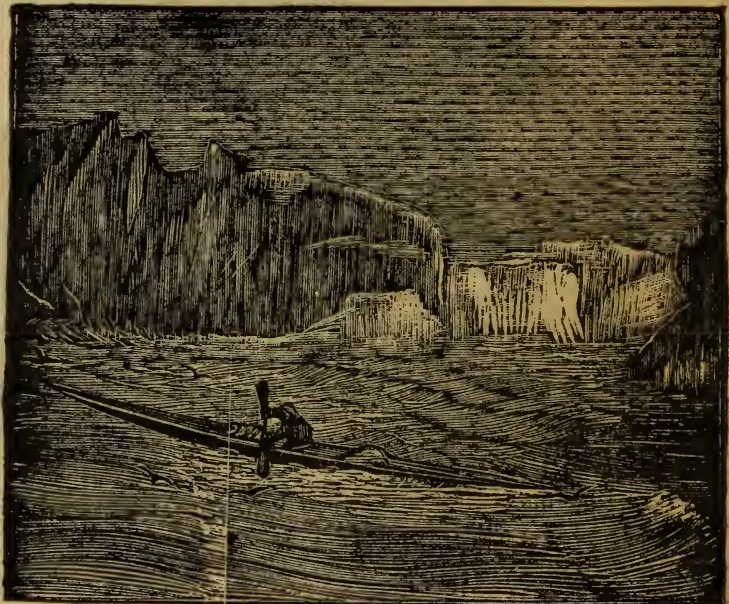

איין שיפעל פון די עסקימאָסען .

פיגור 13

ווי די אויסטראַליער האַפּען פיש אין זייערע שיפלעך.

פיגור 14

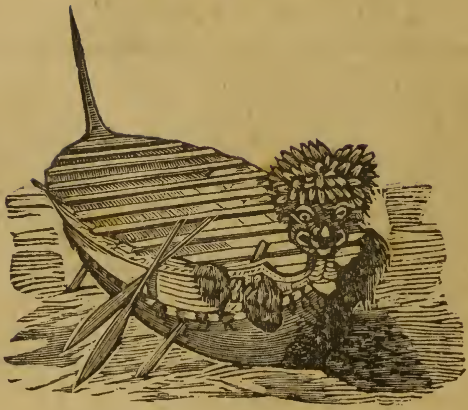

אַקריעגס שיף אין ניי=זעעלאַנד.

קאַטאַלאָג

פון פערלאַג

„פּראָגרעסס",

וואַרשא נאלעווקי 36.

			פּרייז
1)	ב. פייגענבוים.	„שטיינער וואָס פאַלען פון הימעל", אַ פּאָפּולערע ערקלעהרונג וועגען מעטעאָריטען, שטערענשנופּפען און קאָמעטען.	10 ק'.
2)	פּ. שטרייסלער.	„קולטור־געשיכטע", פּאָפּולער בעאַרבייט דורך א. ברעסלער .	25 „
3)	וו. קאָראָלענקאָ.	„דער בלינדער מוזיקאַנט".	35 „
4)	ב. פייגענבוים.	„דאַרוויניזמוס", אָדער דאַרווין האָט געטראָפּען	10 „
5)	טאָלסטאָי.	„ווען מען גלויבען איז בעסער? איבערזעצט פון ה. וויכנין	5 „
6)	אברהם רייזען.	„צייט־ליעדער", (מיט אַפאָרוואָרט)	20 „
7)	וו. גאַרשין.	„די געפאַלענע פרוי", איבערזעצט פון ה. וויכנין. . . .	10 „

8)	א. ברעסלער.	„יוסף פערל׳, זיין ביאָגראַפיע, ליטעראַריִשע און אַלגעמיינע אַרבייט	10 ק׳
9)	ש. ל. הורוויץ.	„בנימין פראַנקלין׳, זיין לעבענס בעשרייבונג און די בעפרייאונג פון אַמעריקא	20 „
10)	ה. ט. באקל.	די געשיכטע פון ציווילי־זאַציאָן אין ענגלאַנד׳, קורץ פּאָפּוליאַריזירט דורך א. ברעסלער	20 „
11)	נ. רובאקין.	„ווי לעבען די חיות ?׳ (בילדער פון מהיר לעבען).	40 „
12)	קוראטשקין.	„פלאַנצען־לעבען׳, וועגען געוועקסע	30 „
13)	סיפאווסקי.	„סאָקראַטעס׳, דער גריכישער פילאָזאָף..	20 „
14)	וו. לינכ עוויטש.	„דונער און בליץ׳, איבער־זעצט פון א. ר..	15 „
15)	א. באגדאנאוו.	„עקאָנאָמישע לעהרע׳, (פּאָלי־טישע עקאָנאָמיע) בעאַרבייטעט דורך א. ש. זאַקס	25 „
16)	א. רייזען.	„עהרצעהלונגען און בילדער׳	25 „
17)	מ. גארקי.	„חברים׳ און „דער לעזער׳, איבערזעצט דורך ד״ר א. מאַרקאָוו.	15 „
18)	סווידערסקי.	„אַרבייט און קאַפּיטאַל׳, איבערזעצט פון א. ברעסלער.	15 „
19)	שלום אש.	„אין אַ שלעכטער צייט׳, (בילדער און ערצעהלונגען) .	30 „

20)	א. באגדאנאוו.	„די שקלאַפעריי״, (צווייטעס העפט פון דער עקאָנאָמישער לעהרע), בעאַרבייטעט דורך א. ש. זאַקס	15 ק׳
21)	נ. רובאקין.	„די וואונדערליכע קו׳פּינ־דונגען״, בעאַרבייטעט דורך ה. וויכנין	10 „
22)	אברהם רייזען.	„יאַהר־בוך פּראָגרעסס״, אַ זשורנאַל פיר ליטעראַטור, וויסענשאַפט און קריטיק ערשטעס בוך.	75 „
23)	חי׳ה זעלדעס.	„ווינטער אָבענדען״, פּאָפּולער וויסענשאַפטליכע געשפּרעכען. (איבער פיזיק).	25 „
24)	קודריאַווסקי	„אָדם הראשון׳ס דורות״, אָדער די פּאָרהיסטאָרישע צייט פון מענשען	25 „
25)	א. יצחקי.	„פּ. סמאָלענסקין״, זיין ביאָגראַפיע	20 „
26)	קאַראַבטשעווסקי.	„ערצעהלונגען וועגען ווילדע מענשען״, איבערזעצט דורך א. ברעסלער	10 „
27)	יאַנישעווסקי.	„וועגען לופט״, איבערזעצט דורך ד. פולם (ד. פינסקי) .	10 „
28)	פּאַוולאַוויטש.	„ווי האָבען מענשען געלעבט״	10 „
29)	אברהם רייזען.	„לידער פון לעבען״. . .	50 „
30)	ע. טיילאָר.	„פון וואַנען האָבען זיך גענומען רעליגיאָנען״. . .	10 „

			פרייז
(31	ע. בעלאמי.	„אין הונדערט יאָהר אַרום" .	50 קאפ.
(32	פיליפ קראנץ.	די געשיכטע פון אַמעריקאַ און ווי אַזוי זי האָט זיך בעפרייהט אילוסטרירט	25 „
(33	וו. דראשעוויטש.	סאַבאַלין אין קאטאָרגע . .	30 „
(34	אינגערסאָל.	אַוועלט פון פרייד (אָדער אַוועלט אָהן טרערען)	10 „
(35	א. בעבעל.	פאָליטישער פאַרברעכער און סאָציאַל דעמאָקראַטיע . .	5 „
(36	ב. ליטאַן.	„דער צוקונפטיגער דור" אַשילדערונג ווי אַזוי די וועלט וועט עקזיסטירען לויט דעם נייעם אָרדענונג	30 „
(37	מארקס און ענגעלס.	די בורזשואַזיע און פראָלעטאַריער	7 „
(38		רעוואָלאָציע און קלאַסען-קאַמפף	10 „
(39	ה. ספענסער.	שלאָף און חלומות (סאָציאַלאָגיע)	6 „
(40	ד. עדעלשטאדט.	זיינע שריפטען (ערשטעס העפט)	10 „
(41	*.*	דער זעלבסט מערדער . .	10 „
(42	א. פראנס.	דער גאַסען הענדלער. . .	10 „
(43	ע. זאלא.	פאַריזש	70 „
(44	ק. קאוטסקי.	ענטוויקלונג פון רעגירונג און שטאַדט	10 „
(45	פ. לאפארג.	די פרויא און די אַרבייטער פראגע.	8 „

			פרייז קאפ. רו"כ
46)	ארבייטער ליעדער.	געזאַמעלטע פרייהייטס ליעדער (אילוסטרירט) . . .	15
47)	י. דינעזאהן.	שמשון שלמה מיט זיינע פערד	5
48)	קארל מארקס.	לוין אַרבייט און קאַפּיטאַל .	10
49)	* * *	ליבעראַליזמוס און דעמאָקראַטיזמוס	5
50)	פ. לאסאל.	וואָס איז קאָנסטיטוציע? .	8
51)	י. ל. פרץ.	זיינע שריפטען 60 גרויסע דרוק באָגענם מיט'ן בילד פון פערפאסער	1—75
52)	נ. א. ראזשקאוו.	פאָלקס פאַרטרעטונג . . .	7
53)	ד. עדעלשטאדט.	געלד און לעבען	10
54)	ק. קאוטסקי.	די מאָנאַרכישע זעלבסט הערשונג	10
55)	א. בעבעל.	פאָליטישער מאַסען שטרייק.	8
56)	ארנו;	די מאַרטירער פון קאָמונע .	5

עס פאר פערטיגט זיך צום דרוק

אַ מעשה וועגען וואַסער פון ע. בעלאמי

וואָס הייסט קאָלעקטיוויזם?

די פראַנצויזישע אַרבייטער בעוועגונג און איהרע אַנפיהרער.

די רעהפובליק פון א. אנניענסקאיא.

מאַרקסיזמוס פון ט. נאָראָנאָווסקי.

טויט און תחית המתים ספענסער.

די רעוואָלאָציאָן אין דייטשלאַנד

הימעל און שטערען פון לינקעוויטץ.

די געשיכטע פון די יודען אין אמעריקא פון א. טענענבוים.

אַדרעססאַ פון פערלאַג „פראָגרעס".

Книж. магаз. „ПРОГРЕССЪ" Варшава Налевки 36.